

**SOSYAL MEDYADA ÖLÜME YÜKLENEN
ANLAM VE TUTUMLAR:
BİR ÖLÜM SOSYOLOJİSİ ÇALIŞMASI**

**2022
YÜKSEK LİSANS TEZİ
SOSYOLOJİ**

MERT CANAYAZ

**Danışman
Prof. Dr. Adem SAĞIR**

**SOSYAL MEDYADA ÖLÜME YÜKLENEN ANLAM VE TUTUMLAR:
BİR ÖLÜM SOSYOLOJİSİ ÇALIŞMASI**

Mert CANAYAZ

Prof. Dr. Adem SAĞIR

T.C.

Karabük Üniversitesi

Lisansüstü Eğitim Enstitüsü

Sosyoloji Anabilim Dalında

Yüksek Lisans Tezi

Olarak Hazırlanmıştır

KARABÜK

Şubat 2022

İÇİNDEKİLER

TEZ ONAY SAYFASI	4
DOĞRULUK BEYANI	5
ÖNSÖZ	6
ÖZ	7
ABSTRACT	8
ARŞİV KAYIT BİLGİLERİ.....	9
ARCHIVE RECORD INFORMATION	10
KISALTMALAR.....	11
ARAŞTIRMANIN KONUSU.....	12
ARAŞTIRMANIN AMACI VE ÖNEMİ.....	12
ARAŞTIRMANIN YÖNTEMİ	13
ARAŞTIRMA PROBLEMLERİ	14
1. BÖLÜM: GEÇMİŞTEN GÜNÜMÜZE ÖLÜME YÜKLENEN ANLAMLAR VE DEĞİŞİMLER	15
1.1. ÖLÜME SOSYOLOJİK BİR BAKIŞ AÇISI.....	15
1.2. KÜLTÜR, KİMLİK VE ÖLÜM.....	20
1.2.1. Antik Çağlardan Günümüze Ölüm.....	22
1.2.2. Tek Tanrılı Dinlerde Ölüm	24
1.2.3. Modern Dünyada Ölüme Bakış Açısı.....	28
1.2.4. Postmodern Dönemde Ölüme Bakış Açısı	30
1.3. TIP BAĞLAMINDA ÖLÜM	31
1.3.1. Tıbbın Sosyolojik Temelleri	31
1.3.2. Ölüm ve Tıp Arasındaki İlişki.....	34
1.3.3. Salgınlar, Tıp ve Sosyoloji	37
2. BÖLÜM: SOSYAL MEDYA ARAÇLARINDA ÖLÜME YÜKLENEN ANLAM VE ÖLÜMÜN SUNUMU.....	42
2.1. SOSYAL MEDYA.....	42
2.1.1. Sosyal Medya Kavramı.....	42
2.1.2. Sosyal Medya Araçlarının Özellikleri.....	44

2.1.3. Sosyal Medya Araçlarında Ölüm ve Covid 19.....	48
2.2. ARAŞTIRMA YÖNTEMİ İLE İLGİLİ BİLGİ.....	50
3. BÖLÜM: ARAŞTIRMANIN BULGULARI	52
3.1. FACEBOOK'DA ÖLÜMÜN SUNUMU	52
3.1.1. Facebook	52
3.1.2. Facebook 'ta Ölümün İşlenişi ve Covid 19 Salgını Paylaşımları	53
3.2. INSTAGRAM'DA ÖLÜMÜN SUNUMU	63
3.2.1. Görüntü Odaklı Bir Sosyal Medya Aracı: Instagram	63
3.2.2. Instagram'da Ölümün İşlenişi ve Covid 19 Salgını Paylaşımları	66
3.3. TWİTTER'DA ÖLÜMÜN SUNUMU	73
3.3.1. Twitter.....	73
3.3.2. Twitter'da Ölümün İşlenişi ve Covid 19 Salgını Paylaşımları	75
SONUÇ	81
Kaynakça	88
ÖZGEÇMİŞ.....	92

TEZ ONAY SAYFASI

Mert CANAYAZ tarafından hazırlanan ‘‘SOSYAL MEDYADA ÖLÜME YÜKLENEN ANLAM VE TUTUMLAR: BİR ÖLÜM SOSYOLOJİSİ ÇALIŞMASI’’ başlıklı bu tezin Yüksek Lisans programı tezi olarak uygun olduğunu onaylarım.

Prof. Dr. Adem SAĞIR

.....

Tez Danışmanı, Sosyoloji Anabilim Dalı

Bu çalışma, jürimiz tarafından Oy Birliği ile Sosyoloji Anabilim Dalı' nda Yüksek Lisans tezi olarak kabul edilmiştir.17.02.2022

Ünvanı, Adı SOYADI (Kurumu)

İmzası

Başkan : Prof. Dr. Adem SAĞIR (KBÜ)

.....

Üye : Dr. Öğretim Üyesi Kadir YILMAZ (KBÜ)

.....

Üye : Dr. Öğretim Üyesi Erkan DİKİCİ (GŞÜ)

.....

KBÜ Lisansüstü Eğitim Enstitüsü Yönetim Kurulu, bu tez ile, Yüksek Lisans derecesini onamıştır.

Prof. Dr. Hasan SOLMAZ

.....

Lisansüstü Eğitim Enstitüsü Müdürü

DOĞRULUK BEYANI

Yüksek lisans tezi olarak sunduğum bu çalışmayı bilimsel ahlak ve geleneklere aykırı herhangi bir yola tevessül etmeden yazdığımı, araştırmamı yaparken hangi tür alıntıların intihal kusuru sayılacağını bildiğimi, intihal kusuru sayılabilecek herhangi bir bölüme araştırmamda yer vermediğimi, yararlandığım eserlerin kaynakçada gösterilenlerden oluştuğunu ve bu eserlere metin içerisinde uygun şekilde atıf yapıldığını beyan ederim.

Enstitü tarafından belli bir zamana bağlı olmaksızın, tezimle ilgili yaptığım bu beyana aykırı bir durumun saptanması durumunda, ortaya çıkacak ahlaki ve hukuki tüm sonuçlara katlanmayı kabul ederim.

Adı Soyadı: MERT CANAYAZ

İmza :

ÖNSÖZ

Bir toplumsal gerçeklik hali olarak ölüm, her insanın mutlaka yaşayacağı bir durumdur. Yürüttüğüm bu tez çalışmasının temelinde ölümün geçmişten günümüze kadar geçirmiş olduğu değişim ve dönüşümde son yıllarda hayatımıza dahil olan ve kullanımı sürekli artan sosyal medya araçlarından Facebook, Instagram ve Twitter'ın etkisini ve 2019 yılında hayatımıza dahil olan ve yer almaya devam eden Covid 19 salgın hastalığı paylaşımları dahil edilerek ulaşılmış olduğum çözümlemeler bulunmaktadır. Bu çalışmanın ortaya çıkış nedeni ölümün sosyal medya araçları vasıtasıyla paylaşımlar üzerinden nasıl değiştiği ve dönüştüğünü Covid 19 süreci ile birlikte ele alarak irdelemek isteğinden ortaya çıkmıştır.

“Sosyal Medyada Ölüme Yüklenen Anlam ve Tutumlar: Bir Ölüm Sosyolojisi Çalışması” başlıklı yüksek lisans tezimde araştırma ve yazım aşamasında birçok kişinin yardımı ve emeği bulunmaktadır. Bu nedenle yardımını esirgemeyen bu kişilere teşekkürlerimi sunmak istiyorum.

İlk olarak yüksek lisans eğitimimi almayı sağlayan ve yeni bilgilerle beni donatan Karabük Üniversitesi Sosyoloji Bölümünün değerli hocalarına; bilgisini ve birikimini benimle paylaşan, zorlu süreçte yanımda duran ve elinden gelen tüm çabayı sarf eden değerli danışmanım Prof. Dr. Adem Sağır'a,

Yüksek lisans eğitimim boyunca desteklerini esirgemeyen ve yanımda olan arkadaşlarım İsmail KAVUŞTURUCU'ya, Özge YANMAZ'a ve Ayşin YENER'e,

Eğitim hayatımın ilk gününden bugüne kadar her daim maddi ve manevi anlamda desteklerini esirgemeyen annem Samiye CANAYAZ'a, babam Nusret CANAYAZ'a ve abim Murat CANAYAZ'a teşekkür ediyorum.

Mert CANAYAZ

09.11.2021

ÖZ

İlk insandan günümüze ölüm, insanlığın her daim gündeminde yer alan ve kurtulmasının mümkün olmadığı bir gerçektir. Tarih boyunca ölümün anlamları değişmiş ve dönüşmüştür. İnternet teknolojisinin ortaya çıkması ve gelişmesine bağlı olarak 21. yüzyılda sosyal medya araçları hayatımıza dahil olmaya başlamıştır. Sosyolojik bir gerçeklik olarak ölüm, ülkemizde son zamanlarda araştırma kapsamına alınmış olup yeni medya araçlarının ölümün anlamında yarattığı değişim ve dönüşüm üzerine akademik çalışmaların sayısı oldukça azdır. Ayrıca Covid 19 gibi salgın bir hastalık ve sosyal medya araçları aracılığıyla ölüm üzerine bir araştırma hem ülkemizde hem de dünyada yeni bir inceleme noktasına ve bir eksikliğe odaklanmayı hedeflemektedir. Bu nedenle sosyal medya araçlarının ölümün anlam ve algısında yarattığı değişim Covid 19 süreci ile birlikte incelenmiştir.

Çalışma kapsamında sosyal medya araçları olan Facebook, Instagram ve Twitter kullanan bireylerin hem ölüm paylaşımları hem de Covid 19 nedeniyle paylaşımları incelenmiştir. Çalışmanın temel kaygıları Covid 19 salgınına bağlı ölüm paylaşımlarını inceleyerek ölümün yeni medya araçları aracılığıyla nasıl değişip dönüştüğünü ortaya koymaktadır. Araştırmada nitel veri aracı olarak doküman incelemesi ve söylem analizi kullanılmıştır. Çalışma kapsamında sosyal medya araçlarının ortaya çıkmasından 2021 yılında Covid 19 aşısı uygulamasının başlamasına kadar geçen süreçteki ölüm paylaşımları kullanılmıştır.

Çalışma kapsamında ulaşılan sonuçlar yeni medya araçlarında ölüm paylaşımlarının ölümün anlamlarında ciddi değişimlere neden olduğu, Covid 19 ile ölüm paylaşımlarının değişim ve dönüşüm sürecini hem hızlandırdığı hem de ölüm paylaşımlarını artırdığı olmuştur.

Anahtar Kelimeler: Ölüm, Toplum, Kültür, Sosyal Medya, Covid

ABSTRACT

From the first human to the present, death is a reality that is always on the agenda of humanity and that it is not possible to escape. Throughout history, the meanings of death have changed and transformed. Depending on the emergence and development of internet technology, social media tools have started to be included in our lives in the 21st century. Death, as a sociological reality, has recently been included in the scope of research in our country and the number of academic studies on the change and transformation created by social media tools in the sense of death is very few. Moreover, an epidemic disease like Covid 19 that changes many things in the world and a research on death through social media tools, aims to focus on a new point of examination and a deficiency both in our country and in the world. For this reason, the change created by new media tools in the meaning and perception of death has been examined together with the Covid 19 process.

Within the scope of the study, both death shares of individuals using Facebook, Instagram and Twitter which are social media tools and their shares due to Covid 19 were examined. The main concerns of the study are to reveal how death has changed and transformed through social media tools by examining the death shares due to the Covid 19 epidemic. In the study, document analysis was used as a qualitative data tool. Within the scope of the study, death shares were used in the process from the emergence of social media tools to the start of the Covid 19 vaccine application in 2021.

The results reached within the scope of the study were that the sharing of death in social media tools caused. Serious changes on the meanings of death and that with Covid 19 death shares both increased and accelerated the process of change and transformation.

Keywords: Death, Society, Culture, Social Media, Covid

ARŞİV KAYIT BİLGİLERİ

Tezin Adı	Sosyal Medyada Ölüme Yüklenen Anlam ve Tutumlar: Bir Ölüm Sosyolojisi Çalışması
Tezin Yazarı	Mert CANAYAZ
Tezin Danışmanı	Prof. Dr. Adem SAĞIR
Tezin Derecesi	Yüksek Lisans
Tezin Tarihi	17.02.2022
Tezin Alanı	Sosyoloji
Tezin Yeri	KBÜ/LEE
Tezin Sayfa Sayısı	92
Anahtar Kelimeler	Ölüm, Toplum, Kültür, Sosyal Medya, Covid

ARCHIVE RECORD INFORMATION

Name of the Thesis	Meanings and Attitudes Attributed to Death in Social Media: A Sociology of Death Study
Author of the Thesis	Mert CANAYAZ
Advisor of the Thesis	Professor Adem SAĞIR
Status of the Thesis	Master's Degree
Date of the Thesis	17.02.2022
Field of the Thesis	Sociology
Place of the Thesis	KBU/LEE
Total Page Number	92
Keywords	Death, Society, Culture, Social Media, Covid

KISALTMALAR

PC: Kişisel Bilgisayar

IP: İnternet Protokolü

TV: Televizyon

ABD: Amerika Birleşik Devletleri

ARAŞTIRMANIN KONUSU

Araştırmanın başlığı, *Sosyal Medyada Ölüme Yüklenen Anlam ve Tutumlar: Bir Ölüm Sosyolojisi Çalışması* 'dır.

Ölüme dair anlamlar her ne kadar toplumdan topluma değişkenlik gösterse de internet teknolojisinin ortaya çıkışı ve Facebook, Instagram ve Twitter gibi sosyal medya araçlarının hayatımıza dahil olmasıyla birlikte süreç küresel ölüm kültürüne doğru evrilmiştir. Ölüme yönelik anlamlarda zaman içinde yaşanan değişim ve dönüşümde sosyal medya araçlarının önemli bir payı bulunmaktadır.

Bu sebeple ölüm ve sosyal medya araçları ayrı tutulmaması gereken ve bir arada incelenebilecek olgular olarak belirlenmiştir. Sosyal medya araçlarının günden güne artan kullanımı, ölüme yönelik anlam ve algılarda değişim ve dönüşüm sürecini artırıcı bir işleve sokmaktadır. Bu duruma Covid 19'un dahil oluşu ile ölümün hem görünürlüğü hem de yaşamış olduğu değişim ve dönüşüm süreci hızlanmıştır.

Bu çalışmanın konusu, bir toplumsal gerçeklik olan ölümün sosyal medya araçlarında nasıl paylaşıldığı, ölüme yönelik anlamları nasıl değiştirip dönüştürdüğünü 2019'da hayatımıza dahil olan ve gündemimizde yer almaya devam eden Covid 19 salgını ile birlikte incelemeye odaklanmaktadır.

ARAŞTIRMANIN AMACI VE ÖNEMİ

Araştırmanın amacı, gündelik yaşamın önemli bir pratiği ve gerçeği olan ölüme yönelik anlamların ve ritüellerin teknolojik gelişmeler ile birlikte hayatımıza dahil olan ve kullanımı sürekli artan sosyal medya araçlarından Facebook, Instagram ve Twitter aracılığıyla nasıl değiştiği ve dönüştüğünü 2019'da hayatımıza dahil olan Covid 19 salgını sürecini de dahil ederek ele almaktır.

Araştırma ile gündelik hayatımızda önemi sürekli artan sosyal medya araçlarının hayatımızı nasıl etkilediği, toplumsal bir gerçeklik olarak ölüm üzerinde nasıl bir değişim ve dönüşüm yarattığı ele alınmıştır. Covid 19 salgını sürecinin sosyal medya araçlarından olan Facebook, Instagram ve Twitter'da nasıl yaşandığı ve ölüme yönelik algılarda ve anlamlarda yarattıkları değişim ve dönüşümlerde araştırmada ele alınmıştır.

ARAŞTIRMANIN YÖNTEMİ

Derinlemesine incelemeler yapılarak kavramların ve olayların çözümlenmesi amacıyla nitel araştırmalar yapılmaktadır. Daha önce yapılmış çalışmalar incelenerek yapılacak araştırma için yol haritası belirlenmekte ve araştırılacak noktalar oluşturulmaktadır. Tümevarım ve var olan bilgileri ortaya çıkarma nitel araştırmanın önemli özellikleridir. Nitel araştırma; toplumsal ve bireysel sorunlara yönelerek bu sorunlara çözüm yolları da sunmaktadır. Yürütülen çalışmada yeni medya, Covid 19 ve ölüm ilişkisi üzerinden nitel araştırma tekniklerinden olan “doküman incelemesi”, “içerik analizi” ve “söylem analizi” kullanılmıştır.

Döküman analizi; kelimelerin, olayların ve söylemlerin açığa çıkmasını sağlayan bir araç olarak kullanılmaktadır. Yazılı belgelerin kullanıldığı bu araç, kolay ulaşılabilirliği ve argümanlara dayanması nedeniyle tercih edilmektedir. Bilgiyi bir kaynak olarak kullanmayı sağlaması da önemli bir özelliğidir. Görseller ve ses kayıtları da kullanılmaktadır.

İçerik analizi; var olan belgelerin ve arşiv dosyalarının incelenmesi ve bir bilgi kaynağı olarak kullanılarak çözümlemelerin yapılmasıdır. Bu kapsamda yazılar, görseller, ses kayıtları ve videolar incelenmektedir. Doküman analizi yöntemi de kullanılarak içerikler incelenmekte ve olay ya da konu hakkında derinlemesine bilgiler elde edilmektedir.

Söylem analizi; doküman incelemesi yapılırken kullanılabilen ve bireylerin, toplumların ortaya koydukları her türlü rapor, arşiv dosyası, görsel, ses kaydı gibi materyallerin bilgi kaynakları eşliğinde detaylı analiz çözümlemesinin yapıldığı bir araçtır. Derinlemesine inceleme imkanı tanımakta ve incelenen konu ya da olay hakkında her şeyi açığa çıkarabilme özelliği bulunmaktadır (Creswell, 2016). Çalışmamızda sosyal medya araçlarından Facebook, Instagram ve Twitter'da ölüm ve Covid 19 paylaşımları üzerinden söylem analizi de nitel bir araç olarak kullanılmıştır.

ARAşTIRMA PROBLEMLERİ

Araştırma Sorusu:

Sosyal medya araçları (Facebook, Instagram, Twitter) salgın gibi olağanüstü durumlarda ölüme bakış açısı, ölümün paylaşımı ve sunumu üzerinde nasıl etkili olmuştur?

Araştırmanın Alt Soruları:

Geçmişten günümüze kadar ölüme yüklenen anlamlarda nasıl bir değişim ve dönüşüm yaşanmıştır?

Dijitalleşme adını verdiğimiz süreç nasıl başlamıştır ve sosyal medya araçları nasıl ortaya çıkmıştır?

Sosyal medya araçları Covid 19 dâhil olmak üzere ölüme yönelik kültürlerde nasıl bir değişim yaratmıştır ve süreç nereye doğru edilmektedir?

1. BÖLÜM: GEÇMİŞTEN GÜNÜMÜZE ÖLÜME YÜKLENEN ANLAMLAR VE DEĞİŞİMLER

1.1. ÖLÜME SOSYOLOJİK BİR BAKIŞ AÇISI

İnsanlık, hayatta var olmaya başladığı süreçten bu yana hayatında meydana gelen olağan dışı yaşantılara mana aramıştır. Afetler, bu olağan dışı durumlardan biridir. Bu nedenle afetler, yaratıcının insanlığa uyguladığı cezalandırma şeklinde görmüştür. İşte bu durum, insanlarda merasimleri ve bazı uygulamaları getirmiştir. Ölüm de bu noktada önemli bir yerde durmaktadır. Hayat, bireyde anlam barındıran ve idealler içeren bir durumdur ve ölüme yönelik bakış açısının bilinmezliği finale getirmektedir. Kısacası insan; idealleri, savundukları noktasında hayatını sürdürmekte, önemli gördükleri şeylerin olmasını istemekte ve bu şekilde yaşam mücadelesinin sonlanmasını istemektedir. Ölümün diğer hayata geçiş olduğu düşüncesine inansın veya inanmasın, ölüm bir gerçekliktir ve önem arz etmektedir. Hayat ise ölümün bizzat karşısında yer alır gibi görünse de mücadele barındıran süreci kapsamaktadır. Bireyin bu sebeple nasıl yaşadığı ve nasıl öldüğü değerli bir durum olmaktadır. Bir ömür biçilen hayatın nasıl yaşandığı önem arz etmekle beraber burada belirleyici olan husus bireyin ölüme yüklediği anlam dünyasıdır. Bu sebeple hayat sahnesinde oynanan rol ne kadar önemli, başarılı ise ölüme hazırlık da o derece hazır ve rahat olacaktır. Bu düşünce yapısı bireyin yaşam dünyasına bir anlam kazandırır. Ölüm de tıpkı hayat gibi değerli ve içi dolu geçirilip yaşanmalıdır. Ölüm, bireyin kendini tanımlama biçimini belirler (Sağır, 2014).

İnsanlığın yaşamında en büyük olaylardan biri, belki de birincisi ölüm gerçeğidir. İnsanın, evrende ilk ortaya çıkışından bu yana hayata dair final noktası ölüm olmuştur. Geçmiş dönemlerde ölüme dair bakış ani oluşabilen bir halde iken; modernite ile belirli bir yaş sonrası beklenen ve gerçekleşen bir olay olarak algılanmaktadır. Zira büyük çoğunluk ilerleyen yaşlarda sağlık problemleri ile hayatını kaybederken, erken yaşlarda vefat edenlerde ise genellikle savaş, intihar gibi durumlar görülmüştür ve

sayıca diğerinden azdır. İnsan hayatını, hayatta iken en çok yoran fikirlerden belki de ilki ölüm gerçeği ve bundan kurtulmasının mümkün olmamasıdır. Ölüme dair beynimizde oluşan belirsizlik ve cevap verememe hali ile çelişkiler yaratmaktadır. Zira ölümün hem ani hem uzun süreli bir hali vardır. Ölümün, ölen kişi ile bitmeyen bir anlamlandırma ve yaratılma biçimi vardır. İlk filozoflardan bu yana edebiyatçılar da dahil olmak üzere ölümün bir tecrübeden ziyade bekleyiş ve mutlu etmeyen bir durum olduğu işlenmiştir. Ölüm, değişmez bir gerçektir ve bu kavranırsa insan anlaşılmaya başlanabilir. Kübler Ross'a göre ölüme yüklenen anlam ile insan hürriyet, sevmek, cinsellik gibi beklentileri ve durumları anlamlandırabilmektedir. Çünkü ölümün kişiye kattığı bir kimlik vardır. Ölüm, bireyde bir fikirdir ve ona göre hareket etmektedir.

Geçmişten bu yana ölüm, sadece insanlara değil diğer canlılara da özgü bir durumdur ve bilinçte yer almaktadır. Bireyler de bilinç olarak ölümü bilir ve bunun farkındadır. Birey, ölüme yönelik olarak "Ne zaman öleceğim" düşüncesi taşımaktadır. Ölümün mutlaka olduğu görüşü bireyin ölüme hazırlanma sürecini de yaratmaktadır. Mutlaka gerçekleşecek olan ölüme karşı birey planlar yapmakta ve bu plânda ölüm sonrası defin dahi her işlemde yardımcı olmak üzere akrabalar ve dostlar yer almaktadır. Özellikle toplumsal statüsü yüksek olanlarda bu daha belirgindir.

Ölümün yaratmış olduğu kayıp ve bilinmezlik hissi insanlık tarihinin ilk zamanlarda mümkün oldukça kaçma ve uzaklaşma olarak kendini var etmiştir. Zira ölüm her insanın başına her vakit gelebiliyordu. Avlanmak, afetler ve saldırılar, ölümlere yol açabilmekteydi. İşte bu durum ölüm ve yaşamı birlikte yaşamayı gerektirdi. Ölüm, bir yolculuk halidir. İnsan yaşam süreci ile ölüme de hazır bir hale geçiş yapmaktadır. Ölüm, insan için önceden ayarlanmış bir roldür. İster doğal ölüm dediğimiz, kronolojik yaşa bağlı gerçekleşen ölüm olsun isterse diğer türlü ölüm olsun kaçınılmaz sona karşı birey her zaman hazır olmayı istemektedir ve bu ayrım yapan bir konu da değildir. Baudrillard yaşamın kaçınılmaz bir son olduğu bilinmesi gerektiğine vurgu yaparak ona göre yaşanmasının öneminden bahsetmektedir. Aksi halde birey, ölüm düşüncesi ile savaş eder ve onu kabullenememe mücadelesine girer ki bu durum da bireyin psikolojik dünyasına zarar vermektedir (Özdemir, 2018).

Sokrates 'e göre ölüm, korku duyulacak bir durum değildir. Ona göre, beden ayrılrsa bile ruh hayatını devam ettirmektedir. Bu ruh ki insanı doğruluğa, gerçekliğe götüren şey olacaktır. O halde ruhun ölmemesi harikadır ve Sokrates, ruhu birkaç defa

öldürmek ister. Üzüntülerden kaçma yoludur ve ölümsüzlüğü sunar. Bir filozoftan da beklenen bu olmalıdır. Sokrates ‘in felsefik inancında birey, ölüme hazırlanmalıdır. Var olmaya dair sorgulayıcı felsefik bakış, ölüm gerçeğine bir mana yüklemeyi de içermektedir. Ölüm düşüncesinden ise vücudun hayatta olmadığı fikri ile kaçılabilceğini ifade etmiştir. (Baudrillard, 2016)

Heraklitos ‘a göre ölüm ve hayat bir tezatlık içinde bulunmaktadır. Hayata gelen her insan, bir gün ölecektir. Ölüm, tecrübe edilebilecek bir şey değil zira bir kez yaşanır ve hayat sonlanır. Sağlık bilimi altındaki açıklamalar ölüme bakışta yetersiz kalmaktadır. Ölüm nedeni açıklanabilir fakat öbür dünya açıklamaları din ve diğer bilimlere ait olabilir. Felsefede haz ilkesine göre ise ölüm Sokrates de olduğu gibi korkulacak bir durum değildir. Materyalist düşünce ile ölüm yok sayılarak hayata devam edilmelidir. Elbette ki ölüm gerçekliktir fakat bu akla getirilmemelidir (Sağır, 2014).

Heidegger ‘e göre varlık, hayat ile ölümü bağlayan bir köprü vazifesindedir. Sınırlılığını ifade etmektedir. Tarihsel bir süreci kapsamaktadır. Vakitten ayrılmayı içermektedir. Antik Yunan inanışlarında ölüm ile uyku eş değerkken; Milan Kundera‘ya göre ölüm öncesi bilinen ve tadına bakılan bir gerçekliktir. Tüm dinler için de durum böyledir. Becker için ölüm, dehşet demektir. Zira ölüm hali, farklı bir durumdur. Yakınının ölümüne maruz kalan birey, hayatını düşünme ve eleştiriler yapmaya başlamaktadır (Baudrillard, 2016). Ölümün kabul edilir durum oluşu ise büyük bir sorun yaratmaktadır. Bedenin her yerini saran ölüm korkusu, endişesi ve düşüncesi kendini Tolstoy'un meşhur eseri “Üç Ölüm “kitabında bile hâkim duygu olarak belli etmektedir. Aydınlanma düşüncesine göre ise ölüm, din ve inançlardan ziyade riski içeren bir kaza ve afet olarak görülmektedir. Octavio Paz bu konuda bilimin doğal hayatla çeliştiğini ve tutarsızlık yaşadığını ifade etmektedir (Sağır, 2014).

Jung‘a göre birey, aciz bir varlıktır. Ölüm düşüncesini aklına getirmemeye çabalar fakat ondan kurtulamaz, mutlak sondur. Freud ‘a göre ise bireyin hayat ve ölüm içgüdüleri vardır ve bu iki içgüdü hayatında önemli bir belirleyicidir. Yani Freud, ölümün de tıpkı hayat gibi bir durum olduğunu ve hayat içgüdüleri gibi bizimle hep var olduğunu söyler. Ölüm, bir gerçektir ve hayat gibi mutlaka gerçekleşen bir durumdur. Ölüm bir içtepidir yani hayali, kestirilemeyen ve masalsı bir durumdur. Bilinçaltımızda da her daim vardır. Schopenhauer'a göre ise ölümün belirsizlik hali insanda korkuya yol açmakta ve birey hayata başladığı ilk günden itibaren bunu kendinde taşımaktadır.

İrade, burada belirleyici olmaktadır. Ölümü anlamlandırma çabası da buradan gelmektedir. Bataille'e göre ise ölüm, denetimi olmayan bir konudur. Fazlalık gibidir zira süreksiz bir durumdur. Hayatça istenen bir durum olsa da ölüm, bitmeyen bir yola benzemektedir. Fakat düşünsel bağlamda hayatı etkilemektedir. Ölüm, sürekli biriktirilmektedir. Bir süreklilik içinde ölüm ve hayat, devinimsel ilerleme göstermektedir (Baudrillard, 2016).

Kastenbaum ve Aisenberg 'e göre ölümün çeşitli özellikleri şunlardır:

1. Ölüme yüklenen anlamlar kişiden kişiye ve toplumdan topluma değişmektedir. Bireylerin kronolojik yaşı ölüm hakkında ipucu verebilmektedir.
2. Ölüm, karmakarışık bir haldir. Bu nedenle kısa ve öz ifadelerle açıklanamaz.
3. Ölüm kavramı, zaman içinde değişimlere uğramaktadır. Bir düşünce bireyde zaman içinde anlam değişimine uğradığı gibi hem bireyde hem de toplumda değişim göstermektedir.
4. Ölüme yüklenen anlam genellikle açık olmayan, kestirilemeyen ve olma süreci devam eden bir durum şeklindedir.
5. Ölüme yüklenen anlam güncel şartlardan etkilenmektedir.
6. Ölüm, hareket biçimlerimizle yani eylemlerimizle de ilişkilidir. Mesela bireyin hayatına son vermesi istemli bir durum olabilir ve dinle de ilişki kurulabilir.

Görüldüğü üzere ölüm tekli değil çoklu bakış açısı gerektirmektedir. Biyolojik anlamda ölüm; hayatın bitişi ve canlılık etmenlerinin yok oluşu demektir. Birey, nefes almadığı vakit doğal olarak ölmüş sayılmaktadır. Bu, aynı zamanda tıbbi bir ölüm tanımıdır. Halbuki az sonra da değineceğimiz gibi ölümün, toplumsal anlamı ve karşılığı bundan oldukça farklı ve daha kapsamlıdır (Akılın, 2006).

Ölüm, en genel anlamıyla toplumsal hadisedir ve bireylerin ölümü, topluluğun düzenini etkilemektedir. Ölüm düşüncesinin varlığı insanın kendi hayatı ile ilgili düzenlemeler yapmasına yol açarken, bir taraftan da kayboluş barındırmakta ve toplumu baştan yaratıp değiştirme ve yeni birlikteliklere yol açmaktadır. Ölüm, bireye kimlik vermekte ve bunu da topluluğa sunmaktadır. Ölüm, toplumlarda belirli davranış örüntülerini belirleyici ve değiştirici özelliğiyle manalar üreten ve bireylere bunu dayatan bir haldir. Bu, toplumsal kontrolü de içermektedir. Ölüme dair anlam üretimleri de ölümü toplumsal hale getirerek sosyolojinin konusu yapmaktadır. Ölüm, toplumsal oluşu ile de makro anlamda devletlerce de önemli görülmektedir. Bu

noktada iktidar bağlamından da uzak değildir. Sadece devlet değil, gruplar için de bir araç vazifesi görmektedir. Ölümün sosyolojik olma sebeplerinden biri ölümün meydana geliş biçimidir. Özellikle salgın hastalıkların yarattığı toplu ölümler, toplumsal ve ölüm bağlantısını daha çok gündeme getirmektedir. Çiçek hastalığı, İspanyol gribi, veba hatta son zamanlarda hayatımıza dahil olan Covid 19 salgınları ölümü artırdığı gibi hafızalarda ölümü tekrar hatırlatmıştır. Bunun sebeplerinden biri hastalık ve ölüm arasındaki belirsiz durumdur. Ölüm bireyde kendini öncelikle kabul etmeme, sonra sinirlilik ve pazarlık, depresiflik ve son aşamada kabul etme ile belli etmektedir. Özellikle hasta bireyler, çevresini daha çok düşünmeye ve ölümü öncesi iyi bir birey olarak bilinme çabası ile belli etmektedir. Ölüm sosyolojisi, bu bağlamlarda dikkate alınarak ölümün farklı hallerinin nasıl algılandığı, nasıl açıklandığı ve bireylerin geneli olarak toplumun onu nasıl anlamlandırdığını kültürler üzerinden farklı etmenleri de dahil ederek incelemektedir. Mistik açıklamaların yerini bilimsel argümanların aldığı çağımızda ölümün sosyolojisine yönelik bakışın artışı da elzem olmuştur.

Sosyolojinin önemli disiplinlerinden biri olan çatışmacı perspektife göre ise, zaten adil olmayan eşitsiz dünyada ölüm de eşitsizliği yaratır hatta dünya üzerindeki eşitsizliği devam ettirmektedir. Örneğin ekonomik sorunlara bağlı ölüm ya da hastalıklara bağlı ölüm, eşitsizliğe dair ölüm izleri taşımaktadır. Yoksullar, ezilmişler, azınlıklar, etnisite gruplar, sağlık sorunlarını ömür boyu yaşayan kronik rahatsızlıklı bireyler, diğer bireyler ve gruplardan daha erken ölmektedirler. Sağlık imkanlarına ulaşamamanın en önemli nedeni çatışmacı perspektife göre ekonomik nedenlerdir ve ölüm de bu süreci besleyip devam ettirmektedir. Yine bu yaklaşıma göre ölüme dair anlam çabası dine dayandırıldığı vakit bireylere ve topluma yoksulluk adeta öğütlenip öbür dünyada feraha erme vaat edilmekte ve bunun da dünyada aza kanaat etme ile olabileceği öğütlenmektedir. İşte bu durumlar, ölümün bireysel ve toplumsal eşitsizliğini devam ettiren hatta artıran nedenler olarak görülmektedir (Sağır, 2014).

Sosyolojinin önemli isimlerinden biri olan ve post modern sosyoloji perspektifinde çözümlemeler yapan Zygmunt Bauman 'a göre ölüm, ölümü kabul etmemeyi de içerir. Ölümün değeri, hayata yüklenen anlamla çıkar. Ölüm, Bauman'a göre hayatın devamı ile sürmektedir. Yani hayatın sonrasında bir süreçtir. Dini anlayışlarla da bu düşünce beslenmeye devam etmektedir. Ölümün deneyimlenmesi mümkün olmadığına göre

ölüm, geçmişten bugüne her daim belirsizlik içermiş ve çelişkiler taşımıştır. Ölüm korkusunu her zaman içinde taşıyan birey, psikolojik olarak bununla baş etmeye çalışırken konu psikolojiden çıkarak sosyolojinin konu alanına dahil olmaktadır. Bauman, bu noktadan hareketle ölüme yönelik sosyolojik çalışmaların artması gerektiğini söyler ve sağlık ile psikolojinin de incelemelere dahil edilmesinin önemi üzerinde durur. Neredeyse her bilimin konusu olan ölüm, başlı başına toplumsal bir durum oluşuyla sosyolojinin önemli bir konu alanını oluşturur. Ölüm, bireyin doğumundan itibaren hayatın her alanında fikir ve eylemleri belirler haldedir. Bu durum da ölümü sosyolojik olarak incelemenin önemi ve gerekliliğini gözler önüne sermektedir (Akalin, 2006).

1.2. KÜLTÜR, KİMLİK VE ÖLÜM

Kültür, milletlerin geçmişten günümüze getirmiş olduğu her şeydir. Kültür ve kimliği potada birleştiren şey, bireylerin toplumla bütünleşen bir özelliğinin bulunması ve sosyallik denen oluşumun bireylerce sindirilmesidir. (Baudrillard, 2016). Zira kültürün kendisi, tek tek bireylerin toplumsal şartları sindirip uygulaması ile sürdürülür. Bauman'a göre her bireyin bir kimliği vardır ve onu toplumsal bir canlı haline getirmektedir (Akalin, 2006). Kimliği oluşturan en önemli durumsa kültürdür. Birey, topluma adımını attığı her zaman bir kültür içinde kendini bulur ve bu, kimliğini de belirler. Burada bir alıcı ve verici ilişkisinden bahsetmek mümkündür. Birey, kültürden aldıklarını topluluğa da verir ve karşılıklı alışveriş nesiller boyu sürmeye devam eder (Sağır, 2014).

Ölüm, toplum için önemli bir kültür parçası olmasının yanında bireylere kimlik de kazandıran bir durumdur. Merasimler, düşünceler, hikayeler, mitolojik açıklamalar ölüme yönelik kültürel süreçlere örneklerdir. Toplum kültürünü oluşturur ve hem bireylere hem de topluma bir kimlik kazandırır. Her bireyin, toplumsal rolleri ve statüleri bulunmaktadır. Ölüm, bir kayboluş içermesi ile bireyin boşluğunu yaratır ve ölümün kendisi, ölen bireye hem bireysel hem de toplumsal bir kimlik atfeder. Bu, her ölüm için geçerli bir durumdur. Sosyal bir varlık olan insanın ölümü sonrası merasimler, anma etkinlikleri ve toplanma kültürü ile hem ölen birey yad edilir hem de

toplumsallık ile bireylerin birlikteliği ve kaynaşma süreci sağlanarak kültürel bir bağ oluşturulmaktadır. Bu, her topluluk ve toplum için geçerlidir. Dinler, insanlara bir inanç aşılar. Ölüm ise bu dini inançlardan en fazla nasibini alan olayların başında gelmektedir. Bireylerin düşünceleri ve davranış kalıpları bundan etkilenir. Bu yönleriyle ölüm, kültür ve kimlik oluşumunda önemli bir paya sahiptir. (Sağır, 2014)

Geçmişten gelen kültürel kodlar, devam ederek sonraki kuşaklara da taşınmaktadır. Ölümün burada ayırt edici özelliklerinden birisi ise belirli bir yaş üzerindeki bireylerin ölümden daha çok etkilenmeleri ve bu durumu hayatlarının önemli bir parçası haline getirmeleridir. Geçmişten gelen düşüncelere ve kültüre daha bağlı olan bu kesim, ölüme dair duyguyu daha yoğun yaşar ve bu kimliklerine de sirayet eder. Sağlık ve din de ölüm düşüncesi ve yaşantısında büyük belirleyicilerdir. Genç adını verdiğimiz kesimde ise artan dijitalleşme ile ölümün hayatın her alanında görünür oluşu, ölüme duyarsızlığı artırmakta ve gündelik hayatın akışkanlığı içinde ölüm de eritilen bir durum halini almaktadır. Zira ölüm her an gerçekleşebilmekte ama hayatın kendisi de devam etmektedir. Küreselleşmenin etkisiyle ölümler her an karşılaşan birey için ölüm bir gerçekliktir ve her an herkesin başına gelebilecek sıradan bir durumdur. Küresel kültürler ve kimlikler de bu düşünce ile oluşmaktadır. Bireyin bedeni ölümlerle beraber çürüyüp toprağa karışsa da kişinin kimliği her zaman yaşamakta ve yaşatılmaya devam edilmektedir. Ölümün yolculuk olarak görüldüğü dinlerde ve toplumlarda ölüme bir kimlik yükleme işi daha belirgindir.

Sadece yaşadığı, bulunduğu topluluğu “insan” şeklinde tanımlayan ilkelere günümüze “insan” kavramına yüklenen anlam büyümüş ve küresel anlamına ulaşarak kültür kavramını ortaya çıkarmıştır. Günümüzde tüm bireyler insan adıyla nitelendirilmektedir. İnsan denilen varlık, kültür ve kimliği oluştururken “insan dışı” kavramının kendisini de oluşturmaktadır. İşte kültür denilen kavramı çıkaran insan, kendi topluluğu dışında kalanı insan dışı kavramı ile nitelendirmektedir. Zira diğerleri yok hükmünde sayılabilmektedir. Bu duruma insan, tarihsel süreçler sonunda gelmiştir. İnsan olmak kavramı asillikle de eş değer tutulmaktadır. Kullanılan bir diğer anlamı ise diğer varlıkları insanlardan ayırmak içindir. Toplumlar arası güç dengeleri buradan beslenmektedir (Baudrillard, 2016).

1.2.1. Antik Çağlardan Günümüze Ölüm

İlk toplulukları incelediğimizde, yaşam biçimleri ve hayatı anlamlandırma çabalarına baktığımızda, ölüm daima istenmeyen ve huzuru kaçırın bir durum olarak görölmüştür. Psikolojik açıdan bu açıklanabilecek bir haldir, zira Freud'un ifade ettiğı gibi ölüm, her daim bilinçaltına itilen ama gerçekliğı de her daim bilinen bir haldir. Eğer ölüm başımıza gelecekse bu istem dışı ve dışsal müdahaleler sonucu gelmelidir. Yaşa bağılı ölümler, hastalığa dayalı ölümler aklın ermediğı ve sıra dışı gelen hallerdi. Bu sebeple ölüm, geçmiş zamanlarda yaratıcının ve insanların davranışları ve düşünceleri nedeniyle cezalandırılması sonucu gerçekleşen bir olay olarak kabul edilip benimsenmiştir. İlkel topluluklarda, ölüme yüklenen anlam modern hayatta ölüme yüklenen anlamdan oldukça farklıydı. Modern hayatın bize kattığı kavramlar olan biyolojik ve kronolojik yaş nedeniyle ölüm, ilkel toplumlar için farklı bir anlam taşımaktaydı. Burada ölüme yüklenen anlam, tıpkı ticarete olduğı gibi takasa dayalı bir düşünceyi ifade etmekteydi. Yani, Tanrı ile toplumlar arası hayat vermeye dayalı bir anlayış bulunmaktaydı. Ölüme yönelik düşünceleri, toplumsallıkla bire bir ilişkiliydi. Hatta bu düşünceleri günümüzde ölüme yüklenen anlamlandırmaları düşününce oldukça maddeciydi. Marx 'ın da ifade ettiğı ve ölüme yüklemiş olduğı anlamlarla örtüşmekteydi. Ölüme yönelik törensel uygulamalar gerçekleştiren ilk insanlar, onu toplumsalın içine dahil etmiş ve kültürü de gençler vasıtasıyla aktarmıştır. Ölüm, ilk topluluklarda çok daha güçlü hissedilmiştir ve değış tokuşa dayalı ticari bir durum olarak algılanmıştır. İlk topluluklar, ölümü dış müdahale olarak algıladığı için ona verilen bir ceza düşüncesiyle hareket etmiştir ve kötölük işlediğı için cezalandırıldığı düşüncesinde olmuştur (Baudrillard, 2016).

Geçmiş zamanlarda ölüm, geleneksel anlamlandırmalar ve mistisizm ile ilişkiliydi. Ölüm, insanın başına anı gelebiliyordu. Zira avlanma ve savaş gibi öldürücü nedenler fazlaydı. Yine ölüme dair merasimler ve yaratıcıya iyi görünme amaçlı kurban da yer alıyordu. Ölüme yönelik anlamlandırmalarda merasimler ön plana çıkıyordu. Zira ölümün kendisi boşluğu yaratmaktaydı ve matem yani yasın paylaşılması gerekiyordu. Ölüm, beden ve ruhun birbirinden ayrılışı olarak düşünölmüştür. İçsel nedenlere değıl dışsal nedenlere bağlanmıştır. Bunu önlemek için de başta büyüler olmak üzere çeşitli ritüeller geliştirilmiştir. Bu kişiler, yaratıcı ile eş değıer görölmüştür. Uykunun ölümle ilişkisi ile ölümü, uzun süreli uyku hali olarak düşünme; uykunun kendisinin de

fizyolojik bir ihtiyaç olarak kısa olurken ölümün daha uzun süreli olarak düşünülmesinden gelmektedir. lme dair törenlerin yapılmasının bir sebebi ise, ölümsüzlüğe duyulan inançtır ve törenler yoluyla belirli kutsalalar yapılarak ölümsüz olunacağına yönelik inançtır. Ayrıca bu tarz törenler kişiye yaşamında mutluluk verici olarak da grlmştr (Sağır, 2013).

İlk uygarlıklardan biri olarak kabul edilen Smerlilerde, bu medeniyete yönelik yapılan arkeolojik kazılarda ve antropolojik çalışmalarda ölüm sonrası hayata inanıldığı ve ruhun yaşayacağı dşnncesi ile ölenlerin eşyalarıyla gömüldükleri ve mezarlarına yiyeceklerle içecekler bıraktıkları grlmştr. Yapılan alışmalarla Sümerlilerin lmszlk dşnncesine sahip oldukları ve ölümün istenmese de hayatın bir gerçeği olarak kabul edildiği sonucuna ulaşılmıştır. Destanlar ve mitselliklerle de bunlar desteklenmiştir. Benzer düşüncelerin ve ölüme dair kimlik ve kültürel yüklemelerin birçok ilk medeniyette olduğuna da yapılan çalışmalarla ulaşılmıştır.

Yine antik medeniyetlerden biri olarak bilinen Mısır medeniyetinde yasayan insanlar üzerinde yaşadıkları coğrafya oldukça belirgindi ve Nil Nehri hayatlarına büyük oranda yön vermiştir. Hayatın uzun olmadığı dşnncesi vardı ve asıl mutluluğun ve zenginliğin ölüm sonrası kendilerine verileceği dşnlmştr. Yeraltı Alemi adını verdikleri hayatın, ölüm sonrası başlayacağına inanılmıştır. Yerüstü Aleminde güneş tanrısı Ra'ya inanılmıştır. Güneşin batması ile karanlık oluşmakta ve Yeraltı Alemi başlamaktaydı. Burası ise 12 saatlik bir süreyi kapsamıştır. Burayı temsil eden tanrı ise Osiris olmuştur. Yaşatılan mitlerle Osiris, insanlara tekrar canlılık bahşeden biri olarak kabul edilmiş ve yeniden dirilmenin onun elinde olduğuna inanılmıştır. Bazı Mısırlılar ise ölen kişilerin, Mısır topraklarından uzakta başka diyarlarda yaşadıklarına inanmışlardır. Bu düşünce sonradan güneşe bağlılığa ve yer üstünde de güneşin yanlarında olduğuna dair fikre dönüşmüştür. Ölüler, bu inanişa göre tanrı Osiris huzurunda hesaba çekilip işledikleri suçlar için af dilemişlerdir (Ceylan, 2019).

Günümüz Filistin topraklarında ilk çağlarda adına “Kenanlılar“ adı verilen bir topluluk yaşamaktaydı. Birden fazla tanrıların olduğu bu topluluklarda, Tanrılar birbiriyle mücadele etmekteydiler. Mısırlılara benzer şekilde Yeraltı ve Yerüstü Alemi bulunmaktaydı. Fakat onlardan farklı olarak Yeraltı Alemi istenen bir yer olmamıştır. Zira Yeraltı Alemi, Kenan topluluğuna göre pis ve suçluların olduğu yer olarak grlmştr. Yerüstü Alemi ise gök ve yaratıcı ile eş değer olup ölenlerin tohum

şeklinde yeniden hayat bulacakları bir yer olarak inanılmıştır. Ölüler, embriyo şeklinde gömülmüştür. Bunun nedeni ise ölen kişilerin bu şekilde gömüldükleri vakit tekrar dünyaya geleceklerine yönelik inançtır. Yine mezarlardaki boşluklarla da ölenlere yiyecek ve içecek bırakılmıştır (Ceylan, 2019).

Orta Asya'nın kadim topluluklarından olan Türklerde ölüme dair gelenekler, törenler oldukça eskidir ve komşu ülkelerin kültürlerinden ve inançlarından da etkilenmiştir. Atalar kültürüne dair inanca göre, bilgin ve önemli görülen kişilerin öldükten sonra da soyunu ve milletini gördüğü ve koruduğuna yönelik bir düşünce bulunmaktadır. Bu düşünce sebebiyle ölümlere hürmet gösterilmekte ve mezarlıkları korumak vatani korumakla es değer olarak görülmektedir. Türkler bu inançlarını Müslüman olduktan sonra da yaşamış oldukları coğrafyalara taşımışlardır. Hatta Müslüman olmayan diğer inançlardaki Türkler de bu inancı devam ettirmişlerdir. Tuva Türkleri Lamaizm'e inanmıştır. Lamaizm'e göre; insan öldükten sonra onun ruhu başka bir canlıya geçmekte ve iyi bir durum olarak iyi olanlar insan olarak, kötü olanlar ise böcek olarak hayatlarına devam edecek inancı bulunmaktaydı. Günah işleyenler böcek olarak doğmasın diye kum, su ve buğday üzerine dualar okunmuş ve ölümlerin üzerine bunlar dökülmüştür. Gagavuz Türklerinde ölünün ruhunun daha önce yaşadığı yerleri gezdiği inancı hâkim olmuştur. Tatarlarda ise ölüm meleğinin kılıcından bahsedilmektedir. Ölüm anında hastalar ölüm meleğini fark ettiklerinden ağızlarının açık kaldığını düşünmüşlerdir. Ölüm meleğinin yüzü soğuktur, bu nedenle hasta meleği görünce yüz hattı ve rengi değişmektedir. Buna bağlı olarak ölen kişinin yüzünde ölünün rahat veya zor öldüğüne dair hüküm verilmiştir. Mezarlık ziyaretleri önemlidir. Ölen kişi ruhuna hayvanlara yiyecek verilmesi yaygındı. Servi ağaçları; kokusu ve dört mevsim yeşil kalmasıyla cenaze yerleri için tercih edilmekteydi. Ölen kişinin toprağa tekrar döneceği anlayışı ile genellikle tabut kullanılmamıştır. Cenaze sonrası ölünün mezarı etrafında birkaç tur dönme, çevreye tahıl tohumları serpmeye ve ilk günlerde ölünün başında nöbet tutma da yaygındı. Sessizlik ve ölenin ruhuna saygı için arkasından konuşulmaması gerektiğine dair inançlar bulunmaktaydı (Yiğiter, 2016).

1.2.2. Tek Tanrılı Dinlerde Ölüm

Tek tanrılı dinlerden biri olan ve Türk toplumunun da kültür ve kimliğini önemli ölçüde etkileyen İslamiyet'te kutsal kitap olan Kuran-ı Kerim, ölüme dair çok geniş ölçüde bilgiler vermekte ve ölüm sonrası hayat hakkındaki detaylı bilgileriyle diğer tek

tanrılı dinlerden ayrılan bir yöne sahiptir. Dünya hayatının geçici olarak belirtildiği kutsal kitapta, önemli olanın dünya sonrası ahiret olduğu ve bireylerin ahiret hayatında iyi bir yaşama kavuşmaları için kitapta ve hadislerde belirtilen günahlardan kaçınarak, sevaplar işlemesi yönünde telkinler bulunmaktadır. Her canlının ölümü tadacağına yönelik ayet ise cenazeler başta olmak hemen her yerde belirtilmektedir. Yine peygamberimiz Hz. Muhammed ‘in hadislerinden bazıları da ölüm ve ölüm sonrası hayatla ilgilidir. Bununla ilgili bir örnek şöyledir:

- Ey kendini dünya tatlılarına kaptıranlar! Sizler tüm güzel tatların sona erdiği vakte hazırlanın!

Bu vakit ne zamandır diye soran halka Peygamber Efendimiz (sav) şöyle cevap verir:

- Öldüğünüz vakittir (Ceylan, 2019).

Genel olarak hem kutsal kitap Kuran hem de hadislerde ölüme hazırlanma sürecinin öneminden, ölüm sonrası ahiretin varlığından, bu dünyada çekilen sıkıntıların öbür dünyada huzurla karşılık bulacağından bahsedilmekte ve gerçek bir Müslümanın dünya hayatının geçici olduğuna dair çıkarımla yaşaması gerektiğinden bahsedilir. Gerçek hayat ise ahiret hayatıdır. Bu düşünce özellikle dindar Müslümanlarda bir kimlik olarak kendini göstermekte ve gündelik hayatın her alanında kendini buna göre şekillendirip yaşamasına sebebiyet vermektedir. Ölülere saygı ve mezarlıklara hürmet de yine önemlidir. Ölüm, İslamiyet için uyuma hali iken ölüm sonrası ahiret ise ferahlık halidir. Mezarlıklar bireylere bunu hatırlatmaktadır. Birey, çocukluğu ile beraber ölüm ve ölüm sonrası hayat hakkında bilgilendirilmekte ve çevresinde de ölümlere şahit olarak durumu tecrübe ederek kimliğini belirlemektedir.

Tek tanrılı dinlerden biri ise Hristiyanlıktır. Hristiyanlığın ibadet alanları olan kiliselerde 4. yüzyılla beraber kıyafetsiz bir şekilde ellerde kılıçlarla danslar yapılarak paganizme karşı çıkmıştır. Bu gelenek Aydınlanma Dönemi’ne kadar birçok kilisede gerçekleştirilmiştir. Kilise avlularında danslar edilmesinin mantığında dansın canlılığın simgesi olarak görülmesi ve durumdan mutlu olunduğunun gösterilme ihtiyacı gelmektedir. Ölüme ve ölenlere dair şiirler yazılmasının, bedene dair şarkıların kilise avlularında coşkulu ve yüksek sesle söylenmesinin alt düşüncesi de bu olmuştur. 14. yüzyılla beraber ölüme bakış açısı değişmiş ve ölümü daha bireysel bir hale sokmuştur. Bugün ise ölüme dair dans figürleri ve motifleri Fransa’da kilise ve bazı

mezarların duvarlarında ve taşlarında kalmıştır. Hristiyanlık düşüncesinde ölüme inananlar ve ölüme inanmayanlar olarak iki kesimin varlığı söz konusu olmuştur. İnananlar için ölüm; acının bittiği ve ferahlığın başladığı aşama olmuştur. İnalanmayanlar için ise iyinin bittiği ve kötü bir yaşantının başlayacağı yer olmuştur. Ölümün herkesi eşitlediği düşüncesi vardır. Hristiyanlığın kutsal kitabı olan İncil'e göre ölüm ebedi bir uyku halidir. İyiler için dinlenme, kötüler için ise karmaşa hali olarak görülmektedir. İyiler bu sebeple ölümü hasretle beklemekte ve ona kavuşmayı arzulamaktadır. Eski Ahit bölümünde yaşamın tam zıttı olarak nitelendirilmekte ve insanın dostu olmayan bir durum olarak belirtilmektedir. Yeni Ahit 'te ise yaşamın zıttı olarak anlatılır. Yeni Ahit'e göre milenyum adı verilen ve dünyanın son 1000 yılını ifade eden bir evre bulunmaktadır. Mesih bu dönemde yeryüzüne inecek ve 1000 yıllık bir saltanatı olacaktır. Bu dönemde dünyada iyilik hâkim olacak ve kötülük cezalandırılacaktır. Dünyaya genel anlamda iyilik ve huzur hâkim olacaktır. Avrupa'da Reform başta olmak değişim sürecinde de bu düşünce etkili olmuştur. Yine Hristiyanlık inancında Hz. İsa'nın çarmıha gerili ölüm hali sürekli kullanılmakta ve Hristiyanlara hatırlatılmaktadır. Görüldüğü üzere Hristiyanlık için ölüm bir kimliktir ve kültürün belirleyicisidir (Ceylan, 2019).

Bir diğer tek tanrılı din olan Yahudilikte ise kısa olarak kabul edilen dünya hayatında iyilik yapmak ve iyi olarak bilinmek önemli görülmektedir. Bu nedenle de iyilik yapanların ölüm sonrası hayatta mükafatlandırılacağı düşünülmektedir. Hayatın uzun olması iyi bir insan olunduğunun işareti olarak görülmektedir. Hayata erken veda edenlerin ise iyi insanlar olmadığı düşünülmüştür. Ölüm sonrasına dair inanç ise Müslümanlık ve Hristiyanlık ile benzerlik göstermektedir. Ruh ne kadar iyiye Tanrı'nın sevdiği kul olma ihtimali de artmaktadır. Beden, ruhun aşağısında yer almaktadır. İnsanlar yeniden dirilecektir fakat Mesih öncüleri olacaktır ve Yahudilik inancına göre bu dinin toprakları olarak kabul edilen ve aynı zamanda dinin de yaşadığı yer olan İsrail toprakları kutsanacaktır. Yahudiler dünyaya yayılmaya başlayacak ve dünyaya mutluluk hâkim olacaktır. Cennete yani Adem'in bahçesine gitmek için iyi bir insan olarak yaşamak gerekmektedir. Görüldüğü üzere, üç büyük din olan İslamiyet, Hristiyanlık ve Yahudilikte ölüme ve ölüm sonrasına dair benzer inançlar ve inanışlar bulunmakta ve bu dinlere inananlara bir kimlik ve genel anlamıyla bir kültürel hayat sunmaktadır (Ceylan, 2019).

Ölümün neden olduğu konusu geçmişten günümüze tartışmaların konusu olmaya devam etse de bireylerin toplamında toplumların ölüme dair bir kültür oluşturdıkları görülmektedir. Bireylerin kimliklerini de oluşturan bu kültürlerdir. Kültür, ölümü hatırlatıcı olmasının dışında topluluk hayatına tekrar dönüşü de sağlayan bir durumdur. Ölüm ile ışıklar söndürülür fakat başka bir odada ışık altında yaşayanlarca hayat devam ettirilir. Ölüm endişesini zihinlerden atma da böyle sağlanmaktadır. Canetti'ye göre; ölüm, kültürle beraber unutulmak istenen iksir gibidir ve kültür ölüm için tehlikeler yaratmaktadır. Kültürler değiştikçe ölümden bundan nasibini almaktadır. Hayat, mutlaka ölümle sonuçlanmaktadır. Hayatın bitişi, kültürel kodlarla yorumlanmaktadır ve buna kadercilik adı verilmektedir. Eğer yaşa bağlı doğal ölümse, beden yapısına ve ölümün kaçınılmaz oluşuna vurgu yapılmaktadır.

Japon toplumunda ise 11. yy'e kadar bireyin ruh ve beden ikilisinden meydana geldiği ve ruhun bedenden çıkışının ölüm olarak nitelendirildiği görülmüştür. Ölüler bu döneme kadar sakin yerlere gözükmüşler ve mezarlar genellikle yapılmamıştır. Japon kültüründe mezarlık ziyaretlerine dair bir kültüre de rastlanmamaktadır. Ölülerin ruhları dağ ve ovalarda gezmekte ve görünürden oldukça uzaktadır. Ruhsal temizlik konusu ise Japonlarda önemli bir kültürdür. Saf ülke adı verilen ve hemen herkesin ölüm sonrası girmek istediği bir yer bulunmaktadır. Buraya ise ancak ruhu temiz olup hayatı sona erenler girebilmektedir. Tapınak kültürü ise Japonya'da özellikle son dönemlerde ortaya çıkmıştır ve Türklerin ata kültü ile benzerlikler göstermektedir. Görüldüğü üzere dünyadaki değişen kültür ve kimlik algısı köklü Japon kültürünü de oldukça değiştirmiştir (Yığiter, 2016).

Orta çağ Avrupası skolastik düşünceden kurtulma ve gerçekleşen Aydınlanma Dönemi ile ölüme yüklediği anlamları da değiştirmeye başlamıştır. Ölüm, artık toplumsallıktan ziyade bireysel bir hale kavuşmuştur. Ölüm bir sahne olarak algılanmış ve bu sahnede ölümü canlandıran birileri ve bunları izleyen seyirciler bulunmuştur. Bu gelenek Orta çağ sonrası Avrupa'da belli bir süre daha uygulanmaya devam etmiştir. Kültürlerin kısa sürede değişen yapılar olmadığı düşünüldüğünde bunu anlamak mümkündür. Fakat özellikle 17. yüzyıla beraber artık olum tamamen bireysel bir hüviyete bürünmüştür. Simgesel anlamlar yavaş yavaş ortadan kalkmıştır (İllich, 2011).

1.2.3. Modern Dünyada Ölüme Bakış Açısı

Modern ölümün anlamı Reformist hareketler sonucu başlamıştır. Özellikle Hristiyanlık içinde yeni mezheplerin çıkmasıyla bireysel bir yaratıcı inancı başlamış ve bu durum ölüme de bireysel bir bakış açısı ve anlamlandırma çabası getirmiştir. Bu, bireyselliğin mimarı ise ekonomik düzenin dünya çapında değişmesi olmuştur. Hristiyanlıkta mezheplerin bölünüşleri, Aydınlanma düşüncesi ve ekonomik sistemin değişerek bireysel üretim ve tüketime odaklı kapitalist düzenin boy göstermesi ile ölümün kolektif paylaşımı sona ermeye başladı. Elbette ki bu bir süreç sonucu oldu fakat artık ölüme yüklenen anlam geçmişten oldukça farklılık taşıyordu. Ölüm, bireysel kimlik çabası içinde kendine yer buldu. Bu durum kapitalist ekonomik düzenin de temel özelliklerinden biri olan vakti daha da değerli hale getirmiştir. Ölüm herkesin başına gelen bir durum olarak görülmeye devam etmiştir. Her dini inanca sahip toplumsa ölüm, bireysel bir hüviyete girmesinin yanında kültürel kodlarda da değişim sürecini hızlandırmıştır.

Modern hayatta kültür, hayat ve ölümün zıtlık olduğu yönündeki çabadan beslenmektedir. Ölümün kendisine yüklenen anlam, hayatın da anlamını çıkarmaktadır. Hiçbir zaman, hayat ve ölüm modern hayat kadar büyük bir kopuş yaşamamıştır. Hayat değerlidir ve vaktin sonu ölüme gitmektedir. Ölüm sapkın bir durum olarak görülmektedir. Freud bunu ölümün bir içgüdü olarak bireyin bilinçaltına işlendiğini söyleyerek açıklamıştır. Ölüme yönelik ilkel ve modern anlam farkının temelindeyse değişen ritüeller ve merasimler yatmaktadır. Modern hayat, rasyonalizmin işlediği bir hayattır. Rasyonalizmin olduğu yerde de tesadüflere yer bulunmamaktadır. Bu nedenle düzeni bozan her şey kötüdür, can sıkıcıdır. Risk demektir. Ölüm, bu düzeni bozan ve can sıkıcı bir durum olduğu için risk taşımaktadır. Bu durum üzerinde ölüme yönelik bilinmezlik de etkilidir. Gidenler geri dönmediğine göre ölüm çözülemez bir gerçeklik olarak devam edecektir.

Tek tek insanların ölümünden ziyade modern hayatta tezatlık barındıran bir durum da mevcuttur. Modern dönemde özellikle savaşlarla ve artan silahlanma ile birlikte kitlesel ölümlerin sayısı da artmıştır. Mafyalardan kitlesel silahlara kadar bireyler kimliklerini korkularıyla belirlemeye başlamış ve birilerini yok ederek onun kimliğini imha etme üzerine kurmaya başlamışlardır. Savaşlar sonucu milletleri yok etme

güdüğü de buradan beslenmektedir. İlk çağlarda da savaşlar ve kitlesel ölümler mevcut olsa da modernizmle hem bunların sayısı hem de hızı artmış ve her an bir risk haline almıştır. Savaş sonucu yaralanan fakat kanser nedeniyle ölüm pazarlığına giren bireyin mücadelesi de kimlik düşüncesinden kaynaklanmaktadır. Özellikle toplumda karar mekanizmaları olarak liderler, kendi ölümlerini hayal edip bu düşüncüyü benimsediklerinde savaşlar ve kısımlardan olabildiğince kaçmakta ve iyi bir insan olarak bilinme çabası ve hamlelerine girişmektedirler. Medya ise toplumla ölüm arasındaki aracılık görevini manşetler ve haber sunma biçimiyle göstermektedir. 2. Dünya Savaşı sırasında Almanya’da Yahudi katliamına yönelik olarak bir gazete “Yahudi sorunu bitti “şeklinde bir manşet atmıştır. Özellikle medya aracılığıyla gerçekleşen bu tarz haberler bireylerin kimliğini ve toplumların kültürünü değiştirmektedir (Kellehear, 2015).

Geçmişte çok fazla sayıda insan, yaratıcıya gönülden bağlıydı ve öbür dünyaya yönelik inanç daha fazlaydı. Cehennem ceza iken cennet ödülüdür. Eğer hayatta iken çok fazla sıkıntı çekmişsek, cennetle ödüllendirilme olasılığımız artıyordu. Modern tıpla sezaryen gibi yöntemler çıkmış ve annelere narkoz verilmeye başlanmıştır. Hatta doğum saatleri belirlenmeye başlamıştır. Bu nedenle acıya gerek kalmamıştır. Benzer şekilde modern hayatla dünyada acı çekip cenneti hayal etmekte gereksiz görülme başlamıştır. Ölümü kabullenme artarken ölüm sonrasında dair inanç azalmıştır. Bu nedendir ki kilise ve cami gibi yapıların gündelik hayata etkisi de azalmıştır. Teknoloji ile ölümlerin mumyalama benzeri yöntemlerle dondurulup istedikleri zaman hayata kaldıkları yerden devam etmeleri amacıyla çalışmalar yapılmaktadır.

Modern hayatla birlikte bedenin kendisi daha iyi tanınmaya başlamış ve ölüm düşüncesi de kendisi de kontrol edilmeye çalışılmıştır. “Şeyleşme “ adını verdiğimiz kavram da buradan ortaya çıkmıştır. Zira ölüm şeyleşmiş ve makine benzeri bir hüviyete sokulmuştur. Ölümün bireysel oluşunda da etkili faktörlerden birisi budur. Ölümü gündelik hayatta her yerde örtbas etme çabası da 16. yüzyılla beraber buradan başlamıştır. Ölen kişi için “öldü “ifadesi yerine “vefat etti”, “Hakkın rahmetine kavuştu “, “aramızdan ayrıldı“ gibi ifadelerin kullanılması da bu düşünceden kaynaklanmaktadır. Gündelik hayatta ölüm, daima gerçekleşen ve sürekli göz önünde olan bir durumdur. Her an olan ölüm, onu sıradan bir hale sokmuştur. Heidegger buna

“siliklik“ adını vermektedir. Ne kadar geç ölünürse birey için o kadar iyi kabul edilmektedir. Bu düşünce, ölümün sürekli göz önünde oluşu nedeniyle kabullenmeme isteğiyle de ilişkilidir. Merasimlerin azalışı ve az kişiyle gerçekleşmesi; hastanelerin artan bireysellikle ölümün yeni mekanları haline gelmesi ve bireyi son kez olarak aile yerine sağlık çalışanlarının görmesinden ve morgların sayısının giderek artmasından da kaynaklanmaktadır. 18. yüzyılla beraber ölümün mekânı artık hastaneler olmaya başladı ve modern hayatın ölüme dair getirmiş olduğu yeniliklerden biri de bu oldu. Avrupa'da artan modernite ile bireyler vasiyetler yazmaya başlamış ve mal varlığını sevdiklerine, fakirlere dağıtarak, ibadetleri artırarak, helallik isteyerek kendi yatağında veya hastane odasında vefat etmeye başlamıştır. Özellikle belli bir yaştan üstünde olan bireyler ölüme daha çok hazırlanmakta ve tüm planlarını hukuki süreçleri de işin içine katarak gerçekleştirmektedirler (Kellehear, 2015).

1.2.4. Postmodern Dönemde Ölüme Bakış Açısı

Modernizmin içinden doğarak kendini var eden ve yaşadığımız döneme verilen ad olan postmodernist dönemde bireyler, ölümlerle sadece ilk zamanlardan değil modernizm aşamasından da daha çok yüz yüze gelmektedir. Zira dijitalleşmenin arttığı bu dönemde ölüm, sanal oyunlar dahil olmak üzere artık her yerdedir. Sanal oyunların mentalitesini savaşmak ve rakibi öldürmek oluşturmaktadır. Bu sebeple medya ve özellikle yeni medya araçları, genç kuşaklar üzerinde kimlik ve kültür oluşumunda büyük etkiye sahiptir ve ölüme yönelik düşünceler de büyük belirleyici olmaktadır. “Anısına” kavramı bu kuşağın, ölen birini yad etme ve paylaşma isteğini yeni medya araçlarında belirgin halde gösterdiği şekildedir. Yeni medya araçlarından kastedilen ise modernizmle hayatımıza giren geleneksel medya araçları (radyo, tv vb.) değil, internet teknolojisi ile hayatımıza giren Facebook, Instagram, Twitter benzeri sosyal medya adını verdiğimiz uygulamalar ve bilgisayar oyunlarıdır. Postmodernist dönemin başlamasında büyük etkisi olan bu yeni medya araçları ile görüntülerin önemi modernizmden çok daha belirgin olarak artmıştır. İşte görüntünün yeni medya araçları ile önem kazanması sonucu ölen bireylerin fotoğrafları bu mecralarda paylaşılmaya başlamış ve popüler hale gelmiştir. Bu durum ölümün gerçeklik oluşunun yanında sıradan bir hal almasına da yol açmaktadır.

Bauman ‘a göre kimlik kültürü de oluşturmaktadır ve bireylere ait kimlikler üzerinde toplumsal kültürler belirgin oranda etkilidir. Zaten toplum adını verdiğimiz yapının etkisi de bu şekilde kendini hissettirmektedir. Ölüm burada önemli bir kültürel yapıdır ve toplumsal kimlikleri de belirleyici durumdadır. Durkheim ‘e göre toplum adını verdiğimiz yapı bireylerin tek tek toplamından hem farkını hem de fazlasını içermektedir. Kolektiflik dediğimiz kavram ancak toplumla oluşmaktadır. Ölüm düşüncesini de ölümsüzlük düşüncesini de toplum oluşturmaktadır ve kültürler ölüm üzerinde büyük belirleyicidir. Anlamlandırma çabası da kültürel kodlara göre yapılmaktadır. Bu noktadan hareketle postmodernist dönemin kültürel yapısında internetle beraber artan hızlı küreselleşmenin ve görüntü kültürünün ölüm üzerinde evrensel bir kültür oluşturduğu görülmektedir. Fakat postmodernist hayat içinde çelişkiler de barındıran bir haldedir. Görüntülerle sürekli olarak ölüm göz önünde olsa bile ölümlerin mekanları olan mezarlar şehir dışına yapılmakta ve onlar için ayrı yerler oluşturulmaktadır. Halbuki akıp hastaneleri ve hapishaneler şehir içlerinde daha belirgin hallerdedir. Ölüme dair hastalıklı bir hal olma durumu, ilacı olmaması ve geri döndürülemez bir gerçeklik oluşuna dair düşünce etkisini halen sürdürmektedir. Ölüm ile hayat her ne kadar şehir merkezlerinde mezarlıklar ve yerleşimler ile ayrımlar taşısa da bilinçte her zaman bağlantılı bir süreç olmaya devam etmektedir (Sağır, 2014).

1.3. TIP BAĞLAMINDA ÖLÜM

1.3.1. Tıbbın Sosyolojik Temelleri

İlk insanlar avcı toplayıcı hayat biçimi ile yaşamışlardır. Küçük ve kısıtlı yerleşimlerde yaşayan bu insanlar, şehirli hayatından farklı olarak çoğu hastalıkla ya karşılaşmamış ya da bir haber yaşamışlardır. Şehirlerin ve yoğun nüfuslu alanların olmayışı hastalıkların yayılmasını da engellemiş veya kısıtlamıştır. Göçebe bir hayat tarzının benimsenmiş olması da etkili bir faktör olmuştur. Göçebe hayat tarzına bağlı olarak hayvanların evcilleştirilmemesi hastalıklarla tanışıklığı engellemiştir. Salgın hastalıkların yayılışı sömürgecilik tarihi ile başladı desek yanlış olmayacaktır. Zira sömürgecilik vasıtasıyla bakteri, virüs ve mikroplar dünya geneline yayılmıştır. Yerleşik hayatla beraber hayvanların evcilleştirilmesi hayvanlardan insanlara virüs geçişini hızlandırmıştır. Amerika kıtasında insan ırkının keşfiyle beraber taşınan insanlar, yanlarındaki virüs ve mikropları Amerika kıtasına da taşımışlardır. Yerleşik

hayatın başlaması ile tarım başlamıştır. Yabani otlar ve hayvanlar tanınmaya başlamış ve köpek, domuz, at, tavuk gibi hayvanlar evcilleştirilmiştir. İşte bu yerleşik hayat düzeni, tıbbın da salgınların da başlangıcını hazırlamıştır (Crawford, 2019)

İlk topluluklarda özellikle Mezopotamya ve Afrika'da hastalıkların başlaması ile ilk olarak yerli şifacılar ortaya çıkmış ve önemleri giderek artmıştır. Bu kişiler otlarla tedavi yolları hazırlamış ve sunmuştur. Bunu hayvanların evcilleştirilmesi ve hayvan organlarının incelenmesi süreci takip etmiştir. İşte tıbbın temeli de böyle atılmıştır. Dini törenlerde şifacılar önemli bir yer edinmiş ve kutsal gözle bakılmışlardır. Mısır'da ise firavunlar sadece devleti yöneten kişiler değil aynı zamanda hekim ve şifacılar olmuştur. İri ve Peseshet bu firavunlara örnektir. Mısır'da tıbbi anlamda özellikle de ilaçlar noktasında büyük çalışmalar olmuştur. Mısır medeniyeti, ilk cerrahi operasyonların yapıldığı medeniyet olmuştur. Yunanlılarda ise sağlığın Tanrı eliyle insana verildiğine inanılmış ve sağlık tanrıçalarına tapılmıştır. Sağlığa dair tapınaklar inşa edilerek buralara hastalar getirilmiş ve iyileşmeleri umulmuştur (Crawford, 2019)

Avrupa'da modern tıbbın başlangıcı olarak Hipokrat kabul edilmektedir Hekimlik mesleğinin başlangıcı da Hipokrat'a dayanır ve Hipokrat, ilk hekim kabul edilir. Hipokrat, M. Ö. 460 ile 377 yılları arasında Yunanistan Kos Adası'nda yaşayan ve hekimlik bilgisiyle bilinen biridir. Günümüzdeki Hipokrat Yemini de kendisinden gelmektedir. Hipokrat; bedendeki tümörleri tespit etmiş, kan akışını damarlar üzerinden açıklamıştır. Kanın önemi üzerinde durmuş ve ona bağlı hastalıkları ortaya çıkarmıştır (Porter, 2016)

Orta Çağ döneminde ise skolastik düşünceye bağlı olarak bilim ve haliyle tıp çalışmaları sekteye uğramıştır. Tam tersine İslam dünyasında bilimsel çalışmalar hızlanmış ve çevirilerle tıbbi çalışmalar artmıştır. İran, Suriye, Mısır ve İspanya'da Abbasi Devleti örnektir. İtalya, Avrupa genelinden farklı olarak tıbbi çalışmaları sürdürmüş ve felsefeyle beraber ilerleme kaydetmiştir. Rönesans süreci de İtalya'daki tıbbi çalışmalar ve yetişen hekimler ile başlamıştır. (Porter, 2016)

Sağlık alanında uzun yıllar şifacıların ilaçlarına benzer şekilde geleneksel adını verdiğimiz tedavi yolları kullanılmaya devam etmiştir. Modern bir bilim olarak kabul edilen tıp, uzun yüzyıllar boyu geleneksel tedavi yolları ile beraber ilerlemiştir. Hekimler, şifalı otları ve karışımlardan oluşan ilaçları çeşitli hastalıkların tedavileri

için hastalar üzerinde hem kullanmış hem de onların bu otlar ve ilaçlara vermiş oldukları tepkileri beden özelinde incelemiştir. Fakat salgın hastalıklar ve modernizmle beraber artan sağlık problemleri ve ihtiyaçlar nezdinde sağlık hem kurumsallaşma sürecine dahil olmuş hem de hekim sayısında belirgin bir artış olmuştur. Sağlığın kurumsallaşma süreci bürokratik süreçlere dahil olması, hiyerarşi barındırmaya başlaması ve hastane gibi sağlık kurumlarının kuruluşu ile başlamıştır. Bu konuda öncü olarak kabul edilen ülke İtalya, şehir ise Floransa'dır. Floransa özelinde başlayan sağlığın hızlı şekilde büyüyerek kurumsal hale gelişi önce Avrupa geneline sonra dünyaya yayılmıştır. İngiltere, Hekimler Cemiyeti'ni kurmuş ve sonrasında her ülkede kurulmaya başlamıştır. İngiltere'nin birçok şehrinde tıbbi kurumlar ve hekim yetiştiren kolejler açılmıştır (Porter, 2016).

Sağlık giderlerini karşılayan her hasta, 1900 başlarından itibaren hekimleri evine çağırmaya ve evinde tedavi olmaya başlamıştır. Telefonun yaygınlık kazanışı ile hekimler aranarak evlere davet edilmiştir. İşte aile hekimliği de bu şekilde başlamış ve yaygınlık kazanmıştır. Hasta ile doktor arasındaki mahremiyetin kaybolduğunu düşünen bir kesim ise bunu uzun süre eleştirmiştir. Hatta yazar Jane Austen, Emma adlı eserinde hasta doktor mahremiyetine yönelik sert eleştirel yazılar yazmıştır. Tüm bunlara rağmen sağlık hizmeti kurumsallaşma ve artan ihtiyaçlar ile her eve ve bireye ulaşır hale gelmiştir. Günümüzde telefonla beraber dijitalleşmeye bağlı olarak internet üzerinden de hem hekimlere hem tedavi yollarına ulaşmak mümkündür. Tıp, teknolojik gelişmelerle beraber ilerlemeye devam etmektedir ve edecek gibi de görünmektedir.

17. yüzyıla kadar üzerinde çalışmalar ve denetimin, gözetimin yapıldığı bir alan olan bedenin kutsal görüldüğü görülmektedir. Bedene dokunulması bu döneme kadar olağan dışı olarak görülmüştür. Düzenlenen törenlerde de bedene kutsal bir bakış açısının yüklendiği anlaşılmaktadır. Modernite ile beden artık müdahale edilen, edilmesi gerekli görülen bir alan hâline gelmiştir. Bu, sağlık adı altında yapılan bir müdahale halidir. Ölü beden ve kadavra incelemesi Rönesans ile beraber Avrupa'da sağlık için gerekli görülen bir durum olmuştur. Bacon, bu noktada doğal ölümden bahsetmiş ve bedene gerekirse müdahale edilmesinin hayat süresinin uzamasındaki öneminden bahsetmiştir. Avrupa'da özellikle Fransız Devrimi süresince bedene müdahale ölüme yönelik kutsal bakış açısının tekrardan artışı ile sekteye uğramıştır.

Fakat bu düşünce uzun sürmemiş ve hastalık tanımı yapılarak bedene gözetim ve denetimin gerekli olduğu ortak görüş olarak kabul görmüştür. Geleneksel dönemden farklı olarak beden; üretilen bir alan haline gelmiştir. Günümüzde beden üzerinde hem bir denetim hem de otorite bulunmaktadır. Beden; kapitalist sürece hizmet etmekte ve onun gereklerini yerine getirmesi beklenen bir yapı olarak görülmektedir. Sağlıklı olmanın yolu budur. Tıp, modernite ile gelişim gösterdikçe bedene gözetim ve otorite de artmaktadır. Sağlık hiyerarşik bir yapıdır ve doktorluk mesleği kutsal olarak görülmektedir. Müslüman biri için cami, monark biri için saray nasıl anlam ifade ediyorsa günümüzdeki sağlık için hastanelere bakış açısı da benzerdir. Eski medeniyetlerdeki tapınakların yerini hastaneler; şifacıların yerini doktorlar almıştır. Dini kurumlar ve vakıflar da sağlık kurumlarına ve tedavi merkezlerine destek vermiştir. İstanbul'da Osmanlı zamanı kurulan tedavi merkezleri bunlara örnektir. Salgın hastalık zamanları bu kuruluşlara daha çok ihtiyaç duyulmuş ve dini kurumlarla vakıfların ve devletlerin desteği artmıştır. Günümüzde Covid 19 nedeniyle artan sağlık kurumları ve doktorların sayısı da buna örnek verilebilir (Öncel, 2013).

1.3.2. Ölüm ve Tıp Arasındaki İlişki

Ölüme yönelik bakış açısı, modernizmle beraber ve sağlığın kurumsal bir sektör halini alışı ile büyük değişime uğramıştır. Artık ölüme, geleneksel değil bilimsel bir bakış açısı ile bakılmaktadır. Ölüme yönelik bu bilimsel bakış açısı, hastalıklara sadece bir hastalık olarak bakmamakta ve hasta üzerinde bedeninin denetimini yaptığı ve onu kontrol altında tuttuğu bir yer olarak bakmaktadır. Kalp krizi, felç, kanser gibi hastalıklar ölümü beden üzerinden açıklama şekilleri olarak gözler önünde bulunmaktadır. Bu, bir nevi ölümü açıklama şekli olarak kolayca kaçma yöntemi taşımaktadır. Ölü bedenle kokmaları nedeniyle oldukça uzak tutulup morg ve hastane gibi modern kurumlar vasıtasıyla şehirlerden ayrı mezarlarda gömülmeye çalışılmıştır. Salgın hastalıkların olduğu dönemlerde özellikle hastalıkların ilk evrelerinde belirtiler endişeyle takip edilmekte ve ölümlerin gömülme şekilleri büyük önem arz etmektedir. Ölü bedeni insanlardan ve toplulukların olduğu şehirlerden mümkün oldukça uzak tutma çabası daha da artmaktadır. Günümüzde etkisini devam ettiren Corona virüsü ölü bedenler üzerinde denetimin, kontrolün ve uzak tutma çabasının arttığı bir dönem olmuştur. Teknoloji de medya aracılığıyla toplumsal bellek üzerinde hem bu hastalık

belirtilerini de hem de bedene dair denetimi meşru hale getirmeye yardımcı olmaktadır.

İlk çağlardaki ölümün aksine artık modern dönemde ölüm bireylerin evlerinden ziyade sağlık kuruluşlarında gerçekleşmektedir. Sağlık sektörünün giderek büyümesi ve hayata daha çok etki etmesi ile ölüm, daha da gözler önüne serilmeye başlamıştır. Tıp, ölümün sadece nedenini vermekte, bedeni kontrol mekanizması olarak kontrol etmekte ve hastalıklar üzerinden açıklamalar yapmaktadır. Ölü beden üzerinden sağlık kuruluşlarında yapılan denetimlerle hastalıklar belirlenmeye ve yeni hastalık türleri keşfedilmeye çalışılmaktadır. Tıp, bu şekilde sürekli ilerlemeye ve büyümeye devam etmektedir. Beden, her ne kadar yüceltilse de hastalıkla beraber zayıf bir yapı haline gelmektedir. Ölüm düşüncesi ise yeni medya araçları adını verdiğimiz sosyal medya uygulamaları ile sürekli bir gerçeklik halinde belleklerimize işlemektedir (Porter, 2016).

Bedenin modern dünya içinde yeniden anlamlandırılma ve açıklanma çabası, ölümü kuramsallaştırmaktadır. Radyasyon tehlikesi, nükleer facialar, küresel salgınlar Beck'in Risk Toplumu adını verdiği süreci bizlere tekrar hatırlatmakta ve özellikle modern dönem sonrasında dünyada artan risk unsurlarını gözler önüne getirmektedir. Geçmiş çağlarda kıta keşifleri ile kaşifler bireysel tehlikelerle bunları gerçekleştirirken, günümüzde risk toplumsal bir halini almıştır. Ölüm, modern dünyada bir risk halidir ve hemen her an karşımıza çıkmaktadır. Thomas'a göre ölüme dair modern dünyada artan bilgiyle beraber ölüm riski ve kontrolsüzlük hali de aynı oranda artmaktadır. Sağlık, tam bir modernist kurumdur ve doktorlar aracılarıdır. Modern hayat, bireye aynı biçimde güzellik algısı ve estetik düşüncesini de bir nevi dayatarak bedene müdahaleyi kurumsal hale getirmektedir. Kanser hastalarının bedensel değişimleri, prostat kanseri olan erkeklerin ve rahim kanseri olan kadınların erkeklik ve kadınlığa dair kayıp endişesi ile bedenlerine müdahaleye izin vermeleri modern hayat ile bedene dair değişen algılar ve düşüncelerle ilişkilidir (Porter, 2016).

Modern hayatta sağlığın ölüme dair nedensel açıklamaları, ölüme bakış açısında bireyleri rahatlatan bir yapı da içermektedir. Bedene yönelik değişikliklerle ölüm düşüncesinden kurtulacağını da düşünen modern insan bir yandan da güzellik unsuru ile bedenine de müdahale için izin de vermektedir. Bedene müdahaleye izin vermeyen insan sayısı günümüzde ilkel dönemlere göre oldukça azdır.

Ölüme ve bedene dair bir diğer durum da hastaların toplumlardan dışlanmalarıdır. Örnek olarak cüzzam hastaları için özel olarak ayrılan mekanlar ve toplumlardan uzak yerlerde yaşamaları verilebilir. Covid 19 gibi küresel salgınlarda da benzer durumlar görülmektedir. Modern dünya ile artan küresel salgınlar neticesinde karantina alanları belirlenmekte ve hastalar hastaneler başta olmak üzere sağlık kuruluşlarında gözetim altında tutulmaktadır. İlk çağlardan günümüze salgınlarda değişen iki durum karantina alanlarının değişimi ve bedene yönelik müdahalenin sağlık alanındaki gelişmelerle ilerleyerek daha bilimsel incelenmesi ve tedavi yollarının bulunmasının hızlanması olmuştur. Teknoloji ve yeni medya araçları ise hem salgın belirtilerini hem de bedene dair denetimi uygulamalar vasıtasıyla artırmaktadır. Hayat Eve Sığar (HES) gibi uygulamalar hem riskleri azaltma hem de bedeni sağlık üzerinden denetim araçları olmaktadır. Bedenin temiz olmasının sağlıkla eş değer tutulması da önemli hale gelmiştir. Covid 19 'da olduğu gibi Maske, Mesafe, Temizlik kuralı riski azaltma, bulaşı engelleme ve sağlıklı olmanın yolları olarak sunulmuştur.

Yaşam süresinin sağlıktaki gelişmelerle artmasına rağmen modernizmle beraber ölüme götürücü hastalıkların sayısında da artış olmuştur. Normal ve anormal ayrımının yapıldığı modernitede, hasta bireyler hastane gibi sağlık kuruluşları vasıtasıyla normalin dışı bireyler olarak sunulmaktadır. Sağlıklı bireylerden ayrı tutulmaları, hasta bireyleri modernitenin bir özelliği olan bireyselleşme ve nihayetinde yalnızlaşma sürecine de itmektedir. Modernizmin ölüyü diriden ayırma yöntemi de hastayı hasta olmayandan, normali anormalden ayırma yöntemiyle benzerlik içermektedir. Thomas bu noktada ölümün tıbbi mekanlarda gerçekleşmesinin onu bir endişe ve risk haline getirdiğini ve kopuşu içerdiğini söylemektedir. Hayatın bitişine yaklaşan bireyde bu endişe daha belirgin olmaktadır. Hastanelerin hem hastayı hem de morglarla ölüyü toplumdan soyutlama durumu vardır. Hasta kişiyi sadece doktorlar, ölüleri ise sadece din görevlileri ve ölünün yakınları görüp ilgilenmektedir. Sağlık kurumlarında ölüm, dışlanma sunmaktadır. Hastanede ölüm, bireyin hayata yalnız başına vefat etmesiyle modernizm özelliklerini de beslemeye devam etmektedir. Tüm bunlara rağmen hem geleneksel medya hem de dijitalleşmeyle beraber önemi artan yeni medya araçları ile ölüm denen gerçeklik her daim bizle yaşamaya devam etmektedir. Tıp gelişim gösterse de henüz ölümü engelleyememiştir (Sağır, 2014).

1.3.3 Salgınlar, Tıp ve Sosyoloji

Modern hayatla birlikte “hız” kavramı ön plana çıkmaya başlamıştır. Buna bağlı olarak fiziksel sağlık problemlerinde, ulaşım araçları kazalarında ve hızlı beslenmeye bağlı sağlık problemlerinde artış olmuştur. Bu tarz ölümler, hastalıklara bağlı ölüm sayılarını da geçmiştir. Tüm bunlara rağmen hem modern yaşamın getirdiği yeni hastalıklar hem de salgınlar etkinliğini sürdürmeye devam etmektedir. Güncel anlamda Covid 19 pandemisi buna örnektir. Bu tarz hastalıklar ve salgınlar, sağlığa yatırımları artırmakta ve sağlığı toplumsal bir konu hâline getirmektedir. Sağlığın devlet eliyle yürütülme şekli ise ülkeden ülkeye değişiklik göstermektedir. Fakat gerçek şudur ki her ülkede her yıl sağlığa ayrılan pay artış göstermektedir. Covid 19 gibi salgın hastalıklarla bu oran daha da artmıştır. Tüm ülkeler sağlığın önemli olduğunu görerek modern tıbbi kurumlar inşa etmekte ve sağlık araç gereçleri satın almaktadır (Sağır, 2014).

Dünya salgın tarihini, insanlığın yerleşik hayata geçişiyle başlatmak yanlış olmayacaktır. Evrende oluşan ilk mikroplar, bakteriler olmuştur. Fakat bakterilerin gelişimi virüslerin gelişimiyle beraber gerçekleşmiştir. Virüs, DNA ve RNA'dan oluşan ve canlılara tutunarak yaşayabilen parazitlerdir. Canlı hücreye giren virüs, burada sürekli üremekte ve gün içinde farklı organ hücrelerine yayılarak binlerce virüs haline gelmektedir. Dünya üzerinde hem mikrop hem bakteri hem de virüslerin sayısı milyonlarla ifade edilmektedir ve her yerde bulunmaktadır. Nefes, su, yiyecek, doku teması gibi yollarla hem insan gibi canlı türlerine hem de toprağa geçmektedir. Ayrıca sular içinde de bolca bulunmakta ve bu sularla da canlı hücrelerine tutunarak hayatlarını idame ettirmektedirler. Bu kadar çok ve her yerde bulunan mikrop ve virüslerden sadece bir kısmı insanlarda hastalıklara neden olmaktadır. Canlılara geçen virüsler burada yayılıp farklı yollarla diğer insanlara ve canlılara bulaşmaktadır. İşte salgınların ortaya çıkışı, sonrasında ise farklı mutasyonların meydana gelmesi böyle gerçekleşmektedir. Bağışıklık sistemine tutunan virüsler, organizmaya bağışıklık üzerinden zarar vererek organ işlevsizliği ve en sonunda ölüme yol açmaktadır (Crawford, 2019).

Grip olan birinde burun tıkanıklığı, hapsirik ve öksürüğe yol açan virüs; ulaşım araçları ve kapalı mekanlarda nefes ve ağız yoluyla diğer insanlara da geçmekte ve onları enfekte etmektedir. Hastalığın ilk hastada ortaya çıkmasından önce bu yolla binlerce kişiye bulaşmakta ve onlara bulaşan virüs yine dağılarak Covid 19 gibi salgın

hastalık noktasına gelmektedir. Hayvanlardan insanlara bulaşan virüslere ise konakçı virüsler denmektedir ve Afrika'da Ebola virüsü bu yolla bulaşma ve yayılma imkânı bulmuştur. 2014 ve 2016 yılları arasında Afrika'da Ebola nedeniyle 11 bin kişi etkilenmiş ve vücut yaraları ile yayılma imkânı bulmuştur (Crawford, 2019).

Hayvanlar yoluyla insanlara bulaşan bir diğer hastalık ise sıtma olmuştur. Anofel türü sivrisinek sokması ile bulaşan sıtma, yayılım alanı olarak tropikal ormanlar ve bol yağmurlu alanlarla sınırlıdır. İlk olarak tropikal Afrika ormanlarında çıkan sıtma, kısa sürede hem kıta geneline hem de dünyaya yayılmıştır. Binlerce yıldır devam eden sıtmaya, sağlık sektörü her ne kadar gelişse de çözüm bulunamamıştır ve hastalık hem yayılmaya hem de ölümlere yol açmaya devam etmektedir. Sıtma hastalığının ilk olarak M. Ö. 3000'lerde Mısır'a dayandığı söylene de buradaki hastalığın bu olup olmadığı noktasında tartışmalar halen devam etmektedir. Fakat tarımla uğraşan ve suyu bolca kullanan Mısır medeniyetinin, bulunduğu coğrafi konumu da düşünüldüğünde sıtma hastalığıyla boğuştuğu gerçeği doğru olarak görünmektedir. Sıtmanın en geniş yayılım alanı ise 19. yüzyıla beraber olmuştur. Modernizm etkisiyle şehirlerdeki kirli havalar ve havadaki sıtma taşıyıcı parazitler İtalya'ya kadar ulaşmış ve salgın haline gelmiştir. Sıtma hastalığı günümüzde Afrika'da yerel bir hastalık şeklinde varlığını sürdürse de tedavisinin de olmaması nedeniyle bir tehlike taşımaya devam etmektedir (Crawford, 2019).

Fakat insanlık tarihinin bulaşıcı hastalık evresinin Eriha adı verilen ilk yerleşimler yani tarım toplumlarında ortaya çıktığı görülmektedir. Tarımla beraber toprağı kullanan ve yerleşen insanlık, denge üzerinden değişim ve bozulmalar ile hastalık zincirleri yaratmaya başlamıştır. Şehirlerin sayısının artışı ile virüs ve mikroplar bulunan çöplerle temas artmış, yoğun nüfuslu alanlar ve hayvanların evcilleştirilmesi ile yeni hastalıklar çıkarak kısa sürede yayılım gösterme fırsatı yakalamıştır. Hayvanların evcilleştirilmesi ile de süt gibi yollarla hayvanlardaki hastalıklar bunlarla temas eden ve tüketen insanlara bulaşmıştır. Bugün Covid 19 dahil olmak üzere hemen her salgın hastalık, hayvanlar yoluyla insanlara geçmiştir (Crawford, 2019).

Tarihte belgelenen ilk salgın M.Ö. 4000'lerde Atina'da ortaya çıkan ve tarihçi Tukidides'in kayıt altına aldığı Atina Vebası olmuştur. Savaşlardan kaçan halkların Atina'ya gelmesi ile salgın daha da yayılmıştır. Orduya bulaşan salgın askerlerde ölümü artırınca savaşlar uzun süre durmuştur. Günümüzde ise bu hastalığın izleri

yoktur. Bu hastalık, çiçek hastalığının da atası olarak kabul edilmektedir. Asıl veba hastalığı ise Roma İmparatorluğunun zirvede olduğu yıllarda imparator Antoninus zamanı olmuştur. Ticaret ve ulaşım ile hastalık farklı coğrafyalara yayılmıştır. Hastalarda ülserli döküntülere neden olan veba salgını, Roma halkı tarafından yaratıcının kendilerine verdiği bir ceza olarak görülmüştür. Anadolu coğrafyasına da yayılan hastalık yaklaşık 200 yıl sürmüştür. Roma İmparatorluğunun zayıflayıp çökmesinde etkili olmuştur. Salgın bitişinde Roma nüfusunun çoğu, İstanbul halkının dörtte biri hayatını kaybetmişti. Dünya genelinde ölüm sayısı ise 100 milyon üzerindeydi. Cesetler sokakta kalmış ve hastalık bu yolla da yayılmıştır. Hastalığın Avrupa'da her bireyin bağışıklık kazanması ile bittiği belirtilmektedir. Hastalığın tecrit süresi 40 gün olarak belirlenmiş, ticaret durma noktasına gelmiş, durumu ağır olan bireyler için ölüm bekleme odaları belirlenmiştir. İspanya Kralı XI. Alfonso da bu vebada hayatını kaybetmiştir. Hıyarcıklı veba da denen salgın kendini aniden şişen boğaz, döküntüler ve kan kusma ile belli edip bir anda gerçekleşen ölümle sonuçlanıyordu (Crawford, 2019).

Üçüncü veba türü ise Kara Ölüm olarak da nitelenen ve 1860 yılında Çin'de başlayıp Avrupa'nın pis ve bakımsız şehirlerinde hızlıca yayılan vebadır. Hastalığın en önemli belirtisi ise kangrendir. Veba, her ne kadar Çin'de çıksa da yayılım alanı İngiltere olmuştur. Hatta hastalığa Londra Vebası adı da verilmiştir. Zira Londra nüfusu hastalık nedeniyle azalmış ve ölümlerin en çok olduğu şehir olarak kayıtlara geçmiştir. Londra'nın Sanayi Devrimi sonrası hızla artan nüfusu bunda etkili olmuştur. Yoksulluk ve açlığın hüküm sürdüğü şehirde büyük çukurlar açılmış ve ölen hastalar üst üste gömülmüştür. Gaga şeklinde maskeler ortaya çıkmış ve içlerinde yer alan tütsülerin hastalıktan koruduğuna inanılmıştır. Fransa da bu vebadan olumsuz etkilenen ülkelerden biri olmuştur. Özellikle sokakta yaşayan hayvanlar ve çöpler ile hastalık hemen her yere yayılmış ve hekimler başta olmak üzere büyük kayıplar verilmiştir. Ünlü Fransız romanlarında ve öykülerinde o günlere dair detaylı bilgilere rastlamak mümkündür. Albert Camus'un Veba kitabı buna örnektir. Fakat tıptaki gelişmelerle ilaç tedavisi bulunmuş ve hastalık yerel bir etki haline dönüşmüştür (Crawford, 2019).

Dünyanın hızlı küreselleşmesi ve Amerika Kıtası keşfiyle hastalıklar her kıtaya yayılmış hatta Amerika'nın yerel halkı bu yeni hastalıklarla yok olmuştur. Humma hastalığı ile başlayan süreç veba ile de devam etmiştir. Dünya genelinde küresellik

etkisiyle yayılan diğer hastalıklara Fransa'da başlayan ve genellikle cinsel yolla bulaşan frengi, Hindistan'dan yayılan kolera, Brezilya'dan yayılan AIDS, Çin'den yayılan Hendra, kuş gribi, tavuk gribi, domuz gribi, MERS, SARS ve en son 2019 yılı sonunda Wuhan kentinde balık pazarında veya yarasalarla temas sonucu bulaştığı düşünülen Covid 19 salgınları örnektir (Crawford, 2019).

Griplerin kökeni 9500 yıl önceye Çin'de kuş ve domuzların evcilleştirilmesine dayanmaktadır. Çok farklı grip türleri bulunmaktadır ve hastalığın çözümü hala bulunamamıştır. Her yıl dünya genelinde yüzbinlerce insanın ölümüne yol açmaya devam etmektedir. Dünya tarihinin şu ana kadarki en ölümcül gribi ise 1918'de 1. Dünya Savaşı'nın erken bitmesine de neden olan İspanyol gribi olarak da bilinen griptir. Bu grip, her ne kadar bu topraklarda çıkmasa da hem daha çok etkilemesi hem de yayıldığı yer olması nedeniyle bu adla bilinmektedir. Dünyada her kıtaya yayılan, karantinalara yol açan, maskeyle dolaşmayı zorunlu hale getiren bu grip neticesinde dünya genelinde 50 milyona yakın insan hayatını kaybetmiştir (Crawford, 2019).

H5N1 adı verilen kuş gribinin çıktığı ilk yer ise 1959'da İskoçya'da bir tavuk çiftliği olmuştur. Tavuklar ve ticaret yoluyla ilk olarak Çin ve Güneydoğu Asya ülkelerine ve sonrasında Avrupa geneline yayılmıştır. 1997'de Hong Kong'daki ilk ölümle önce Asya sonra Avrupa'da ölümcül hale gelen kuş gribi nedeniyle 2003 yılında itibaren tavuklar öldürülerek telef edilmiş ve çiftlik alanlarındaki yerleşimler zorunlu karantinaya tabi tutulmuştur (Crawford, 2019).

Dünyada en son yaşanan salgın ise 2019 yılı Aralık ayında Çin'in Wuhan kentinde başlayan ve 2020 Ocak ayı itibariyle hem Çin hükümeti hem de DSÖ tarafından yeni bir bulaşıcı hastalık olan belirlenen ve acil durum ilan edilen Corona grip virüsü salgınıdır. Hastalığa tıbbi anlamda Covid 19 adı da verilmektedir. Hastalığın nereden bulaştığı konusunda kesinlik belli olmasa da canlı hayvan pazarı ve yarasalar üzerinde durulmaktadır. Dünyanın küresel bir köy oluşu hesap edildiğinde hastalık diğer tüm salgınlardan çok daha hızlı bir şekilde her kıtaya, hemen her ülkeye, yayıldığı ülkelerde ise her şehir ve hatta köye yayılmıştır. Küreselliğin sorgulama sürecine girmesine neden olan salgın; hızlı yayılımla diğer griplerden ayrılmış ve acil önlem ihtiyacı doğmuştur. Ulusal önlemler bu noktada devreye girmiş ve Türkiye de bu süreçte çeşitli önlemler almıştır. Fakat 2020 Mart itibariyle ülkemizde de ilk vaka görülmüş ve hızlı bir şekilde yayılım göstermiştir. Karantina, kısıtlama, kapanma

süreçleri başlamış ve dijitalleşme etkisiyle online eğitim gibi çözüm yolları bulunmuştur. Tıbbi yatırımlar artmış ve yeni sağlık kurumları açılmıştır. Buna rağmen Abd gibi gelişmiş ülkeler dahi bir sınav vermiş ve sağlık alanındaki gelişmeler ölümleri engelleyememiştir. İlaç ve aşı çalışmaları devam etse de dünyada milyonlarca insanı etkilemiştir ve milyonlarca insanın ölümüne yol açmaya devam etmektedir. Bu sebeple Covid 19 bir salgın olarak dünya tarihine büyük etki eden bir hastalık olarak kayıtlara geçmiştir. Tıptaki gelişmeler, küresellik, dijitalleşme ve artan ölümler bir toplum bilim olan sosyoloji açısından da önemli ve incelenmesi gerekli bir alan özelliğini kazanmıştır. Tıptaki gelişmelerin ölüme henüz çare bulamaması, salgın hastalıkların küreselleşme ile daha da etkili olup hızlı yayılması, teknolojinin hayatımızdaki her alana girmesi ve ölüm gerçeğinin sürekli yüzümüze çarpması ve Corona ile beraber bunun daha da çok artması sebebiyle salgın hastalıklar, yeni medya araçları dediğimiz Facebook, Instagram ve Twitter gibi araçlar vasıtasıyla ölüm gerçeğinin incelendiği bu çalışmanın akademik literatüre ve gelecek kuşaklara önemli bir çalışma ve inceleme sunacağı düşünülmektedir (Crawford, 2019).

2. BÖLÜM: SOSYAL MEDYA ARAÇLARINDA ÖLÜME YÜKLENEN ANLAM VE ÖLÜMÜN SUNUMU

2.1. SOSYAL MEDYA

2.1.1. Sosyal Medya Kavramı

Teknolojinin ilerlemesi 1900'lü yılların sonları ile hızlanmıştır. Gelişimi hızlandıran ise haberleşmeye dayalı teknolojinin gelişmesi ve dijitalliğin artışıdır. Eniac ile başlayan bilgisayar teknolojisi giderek yayılmış ve internet adını verdiğimiz web teknolojisini başlatmıştır. Hem PC'lerin hem de internetin gelişimi ile iletişim şekilleri başta olmak üzere gündelik hayattaki birçok pratik de değişime uğramıştır. PC teknolojisi zamanla kendini ceplerde taşınabilir telefonlara bırakmış ve dijital olan bu araçlar, hayatımızın önemli bir parçası haline gelmiştir. Dünyada globalleşmeyi artıran da bu olmuştur. Mobil telefon teknolojisi ise yeni medya araçları adını verdiğimiz uygulamalarla gelişmeye devam etmektedir. Böylelikle sınırlar artık kalkmıştır. Teknolojik değişim ve ilerlemeye bağlı olarak meydana gelen duruma ve yeni alışkanlıklara yeni medya adı verilmektedir. Bu yeni ifadesi modern hayatın bir dinamiği olan istatistiksel bilimlere ve mekanikleşmeyi de içinde barındırmaktadır. Her bir teknolojik araç artık hem interneti hem de sosyal medya araçlarını bünyesinde barındırmaktadır (Sepetci, 2017).

Bu medya araçlarının ortaya çıkışında bilgisayar teknolojisinin ortaya çıkması ve gelişmesi ile PC'ler arası etkileşimi sağlayan ağ sistemi dediğimiz internetin çıkışı etkili olmuştur. İnternetin literatürel anlamı da "ağlar arası" demektir. PC'leri birbirine bağlayan bu yapıyla veriler aktarılmış ve dosyalar paylaşılmıştır. Bunu sağlayan ise her PC'de olan IP gibi sistemler olmuştur. İnternetin toplum nezdinde kullanımı ise 1900'lü yılların sonlarına doğru olmuştur. Böylelikle yeni bir iletişim şekli ve sosyalleşme türü çıkmıştır. İnternet sayesinde veriler ve dosyalar pratik ve hızlı şekilde gönderilmiş ve paylaşılmış; zamanla ses, video, mesaj gibi özellikler gelişmiştir.

Geleneksel medya adını verdiğimiz medya, telgraf teknolojisi ile başlayıp radyo, TV gibi araçlarla devam eden ve bir zamanlar hayatın her alanında önemli bir güç olarak görülen ve kitleleri geniş çaplı etkileyen teknolojik gelişmelere verilen isimdir. Çok uzun yıllar etkisini devam ettiren geleneksel medya günümüzde yerini sosyal medya araçlarına bırakmış durumdadır. Sosyal medya adının verilmesi hem geleneksel medyadan ayrı bir medya türü olması hem de internet tabanlı teknolojinin sürekli olarak gelişmesi neticesinde bu medya araçlarının sürekli değişimi ve dönüşümüne bağlı olarak gerçekleşmiştir. Ayrıca geleneksel medya araçlarından farklı olarak sayısında da sürekli artış görülmektedir. Yeni dünyanın en önemli özelliklerinden biri olan bireyseliği de bu araçlar desteklemektedir. Yani geleneksel medya araçlarında pasif olan bireyler sosyal medya araçlarında aktif durumdadır. Kişiler sosyal medya araçlarında kendi hesaplarında paylaşımlar yapıp yayınlar açmakta ve bu şekilde kitlelere ulaşmaktadırlar. Bire bir iletişimi de sağlayan bu araçlarda ses, video, arama, mesaj gibi özellikler bulunmaktadır (Koç, 2017).

Gündelik iletişim biçimleri, önce internet sonra sanal dünya ile büyük bir değişime uğramıştır. Bireyler gündelik hayatlarının önemli kısmını artık bu sanal dünyada geçirmektedir. Bu sebeple sosyal medya araçlarının kullanımı da yeni araçların varlığı da her geçen gün artmaktadır. Sosyal medya araçları ile anında başkaları ile iletişim halinde olmak mümkün hale gelmiştir. Bu durum dünyayı geleneksel medya araçlarından çok daha belirgin şekilde küresel köy haline getirmiştir. Bireysel ve toplumsal olarak değişimlere yol açmaktadır. Bireyler kendilerine ait dünyayı bu araçlar vasıtasıyla kitlelere sunmaktadır. Çok fazla kullanılma nedenleri ise yaygın oluşu, ucuzluğu hatta çoğu yeni medya aracının kullanımının ücretsiz olması ve hayatı kolaylaştırmasından gelmektedir. Sanal dünya yeni sosyal alanları da oluşturmuş ve sanal iletişim biçimleri oluşmuştur. Artık sosyal ilişkiler bu sosyal medya araçları ile kurulmaktadır. Hayatın hemen her pratiği artık internet ve sosyal medya araçları ile gerçekleşmektedir (Sepetci, 2017).

Sosyal medya kavramsal olarak, bireylerin toplanarak aynı yapı içinde bir araya geldikleri ve internetle ağa dayalı mecra anlamına gelmektedir. Sosyalleşmenin yeni formudur. Sosyal medya araçları kullanan bireyler, benzer zamanlar içinde başka insanlarla görüşebilmekte ve onların paylaşımlarını inceleyerek iletişime geçebilmektedir. Bu durum sosyal medya araçlarının en belirgin kullanım açısı

olmaktadır. PC dışında akıllı teknolojik araçlarla da sosyal medya araçları kullanılabilir. Kullanıcı sayısı gün geçtikçe artmaktadır. 21.yy başı ile gelişen ağ teknolojisi farklı kişilerle benzer zamanlarda iletişime geçebilme ve Facebook, Instagram, Twitter gibi sosyal medya araçlarıyla haberleşme ve paylaşma imkanını yaratmıştır. İnternet teknolojisinin giderek gelişmesi sosyal medya araç sayısını artırmaktadır. Bu durum çeşitliliği artırmakta ve bireyleri seçim yoluna götürmektedir. Facebook gibi daha çok iletişime yönelik ağlar, Instagram gibi fotoya dayalı ağlar ve Twitter gibi yazıya odaklı ağlar gibi sosyal medya araçları görüldüğü üzere geleneksel medya araçlarından oldukça farklı seçenekleri kişilere sunmaktadır. Sosyal medya, yeni medya adıyla da bilinip kullanılan bir kavramdır. Sosyal medya, sosyal ağ yani kişisel hesaplar oluşturma ve bu hesaplarla iletişime geçme üzerine kuruludur. Bu sebeple bu araçlarda oluşturulan profiller önem arz etmektedir (Baş, 2017).

2.1.2. Sosyal Medya Araçlarının Özellikleri

Medya; maddi, siyasal, toplumsal konularda iletilmek istenen her şeyin topluma ve hedeflere ulaşmasını sağlayan önemli bir araçtır. İçinde eğlenme, eğitime ve bilgi vermeyi de barındırır. Latineden türeyen medya sözcüğü topluma aitlik manasına gelen medium sözcüğünden türemiştir. Her türlü iletişim aracını kapsar. McLean ise günümüzde teknolojik gelişmelerle beraber sosyal medya adını verdiğimiz bir sistemin olduğunu ve bunlar dışında kalanın geleneksel medya olarak adlandırıldığını ifade etmektedir. Tv, radyo ve telgraf bunlara örnektir. Sosyal medya araçlarının en belirgin özelliği teknolojik gelişmelerle beraber kendini sürekli değiştirip dönüştürmesi ve stabil kalmamasıdır (Rizanaj, 2020).

Sosyal medya araçları ile ilgili bir diğer özellik ise dünyada hızla artan tüketim eğilimini yansıtması ve bu tüketim eğilimini beslemesidir. Postmodern dünyanın iletişim ve haberleşme şeklini oluşturan sosyal medya, kendini sürekli yenilemesi ve bir toplumsal gerçeklik olan ölüm dahil her konuyu ve olayı tüketmesi ile bulunduğu dönemin özelliklerini hem yansıtmakta hem de yönünü belirlemektedir. Zamana ve mekâna bağlı kalmadan paylaşma, haberleşme ve iletişimde kalma hali postmodern dünyanın en önemli özelliklerindendir. Paylaşımlar ve içerikler sosyal medya araçlarında sürekli olarak tüketilmektedir. Huisman'a göre bu durum, özellikle genç diye ifade edilen kesimde devrimsel bir hale erişmiştir ve gençlerin kendini ifade etme şekillerini öğrenmek ve incelemek için sosyal medya araçlarında oluşturmuş oldukları

profillere ve yaptıkları paylaşımlara bakılmalıdır (Huisman, 2000). Oluşturulan profiller ve yapılan paylaşımlarla bireyler kendileri hakkındaki bilgileri ve düşünceleri ele vermektedirler. Bu medya araçlarının bireylere sunmuş olduğu imkanların sürekli kendini yenilemesi, tüketmesi ve çeşitlenmesi ile bireylerin ilgisi her daim canlı kalabilmektedir. Binark'a göre paylaşımlar yoluyla bireyler duygu ve düşüncelerini anında ifade edip karşıya sunmakta ve arşivler yoluyla da geçmişe dönüp değişimlerini gözlemleyebilmektedir. İşte bu noktada Van Dijk 'a göre sosyal medya araçlarının önemli bir avantajı ortaya çıkmaktadır: Hafıza probleminin olmaması ve belki milyarlarca içerik, ses, video ve fotoğrafın aynı anda dolaşım içine girerek istenildiği an arşivler yoluyla buraya tekrar geri dönülebilmesi. Üstelik bu durum zaman ve mekândan bağımsız olarak anında yapılabilir. Bunun için kişinin elinde akıllı teknoloji bir cep telefonu, PC olması ve sosyal medya araçlarında bir hesabının bulunması yeterlidir (Dijk, 2016).

Sosyal medya araçları ile kültürel kodlar yerini küresel kodlara bırakmaya başlamış ve küresel düşünceler hayatın her alanını etkisi altına almaya başlamıştır. Bu durumda sosyal medyanın önemli özelliklerinden birini daha ortaya çıkmaktadır: Küreselleşmeyi artırması ve beslemesi. Ayrıca küreselliğe yön veren bir tarafı da bulunmaktadır. Yerel kültürlerle sekte veren bu durum dünyada her yerin birbirine benzemesini hızlandırmıştır. Bu yönüyle postmodernizmin modernizmin içinden çıkarak onu beslemesi ve büyütmesi de gerçekleşmektedir. Küresel köy ifadesi sosyal medya araçları ile daha belirgin hale gelmiştir. Kültürel benzeşme kendini her yerde belli etmektedir. Giyimden, cinsiyet rollerine ve ölüme kadar hayatın her alanı bundan nasibini almaktadır. Teknolojiye dayalı medya araçları vasıtasıyla bireyler bu tek tip küresel kültür ve tüketim eğilimi girdabı içindedir. İnternetin ve genel anlamı ile teknolojinin küresel bir kullanım imkânı sağladığı düşünülürse sosyal medya araçlarının işleyiş mantığı anlaşılmaktadır. Fakat bu küresel kültürün, bazı durumlarda yerelliği de bünyesine katıp korumaya çalıştığı ama kendi ekseninde bu yerel kültüre şekil vermeye ve kendi potasında tutmaya çalıştığı da görülmektedir. Facebook'daki yerel kültür grupları bunlara örnektir. Küresel tek tip kültür, yereli de bünyesine alıp şekil vermeye ve kitlesini geniş tutmaya çalışmaktadır (Rizanaj, 2020).

Richard Rogers; sosyal medyanın üç önemli özelliği bulunduğunu ve bunların etkileşim, kitlesizleştirme ve eşzamanlılık olduğunu ifade etmektedir. İletişimin

kendisi karşılıklı ilişkilere dayanır. Aynı anda çok fazla sayıda ve kişiye mesaj, ses, video, fotoğraf atılabilmektedir. Bunun bir zamanı yoktur ve her an paylaşım yapabilme durumu vardır. Maslow'un ihtiyaçlar hiyerarşisi piramidi düşünüldüğünde yeni medya araçlarının sosyalleşme ihtiyacını sağlayarak saygınlık ve ait olma, kendini bir yere hissetme ihtiyacını karşıladığı görülmektedir. Bireyler sosyal medya araçlarında hesaplar açıp profil oluşturmakta ve içerikler paylaşarak topluluğa ait olduğunu hissetmek ve karşı tarafa da bunu hissettirmek istemektedir.

Sosyal medya araçlarının eleştirildiği özellikleri de bulunmaktadır. Teknolojinin sürekli gelişmesi ve internetle beraber sosyal medya araçlarının ortaya çıkışı ile paylaşılan içerikler vasıtasıyla bireyler ve toplumlar gözetim odakları halini almışlardır. Küresel kültürün adeta dayatmasına maruz kalan birey ve toplumun özel hayatına müdahale başlamıştır. Özel hayatın bu medya araçlarında paylaşımı mahremiyete yönelik endişeleri artırmıştır. Bireylerin bedenleri ifşa yoluyla kitlelere sunulmaktadır (Rizanaj, 2020).

Byung Chul Han'ın Şeffaflık Toplumu eserinde bahsettiği gibi postmodern dünya imaja ve görüntülere önem veren bir dünyadır. Bu durum kamu ile özel ayrımını ortadan kaldırmakta ve bireylere ve genel anlamda toplumlara ait özeli ve mahrem olanı gerektiğinde başkaları ile paylaşmaya zemin hazırlamaktadır. Beden, özeli ve mahrem olanın en önemli örneği olup sosyal medya araçlarında şeffaflık olarak sunulmaktadır. Toplumlar için en önemli mahrem konularından biri ise ölümdür. Bir gerçeklik olmasına rağmen ölüm, yüzyıllardır toplum için özel ve mahrem bir konu olarak görülmektedir. Tarih boyunca hemen her topluluk ve toplum, ölüme özel anlamlar ithaf etmiş ve ölen kişiye ve bedenine saygı duyarak ona göre davranış şekli oluşturup uygulamıştır. Hemen her inançta ölen bireyin arkasından konuşmamak, iyi bir şekilde anmak, ölü bedeni örtmek ve bireyin bedenini sadece yakınlarına göstermek, dini inancına uygun ibadetler ve gömme işlemlerini gerçekleştirmek veya yakmak, mezarlıklara önem göstermek ve belirli zamanlarda ölen bireye yönelik mezarlık ziyareti yaparak ibadetler ve dua gerçekleştirmek ölüme ve ölen kişiye yönelik hem ritüeller hem de mahremiyete yönelik saygıdan gelmektedir. Kutsal kitaplar da ölene ve ölüme saygıyı, özeline riayet etmeyi emretmektedir. Değişen kültürel ortam ve internetle beraber ortaya çıkan sosyal medya araçları, özele yönelik algıyı ölümden de değiştirmiştir ve ölen kişinin hem kendisi hem bedeni kitlelere

paylaştırılan adeta bir nesne halini almıştır. Bu noktada Byung Chul Han, toplumlardaki bu tek tip küresel durumun ölümü de şeffaf hale getirip paylaşım unsuru haline soktuğundan bahsetmektedir. Tüketim toplumunun isteği de bu yönde olmaktadır. Bir kişinin dahi paylaşımı diğer insanları da özendirmekte ve toplumsal olarak bir dalga halini almaktadır. Orta Çağ dünyasında bireyin bedeni kiliselerde gösterilirken modern dünyada işin içine doktorlar vasıtasıyla tıp girmiştir. Günümüzde ise sosyal medya araçları bu rolü üstlenmektedir. Yani birey her zaman gözetim unsuru olmuş sadece gözetimi sağlayan mekanizmalar değişikliğe uğramıştır. Covid 19 salgını ile beraber ölüm ve ölü beden paylaşımlarının sosyal medya araçlarında daha çok paylaşıldığı görülmektedir. Covid 19 salgınına bağlı ilk ölümlerin ortaya çıkışı ile en çok gündemde olan konulardan biri hastalığa bağlı ölenlerin toplumdan izole şekilde nasıl gömüleceği veya yapılacağı olmuştur. Bu noktada hem din insanları hem de doktorların fikir ayrılıkları da olmuştur. Yine gündemde olan bir diğer husus da hastalığın bireyleri nasıl öldürdüğüne yönelik özellikle salgının ortaya çıktığı Çin'den gelen görüntülerdir. Hastalığın ilk evrelerinde bireylerin sosyal medya araçlarında hastalığa bağlı ölümlerden korktukları ve ölüme dair görüntülerinin kitlelere bu medya araçlarında yayılmasından endişe duyduklarına dair paylaşımları oldukça sık görülmüştür. Ölüm gerçeğinin sosyal medya araçları ile sürekli gözümüzün önünde olması da bir başka gerçektir. Kısacası sosyal medya araçları bireyleri ve toplumu gözetim unsuru haline getirip şeffaflık adı altında mahrem olanı da kitlelere sunmaktadır ve bundan kaçış da mümkün görünmemektedir (Han, 2017).

Sosyal medya araçlarının bir diğer özelliği ise bireylere ve topluma ütopya sunması ve sanal bir ortam yaratarak gerektiğinde gerçeklikle bağıni koparmasıdır. Herkese eşit bir şekilde ücretsiz olarak sağlanan bu ütopya her ne kadar bireyler ve toplumca özgürlük sağladığı gerekçesiyle savunulsa da gerçeklikle bağıni kopararak sanal bir dünyada bireyleri kalabalıklar arasında yalnızlığa da itmektedir. Yüz yüze ilişkilerin ve etkileşimin yerini sanal iletişim ve etkileşimler almıştır. Bireyler ve toplumlar kendi oluşturdukları sanal bir ütopya içinde hayatlarını sürdürmekte ve gerçek dünya ile çoğu zaman bağlarını koparmaktadırlar. Bu durum çoğu akademik çevre tarafından dünyanın enformasyon çağı altında kötü bir yere doğru sürüklendiği tarafından yorumlanmaktadır. Nefrete dayalı paylaşımlar ve linç, siber zorbalık da sosyal medya araçlarının olumsuz sayılabilecek özelliklerindendir (Karadon, 2019).

2.1.3. Sosyal Medya Araçlarında Ölüm ve Covid 19

Toplumsal bir konu olarak ölüm, toplumlar için her daim önem arz etmiştir. Her toplumun ve dini düşüncenin ölüme bakış açısı ve ölüye, ölüme göstermiş olduğu değer değişiklik göstermektedir. Fakat şu da bir gerçek ki ölüm ve ölen kişinin bedeni ve ölüye duyulan saygı her toplum ve din için önemli bir konu olmaktadır. Orta Çağ düşüncesinde ölmek üzere olan kişi, toplum tarafından yalnız bırakılmak istenmemiş ve her daim özellikle çocuklar ve gençler tarafından ziyaret edilmiştir. Büyüklere saygı ritüeli de barındıran durum, ölen bireyin isteklerinin tamamen gerçekleştirilmesi ile devam etmiştir. Fakat mezarlıklar çok uzun süre yaşanan mekanların uzağında tutulmuştur. Günümüzde ise mezarlıklar, artık şehrin içinde kalan hatta camiler gibi şehrin ana hatlarını da belirleyen bir konuma gelmiştir. Ölüye ve ölüme duyulan saygı ve inanç her ne kadar kültürler ve dinler için önem arz etse bile özellikle internet teknolojisinin çıkışı ve sosyal medya araçlarıyla her konuda olduğu gibi ölümden de değişim ve dönüşüm olmuştur. Bu medya araçlarında en önemli içerik ve paylaşım konularından biri ölümdür. Sosyal medya araçlarının etkileşim alanının fazla oluşu, ölümün de bolca kullanılmasına neden olmaktadır. Ölüme yüklenen anlam ve ölen kişiye bakış açısı hem bireysel hem toplumsal bir özellik taşımaktadır. Fakat sosyolojinin de sık ifade ettiği gibi kitleler, bireyleri etkileyen bir konumdadır. Kastenbaum'a göre ölüme yüklenen anlam, yas ve keder halini kitleler belirlemekte ve bireyleri etkilemektedir. Her ne kadar toplumdan topluma ölüme yüklenen anlam değişiklik gösterse de artık tek tip küresel kültürün olması, ölümün de etkilenmesine yol açmıştır. Fakat sosyal medya araçlarında toplumdan topluma ölümün paylaşım ve içerikleri farklılıklar göstermektedir (Karadon, 2019).

Yapılan araştırmalara göre ölmüş kişilerin hesabına yazılan yasa dair yazılar, ölen bireye yönelik paylaşılan fotoğraflar ve gönderiler bireylerde hem ferahlama hem de stresi azaltma işlevi görerek hayata daha çabuk adapte olmayı sağlamaktadır. Bu sebeple bireylerce yeni medya araçlarında ölüm paylaşmakta, ölen kişilerle hatıra amacıyla çekilen fotoğraflar kitlelere sunulmakta ve ölmüş kişinin bedeni içerik olmaktadır. Her an bunu yapabilme ve mekânın devre dışı kalışı da sosyal medya araçlarının bir avantajı olarak görülmektedir. Ölmüş kişiye dair paylaşımların fazla oluşuna paralel olarak Facebook, Instagram ve Twitter gibi sosyal medya araçları da yasal düzenleme yoluna giderek bir nevi ölümün paylaşılmasını da desteklemiştir.

görülmektedir. Bourdieu'a göre habitus, kişilerin yaşamı anlamlandırma çabasına tekabül etmektedir. Habitus, toplumsala dair hemen her şeyi belirleyici durumdadır. Bir toplumsal gerçeklik olarak ölüm de bireylerin habitusunda yer almaktadır. Kişiler, habituslara göre davranış örüntülerini belirlediği için ölüme dair düşünce yapıları ve hareketlerinde habitus etkili olmaktadır. Kişiler beğenilme, saygı duyulma ve topluma aidiyet hissetme amacı ile yeni medya araçlarında paylaşımlarda bulunabilmektedirler. Kişilerin sosyal medya araçlarında ölüm ve ölen bireyi paylaşarak hem ferahlaması hem de stresinin azalması da kendini gerçekleştirme ve rahat hissetmesi ile de ilişkili olmaktadır. Maslow'un ihtiyaçlar hiyerarşisi açısından düşünüldüğünde de bireylerin neden sosyal medya araçlarında ölüm üzerine paylaşım yapmak istedikleri ve bu yönde hareket ettikleri anlaşılmaktadır. Bourdieu ve habitus açısından bakıldığında ise bireylerin topluma ait olma ve toplumdan etkilenmeleri sebebiyle ölüm gibi gündelik hayatta önem arz eden bir gerçekliği paylaşma isteği anlam kazanmaktadır (Baudrillard, 2016).

Çin'in Wuhan kentinde 2019 yılının Aralık ayında başlayan ve küreselleşmenin de etkisiyle hızlı şekilde dünyanın geneline yayılan Covid 19 dünyamızı uzun süredir etkilemeye devam etmektedir. Her ülke bu salgın hastalıkla hem yerel hem küresel ölçekte mücadele etmeye çalışmaktadır. Zaman içerisinde salgın hastalığa karşı hem ilaç hem de aşıyla mücadele aşamasına geçilmiştir. Fakat dünya üzerinde her ülkede hem hastalığa yakalananlar hem de ölümler yaşanmaya devam etmektedir. Hatta belirli zamanlarda hem hastalığa yakalanan hem de ölenlerin sayısında artışlar olmaktadır. Günümüzde sosyal medya araçlarının etkin oluşu bireylerin hem Covid 19 salgını hem de bu salgın hastalığa bağlı gerçekleşen ölümleri de paylaşma noktasında artışa götürmüştür. Hastalığın Çin'de ilk çıkışı ile beraber hastalığa bağlı ölen kişilerin bedenleri özel alan ve mahremiyet sınırları da aşarak sosyal medya araçlarında paylaşılmış ve kitlelere gösterilmiştir. Ölüm, Covid 19 salgını ile beraber yeni medya araçları vasıtasıyla çok daha belirgin bir şekilde gösterilmeye ve hayatın önemli bir parçası olarak sürekli zihinlerde olmaya başlamıştır. Bu nedenle Covid 19 salgını ölümün sosyal medya araçlarında görünüm sıklığını artırmış ve hastalığa yakalananlar üzerinden nefret ve linç kültürünü de besleyen bir konuma evrilmiştir. Ölüm, bir tüketim malzemesi haline dönüşerek ölen bireyler ve ölümün kendisi de sürekli tüketilen bir nesne haline dönüşmüştür. Şeffaf olma adı altında ölen bireyin özeli yeri geldiğinde ölüm anı ve yeni ölmüş kişiyle fotoğraf paylaşmaya kadar varacak şekilde

paylaşma ve bu paylaşın üzerinden sosyal medya araçlarının bir özelliği olan beğenilme ve takipçi sayısı artırma işine girilmiştir. Tüm bu durumlar ölümün Covid 19 salgını da dahil edilerek sosyolojik açıdan incelemesinin önemini ortaya çıkarmaktadır (Anbarlı, 2017).

2.2. ARAŞTIRMA YÖNTEMİ İLE İLGİLİ BİLGİ

Sosyal medya araçlarının hayatımızdaki yeri her gün daha da artmaktadır. Ölüm gibi gündelik hayatın bir gerçeği olan ve bireyleri, toplumları her anlamda etkileyen gerçekliğe Covid 19 salgınının eklenmesiyle ölümün daha görünür bir hal aldığı görülmektedir. Bu süreçte özellikle Covid 19 salgını ile dünyanın kapanma sürecine girmesi ve dijital dünyaya daha fazla dahil olması sosyal medya araçlarının önemini ve kullanımını artırmıştır. Bu nedenle Facebook, Instagram ve Twitter araştırma kapsamında seçilen üç sosyal medya aracı olmuştur. Bu üç araç; kullanıcı sayısının diğerlerine göre fazla olması, fotoğraf ve yazı paylaşma imkanlarının bulunması, ölüme ve Covid 19'a dair hesapların bulunması ve paylaşımların fazla olması nedeniyle seçilmiştir.

Araştırma kapsamında bu üç sosyal medya aracında vefat ilanları ve haberleri paylaşan hesaplar görsel olarak seçilmiştir. Ayrıca bu hesaplar dışında kişisel hesaplardaki ölüm ilanları ve haberleri de kullanılmıştır. Ölen bireye dair hesaplardaki yazıların da görsel olarak seçilip kullanıldığı araştırmada bu görseller vasıtasıyla söylem analizi yapılmıştır. Ayrıca Facebook'un ölen bireylerin hesaplarına yönelik yaptığı güncellemeler ve ayarlar da hem görsel olarak hem de bilgi olarak aktarılmıştır. Cenaze törenleri ve defin işlemleri de görsel olarak kullanılmıştır. 2019 yılı somundan itibaren hayatımıza dahil olan ve çok sayıda ölüme neden olmaya devam eden Covid 19 salgını ile ilgili gerek yurt dışı gerekse yurt içindeki Facebook, Instagram ve Twitter'daki görseller incelenmiş ve her bir sosyal medya aracı için belirli sayıda örneklem seçilmiştir. Bu kapsamda Covid 19 hesapları, Covid 19'a bağlı ölüm ilanları ve haberleri paylaşan hesaplar, Covid 19 vaka tablosu paylaşan hesaplar, cenaze törenleri ve defin işlemleri görselleri kullanılmıştır. İncelenen her sosyal medya aracı için seçilen bu görsellerle döküman analizi, içerik analizi ve söylem analizi

kullanılmıştır. Böylelikle geçmişten bugüne kadar ölümün geçirmiş olduğu değişim ve dönüşüm Facebook, Instagram ve Twitter başta olmak üzere sosyal medya araçları üzerinden Covid 19 salgını da dahil edilerek incelenmiştir.

3. BÖLÜM: ARAŞTIRMANIN BULGULARI

3.1. FACEBOOK'DA ÖLÜMÜN SUNUMU

3.1.1. Facebook

Teknoloji ve iletişim olanaklarının gelişimi, sosyal medya araçları sayısını da hızlı bir şekilde artırmaktadır. Fakat paylaşımlar noktasında Facebook, Instagram ve Twitter daha ön planda durmaktadır. Bu araçların dünya genelinde kullanım oranları da oldukça fazladır. Dünya nüfusunda her beş kişiden dördünün bir sosyal medya aracı kullandığı ve en çok da Facebook hesap sayısının olduğu bilinmektedir. Kullanıcı sayısı sürekli artan Facebook, 2004'te Mark Zuckerberg tarafından Harvard Üniversitesi öğrencileri arası etkileşim için oluşmuş ve yine aynı adla daha sonra küresel bir form haline dönüştürülmüştür. Facebook hesabı için kişisel mailler kullanılmıştır. Artan taleple birlikte birçok okulca da kullanılmış ve kısa sürede ABD geneline yayılmıştır. 2006'da site için yaş şartı getirilmiş ve Facebook tüm halka açılmıştır. Sponsorluklarla giderek büyümüş ve bir yıl içinde milyonları geçen hesap sayısına ulaşmıştır. Avrupa, Asya ve Amerika kıtasına da açılmış ve 2008'de 100 milyon üyeye erişmiştir. Kısa süre içinde sayı 2,5 kat daha artmıştır. 2015'de Facebook hesap sayısı ise dünya genelinde 1,5 milyarı geçmiş ve en çok kullanılan sosyal medya aracı halini almıştır.

Facebook'da fotoğraf ve video paylaşımları yapılmakta, arkadaşlıklar kurulmakta, çeşitli gruplara üye olunmakta ve mesaj özelliği ile bire bir iletişim kurulmaktadır. Bu noktada Facebook şirketince ayrıca Facebook hesabı ile bağlantılı Facebook Messenger uygulaması da oluşturulmuştur. Facebook'a günde ortalama 8 milyar video yüklenmekte ve her gün 500 milyondan fazla kişi bu sosyal medya aracında video izlemektedir. İnternet kullanıcılarının hemen hepsinin bir veya daha fazla Facebook hesabı bulunmaktadır. Kullanımı ücretsiz olan uygulama reklamlar ve tanıtımlardan gelir kazanmaktadır. Facebook'un elde ettiği kazanç günümüzde birçok ülkenin yıllık gelirinden daha fazladır (Sepetci, 2017).

İlk sosyal medya araçlarından biri olan ve daha çok kullanıcı sayısı ile ön plana çıkan Facebook; gençlerin iletişim ağı ihtiyacı ile ortaya çıkışı ve hesaplar üzerinden bireysel kimliklerin önemli olması ile önem kazanmaktadır. Bouerdieu'nun sermayesine bir

örnek olarak Facebook üzerinden bireyler sosyal sermayelerini şekillendirmekte ve topluma sunmaktadır. Homojen bir toplumdan sıyrılıp heterojenliğe karışmayı sağlamaktadır. Zaten sosyal medya araçlarının en önemli avantaj sayılabilecek durumlarından birisi yerel iletişim kanallarından çıkmayı ve daha global bir bireye dönüşebilmesi sağlamasıdır. Homojenlikten sıyrılıp heterojen hale gelme de bunu sağlamaktadır. Bu medya araçları sayesinde bireyler yeni insanlar tanımakta ve sosyal çevresini genişletmektedir. Facebook bu süreci başlatan ve devam ettiren önemli bir yeni medya aracıdır. Instagram, Twitter gibi sosyal medya araçları her daim Facebook'u takip ederek ilerlemiştir ve bu süreç günümüzde de devam etmektedir.

Liebert; bir sosyal medya aracı olan Facebook'un sadece paylaşım dayalı bir araç olmadığını ve değişimi de başlatan ve artıran bir özelliği olduğunu söylemektedir. Giderek artan üye sayısı ve değişen özellikleriyle yerelden çıkıp küresel bir araca dönüşen Facebook; mahremiyet, gözetim, şeffaflık, ifşa gibi günümüzün en çok konuşulan ve eleştiri odakları olan tartışma unsurları da barındırmasıyla küresel dünyanın gündemini belirleyici özellikler de taşımaktadır. Sanal bir dünya yaratmakta ve hayatın her alanında simülasyon durumunu yaratmakta ve yaşatmaktadır. Facebook'da bireyler istedikleri gibi kişisel bilgiler oluşturup istediği her konuda resimler de içeren paylaşımlar yapmaktadır. Kültürel değişim ve dönüşüm sürecinde Facebook'un etkili bir sosyal medya aracı olduğunu söyleyebiliriz. Hayatın her alanı bu değişim ve dönüşümden nasibini almaktadır. Facebook; dünya insanların hayata bakış açısını belirleyen bir medya aracı konumundadır. Casteels'in Enformasyon Çağı adını verdiği, iletişim ve haberleşmenin internete ve ağ teknolojisine dayandığı bu yeni dünya düzeninde dünya giderek daha da küreselleşmekte ve tek tip küresel kültürün etki alanı artan hızda büyümektedir. Haber almak, iletişime geçmek ve gündemi takip etmek hatta belirlemek artık Facebook gibi sosyal medya araçlarının özellikleridir. Geleneksel medyadan farkı toplumsaldan ziyade bireysel medya araçları olmalarıdır. Postmodern dönemin en belirgin özelliklerinden biri de zaten budur (Rizana, 2020).

3.1.2. Facebook 'ta Ölümün İşlenişi ve Covid 19 Salgını Paylaşımları

İnsanlık, tarih boyunca doğumundan itibaren hayatını sosyal bir varlık olarak sürdürmeye devam etmektedir. İnsan olmanın gereklerinden biri de budur. Birey, her ne kadar kendi başına bir kişilik olsa da tek başına gücü sınırlıdır ve mutlaka başkalarına ihtiyaç duymaktadır. İşte bu durum bireyin sosyalleşme ihtiyacını

doğurmaktadır. Sosyalleşme dediğimiz kavram, hangi yaşta olursa olsun kişilerin hayatın toplumsal rollerine uyarak toplumun kendisine adapte olma sürecini içermektedir. Sosyalleşme, gündelik hayatın devamı için büyük ehemmiyete sahiptir ve uyum da bu şekilde sağlanır. Günümüzde sosyalleşme teknikleri değişmiştir. İlk insanlar, karşılıklı yüz yüze iletişimi tercih etmiştir. Günümüzde bu iletişim varlığını devam ettirmekte olsa da tek iletişim yolu olmaktan çıkmıştır. Hayatımıza daha sonra mektup ve geleneksel medya araçları dediğimiz telgraf, telefon gibi araçlar girmiştir. İletişim şeklini değiştiren ve aynı zamanda kolaylaştıran, teknoloji de içeren bu araçlarla dünya artık farklı bir dünyaya evrilmiştir. İletişim şekillerinin değişmesi sosyal hayatta her konuyu da değişime uğratmıştır ve bu süreç halen daha devam etmektedir. Sosyal hayatın en önemli durumlarından biri olan iletişimin şeklinin değişimi her konuda değişim yaratmaktadır. Geleneksel medya araçlarının yerini sosyal medya araçlarına bıraktığı ve Castells'in Enformasyon Çağı, bazı sosyolog ve sosyal bilimler araştırmacılarının postmodern dönem dediği günümüzde sanal iletişime ve sosyalleşmeye dayalı bir iletişim düzeni ve sosyal hayat bulunmaktadır. Sosyalleşme yine bireyin doğumu ve sonrasında aile, eğitim hayatı ve çevre ile şekillense de yeni medya araçları da bu süreçte artık etkin halde bulunmaktadır. Teknolojinin sürekli gelişmesi ile sosyal medya araçları hayatımızda daha belirgin rol oynamaya başlamıştır. Kültürler hızlı değişim geçirmektedir. İletişim ve haberleşmede sosyal medya araçlarının artan etkinliği hayatın daha çok sanallaşmasına ve geleneksel iletişim yollarının terk edilmesine neden olmaktadır. Sosyalleşme halinin uğradığı bu değişim süreci ve kültüre yansımaları sosyal hayatın her alanı olduğu gibi ölümü, ölüme bakış açısını, ritüelleri ve ölüm kültürünü de değişikliğe ve dönüşüme uğratmaktadır (Çambay, 2015).

Sosyal medya araçlarının ortaya çıkışı ve gün geçtikçe bu araç sayısının artışı ile beraber bireyler ve toplumlar diğer toplumların ölüm geleneklerini öğrenmek, kendi ölüm merasimlerini teknolojik gelişmelere uyarlayarak yeni medya araçları üzerinden gerçekleştirmek, ölüme ve ölene dair keder halini yansıtmak ve bunu kitlelere duyurmak için bir çabaya girmişlerdir. Bu düşüncenin tam tersi olarak ölene dair kültürün ve geleneklerin korunması, ölümün ve ölen bireyin yerinin sadece mezarlıklar olduğu ve ölümün orada bırakılması gerektiğini düşününler de bulunmaktadır. Fakat bu düşüncenin savunucularının azaldığı görülmektedir. Teknolojinin ilerlemesi, yeni medya araçlarının etkinliğinin artışı ölümün de sosyal medya araçlarının önemli bir

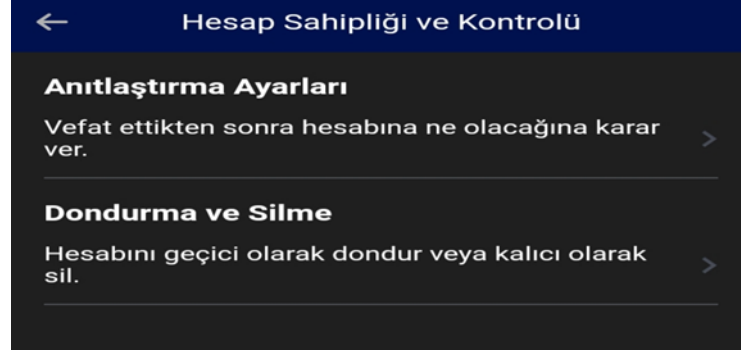
konusu ve paylaşım odağı olmasına sebebiyet vermiştir. Çoğu kültürde ölüme ve ölen bireye saygı esastır. İslamiyet ve Türk kültürü de bu anlayışa sahiptir. Ölenlerle iletişim günümüzde mezarlıklarda devam etmektedir. Fakat artık ölüm mezarlıkların dışında sanal dünyada da devam etmekte hatta mezarlık ziyaretlerinin yerini almaya başlamıştır. Zaman ve mekândan bağımsız olma hali sosyal medya araçları ile artmış ve ölüm sanal dünyanın bir yas ve keder duyulma yeri olmuştur.

Görsel 1

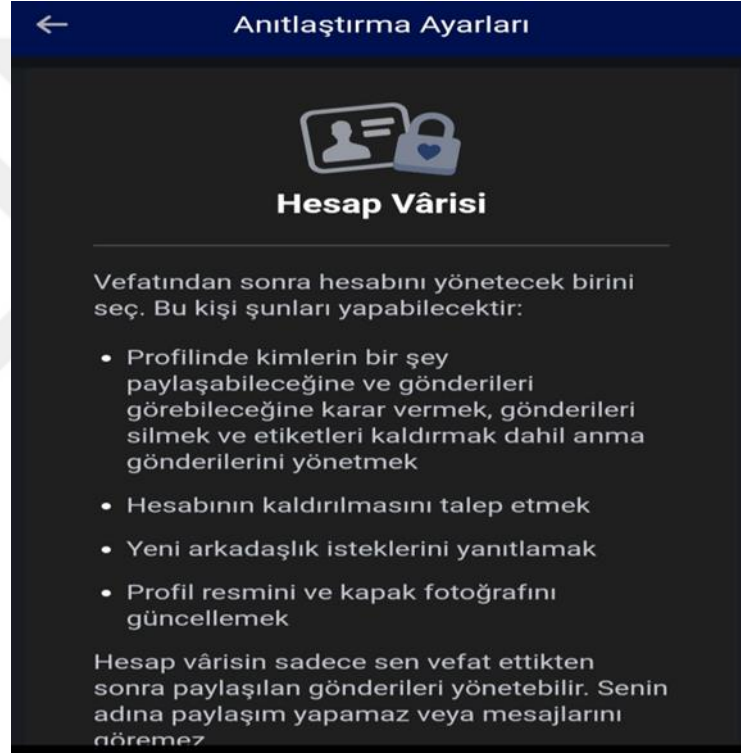

Toplumsal bir gerçeklik olan ölümle, bireyler ve toplumlar her an karşı karşıya gelebilmektedir. Ölümün günümüz teknolojik ve tıbbi imkanlarla engellenemez oluşu ve ilk insan olan Adem'in ortaya çıkışından beri yüzyıllardır her bireyin mutlaka ölümü yaşaması göz önüne alındığında sosyal medya araçlarından biri olan ve dünya genelinde kullanıcı sayısı ile en başta yer alan Facebook'da da ölüm sürekli gündemde olan ve karşımıza çıkan bir hadise olmasının da önünü açan bir durumdur. Ölen kişilerin Facebook hesapları, bireyler ölse bile vasiyet veya yakınları istenmediği sürece durmaya devam etmektedir.

Görsel 2

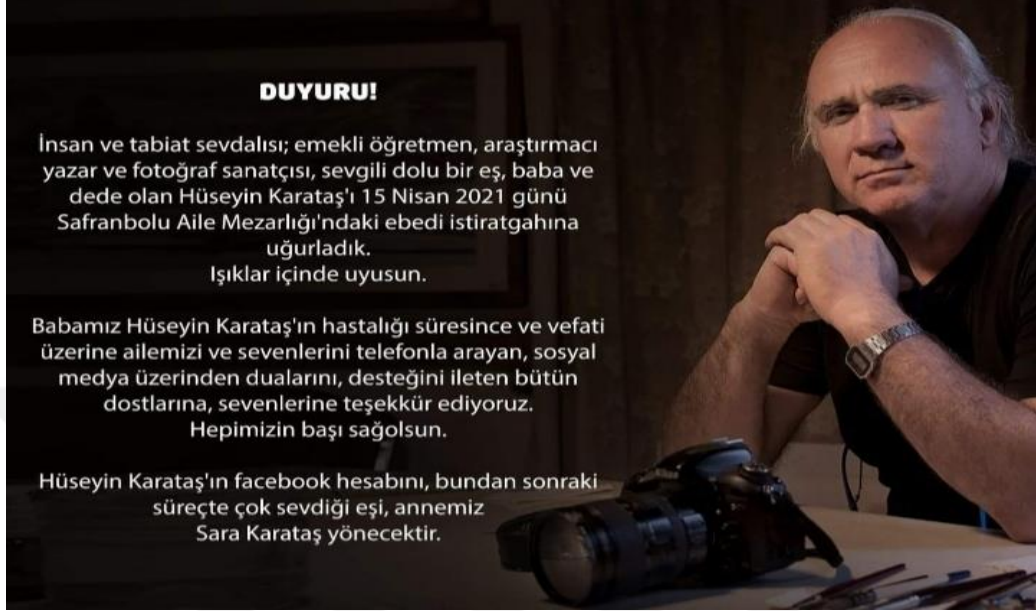
Görsel 3

Günümüz dünyasında bireyler, yakınlarının ölüm haberini dahi sosyal medya araçları özellikle de Facebook üzerinden duymaya ve başkalarına duyurmaya başlamıştır. Bununla birlikte yapılan ilk işlerden biri ya ölüm haberini paylaşan kişi veya grubun gönderisi altına ölen kişiyle ilgili üzüntü ve yas halini paylaşmak ya da ölen bireyin Facebook hesabına girerek zaman tüneli kısmına yazılar yazmak, anılar içeren fotoğraflar, ses kayıtları ve videolar paylaşmaktır. Ölen kişiyi kitlelere duyurarak kamusal alana taşımak söz konusudur. Facebook, kuruluşundan bu yana ölen kişilerin kullanmış oldukları hesaplarla dolu bir mezarlıktır diyebiliriz. Ölen bireylerin

mezarlıkta bedenleri, Facebook gibi sosyal medya araçlarında kalan hesapları ile de ruhları ve anıları yaşamaya, yaşatılmaya devam etmektedir.

Görsel 4

Facebook'ta ölen kişilere dair paylaşım yapan ve herkesin yazılar, sesler, videolar ile paylaşım yapabileceği hesaplar bulunmaktadır ve sayıları sürekli artmaktadır. Sadece cenaze ilanları veren grupların sayısı fazladır. Bu hesaplar üzerinden ölen bireyin fotoğrafları ve videoları paylaşılarak ölen kişi hakkında kişisel bilgiler ve cenaze bilgisi verilmektedir. Bu hesaplar ve gruplar yoluyla ölen bireyler anılmakta, yası tutulmakta ve postmodern dönemin hatta küllerinden doğduğu modern dönemin bir geleneği olan tüketim aracı haline getirilmektedirler. Ölüm denen gerçekliği sürekli olarak yüzümüze vuran Facebook; ölümün tüketildiği bir sosyal medya aracıdır.

Günümüzde insanlar cenaze törenlerine katılmak yerine Facebook 'ta ölen bireyleri haber verip paylaşımlarda bulunan hesapları takip etmekte ve burası vasıtasıyla yakınlarının ve tanıdıklarının ölüm haberini duymaktadır. Ölen bireye ait duygularını, düşüncelerini burada paylaşarak ölen bireye karşı görevini yerine getirdiğini düşünmektedir. Yapılan araştırmalarda da Facebook gibi yeni medya araçlarında bu tarz paylaşımlar yapmanın bireyi stresten uzaklaştırdığı ve vicdani olarak rahatlık hissi verdiği saptanmıştır. Ölene dair içeriklerin artışı ile Facebook, kendi içinde düzenlemeler yaparak ölen bireylerin hesapların üzerinden sanal yas yaşatma, zaman ve mekân dışılık sağlama ve sürekli güncellemelerle yas halini canlı tutma çabasına

girerek katkı sunmaktadır. Bazı bireylerin ölen bireylerin yıl dönümlerinde uzun yıllar geçse bile anılar içeren fotoğraflar paylaştığı, yas halini yaşadığı ve düşüncelerini yazılar ile ifade ettikleri görülmektedir. Facebook da ölen bireye saygı açısından bu duruma hem izin vermekte hem de güncellemelerle imkanları artırma çabasına katkı vermeye devam etmektedir. Anısına şeklinde gruplar kurulup sürekli paylaşımlar yapılmaktadır. Bu hesaplar özellikle toplumda belli bir saygınlığı olan siyasetçi, sanatçı, kanaat liderleri ve popüler kişilerde daha belirgindir. Bu hesaplarda hemen her gün gerekirse birden fazla şekilde ölen bireye dair anısal nitelikte fotoğraf, ses, video ve yazı içeren paylaşımlarda bulunulmakta ve bireyler bu paylaşımların altındaki yorum kısmından duygu ve düşüncelerini çeşitli şekillerde paylaşıp ölüme dair yası ve ölen bireyi gönüllerde yaşatma sürecini canlı tutmaktadırlar. Her ne kadar ölüm, gündeme getirilmekten uzak tutulan hatta kaçınılan bir toplumsal gerçeklik olsa da Facebook gibi sosyal medya araçlarının ölümü sürekli gündeme soktuğu da unutulmamalıdır. Bu sayede ölümle ve ölen bireyle sürekli ilişki halinde kalmak da mümkün olmaktadır.

Facebook verilerine göre 2019'da 60 milyona yakın Facebook hesabı olan birey vefat etmiştir. Her yıl bu sayı katlanarak artmaktadır. İşte Facebook'un da ölen bireylerin hesapları üzerinde hem güncelleme yapması hem de saygı duyarak yakınlarına devretmesi veya öylece bırakıp herkese açık paylaşım yapmaya izin vermesinin nedeni budur. Ölen bireylerin çoğunun da öldükleri zaman bu hesaplarının olduğu gibi kalmasını veya yakınlarının yönetmesini istedikleri görülmektedir. Anısına adıyla ölen bireylerin Facebook hesabının yaşatıldığı gibi hesabın tamamen kapatılması da istek halinde Facebook tarafından gerçekleştirilmektedir. Eğer varis hali yoksa ölen bireyin Facebook hesabı uygulama olduğu sürece yaşamaya devam edecektir (Karadon, 2019).

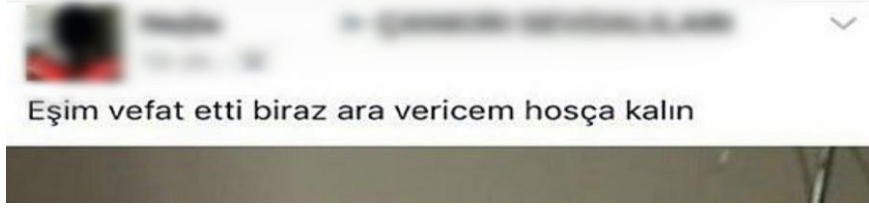
Görsel 5

Teknolojik gelişmelerle beraber sosyal medya araçlarının kullanımının artışı ile beraber ölüm daha çok göz önünde olmaya başlamıştır. Modern dönemle birlikte sağlık sektöründeki gelişmelerin artışı ve hayata etkisi ile özellikle belirli yaşın üstündeki kişiler, kronik hastalığı bulunanlar ve Covid 19 salgını gibi durumlarda bireyler hastanelerde hayatlarını sürdürmeye ve hastane yataklarında ölümü beklemeye başlamıştır. Facebook gibi sosyal medya araçları da bu süreçte olaya dahil olarak değer ve etin sorunlarını da beraberinde getirmiştir. Teknolojik araçlar ve sosyal medya araçları vasıtasıyla ölüm, ölmekte olan veya ölen bireyin bedeni üzerinden paylaşımına açılarak kitlelere sunulmaya başlamıştır. Özel hayata saygı kuralının da yeri geldiğinde çiğnendiği durum, ölüme bakış açısının teknolojik araçlar ve özellikle sosyal medya araçlarının paylaşım kültürü ile nasıl değiştiğini de göstermektedir. Bireyin öldükten sonra Facebook gibi sosyal medya araçlarında paylaşılması ve ölüm, ölen bireyin bedeni gibi durumların tartışmaya açılması şeffaf hale getirilmesine ve mahremiyet, ifşa gibi durumların sorgulanmasına zemin hazırlamaktadır. Yeni medya araçlarında dikkatleri üzerine çekme, çok fazla paylaşım sokulması, beğenilme, popüler hale gelme, takipçi kazanma ve popüler olma amacıyla ölümün de sık sık kullanıldığını ve ölmekte olan ya da ölen bireyin bedeninin paylaşıldığı görülmektedir. Değişen ve tek tipleşen kültürle beraber toplumun ölüme ve ölen bireye yönelik algısının değişimi, dönüşümü ile beraber bu durumu kabullenmeye başladığını söylemek doğru olacaktır.

Geleneksel ölüm algısı ve anlayışı değişime uğramıştır. Yeni medya araçlarına yönelik mahremiyet, şeffaflık, ifşa ve etik dışılık eleştirilerinde ölüme verilen bireye yönelik paylaşımlar da büyük rol oynamaktadır. Bu durum modern hayatın biyo iktidar düzenini beslemekte ve bireyin kendini hapisane benzeri bir ortamda kapatılmış hissiyatına yol açıp bundan kurtulmanın yolunun ise mümkün olmamasını ifade etmektedir. Birey, ölse bile Facebook gibi yeni medya araçlarında paylaşımaya izni olmadan devam edilerek gözetim unsuru haline gelmeye devam etmektedir. Kamusal özel alan tartışması da işte bu noktada başlamaktadır. Ölen bireyin özel hayatı paylaşım aracı haline getirilip modern hayatın önemli bir özelliği olan gözetim mekanizması haline getirilmektedir. Modern hayatın ilk evrelerinde otopsiler ile başlayan bu süreç günümüzde sosyal medya araçlarında paylaşım ile devam etmektedir.

Görsel 6

Görsel 7

Görsel 8

Canım Anannemi kaybettim kabri nur mekanı
cennet olsun

Teknolojinin sürekli gelişmesi neticesinde ölüme dair değişime uğrayan alanlardan birisi ise cenaze hizmetlerinin dijitalleşmesi ve kamu kurumlarının da bu sürece dahil olmasıdır. Günümüzde belediyeler bulundukları şehirlerdeki cenaze haberlerini şehirlerdeki hoparlör anons sistemleri ile değil Facebook hesaplarında paylaşmaktadır. Bireyler ise ölen bireyin cenaze törenine gitmek yerine belediye gibi kurumların paylaşmış olduğu vefat ilanları paylaşımlarının altındaki yorum kısmına yazarak vicdani ve toplumsal görevlerini yerine getirdiklerini düşünmektedir. Cenaze hizmetlerinin dijitalleşmesine diğer bir örnek ise dijital mezar taşı gibi hizmetlerin ortaya çıkışı ve Facebook üzerinden bu işi yapan firmaların verdiği reklamlar ve bizzat yaptıkları paylaşımlardır. Yapay zekâ teknolojisi kullanılarak bireylerin ölüm zamanını hesaplayan hatta ölüm nedenini bile söyleyen internet sitelerine benzer şekilde yapay zeka teknolojisi kullanılarak bireylerin mezarları son sistem dijital araçlarla kuşatılmaktadır.

Aralık 2019 tarihinde Çin'in Wuhan kentinde başlayarak dünyayı etkisine alan ve devam eden Covid 19 salgını nedeniyle ölüm sayıları her geçen gün artmaktadır.

Dünyada bugüne kadar çok sayıda salgın hastalık yaşansa da Covid 19 salgınının diğerlerinden ayrılan en önemli farkı dijital bir dünyada ortaya çıkışı ve geleneksel hayat tarzının çok aza inmesine paralel olarak yeni medya araçları ve gelişen ulaşım teknolojisiyle beraber küreselliğin zirvede yaşanması, dünyanın her yeri ile ilgili anlık haberlere ulaşabilme imkanının bulunmasıdır. Bu nedenle de Covid 19 salgını da her ülkeden insan çok kolaylıkla takip ederek hangi ülkenin veya hangi şehrin ne durumda olduğunu bilmektedir. Küreselliğin artışı ve kolay hale gelişi salgının artışında ve hızlanmasında etkin rol oynasa da salgın hakkındaki bilgimiz de o hızda artarak önlemleri sıklaştırmakta ve her ülke ile beraber uygulama imkanını da yaratmaktadır. Dünyanın her yerinden salgınla ilgili haberleri duyurmasa en önemli medya araçlarının başında ise Facebook gelmektedir. Geleneksel medya araçlarından biri olan Tv kanalları da Facebook üzerinden hesaplar açarak Covid 19 salgının hem bulundukları ülke hem de dünyanın geri kalanındaki son halini anlık olarak paylaşma imkanına kavuşmuştur. Bu sayede televizyondaki yayınlara göre daha kısa sürede ve anlık olarak kitlelere salgınla ilgili son durumu paylaşma imkanları bulunmaktadır. Yeni dünyanın oluşturduğu düzene de uyan bu durum, küreselliğe katkıyı da artırmaktadır. Covid 19'un küresel bir salgın haline bu kadar hızlı şekilde erişmesinde enformasyon çağında yaşıyor olmamız etkili olmuştur. Çin'in Wuhan kentinde Covid 19 salgınının ilk çıkışı ile beraber Facebook üzerinden paylaşım yapan Covid 19'a dair bilgi veren grupların ortaya çıktığı ve bu gruplar vasıtasıyla paylaşımlar yapıldığı görülmüştür. Zaman içinde grupların sayısında artış yaşanmıştır. Hastalık henüz küresel bir hal almadan önce Facebook aracılığıyla dünya salgının kendisi hakkında da belirtiler ve bulaşma yolları hakkında da bilgi sahibi olmuş ve devletler de bu gelişmeler neticesinde önlemler almaya başlamıştır. Devletler de Facebook gibi sosyal medya araçlarını aktif kullanarak Covid 19 salgınının ülkelerindeki son durumu hakkında bilgiler vermiştir. Süreç günümüzde devam etmektedir.

Görsel 9

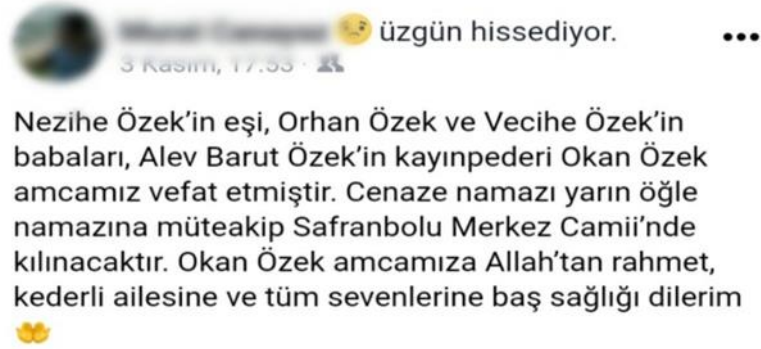

Covid 19 salgınıyla beraber salgına bağlı olarak gerçekleşen ölümlerin duyurulmasında da diğer ölümlerde olduğu gibi Facebook en belirgin rollerden birini oynamaktadır. Gerek Covid 19 salgınıyla ilgili kurulan Facebook grupları gerek belediyeler gerekse yerel ve küresel cenaze grupları aracılığıyla anında Covid 19 a bağlı gerçekleşen ölümler hakkında kitlelere bilgi verilmektedir. Covid 19 ile hayatımıza dahil olan sosyal mesafe durumunun kendini en belirgin ettiği konulardan biri ölüm ve cenaze törenlerine yönelik olmuştur. Bu konuda devletlerin ve Dünya Sağlık Örgütü gibi küresel kuruluşların almış oldukları kararlar Facebook başta olmak üzere sosyal medya araçları üzerinde duyurulmaktadır. Dünyanın salgınla beraber kapanma sürecine girişi sosyal medya araçlarının kullanım sıklığını artırmış ve Facebook bu noktada öncü rollerden birini üstlenmiştir. Facebook hesapları üzerinden Covid 19 salgınıyla beraber gerçekleşen ölümler sebebiyle hangi cenaze kurallarının uygulanacağı ve ölüyü defin işleminin nasıl yapılacağı da halka anlatılmıştır. Facebook'un hem dünyanın en çok kullandığı sosyal medya araçlarından biri oluşu hem de her kuşaktan insana hitap eden özelliği bunda etkili olmuştur. Baudrillard'a göre hepimiz artık birer ekran bağımlısıyız ve gözlerimiz oraya kitlenmektedir. Kişiler artık bu ekranlar vasıtasıyla şekillenmektedir. Tv dışında artık yeni medya araçları ekranına bağımlı hale gelen dünya, ağlar sistemine daha da çok bağlanmıştır. Covid 19 süreci de bu durumu artırmıştır. Dünya, salgına bağlı kapanma süreciyle Facebook gibi sosyal medya araçlarını daha çok kullanmaya başlamıştır. Covid 19'a bağlı ölümler üzerinden paylaşımların da gerçekleştiği Facebook, tartışmaların da her daim hedefinde olmaktadır (Sağır, 2014).

Görsel 10

Görsel 11

3.2. INSTAGRAM'DA ÖLÜMÜN SUNUMU

3.2.1. Görüntü Odaklı Bir Sosyal Medya Aracı: Instagram

Gündelik hayatımız artık dijitalleşme adını verdiğimiz bir düzen halini almıştır. Dijitalleşme kavramını elle tutulur ve gözle görülür şekilde açıklarsak görüntüler

üzerinden teknolojik bir ifade biçimidir. Dijitalleşme, hayatta her şeyi teknolojiyle uyumlu hale getirme ve teknolojiyi hayatın merkezine koyarak yaşamayı ifade etmektedir. Dijitalleşme, gündelik hayatta yaratılanları tekrardan güncelleyerek önümüze sunmaktadır. Dijitalleşmenin getirdiği kodlama düzeni ve yeni uygulamalar yeni medya araçları vasıtasıyla toplumu kontrol altında tutma araçları olarak işlev görmektedir. Bu durum, geleneksel medya araçlarının ortaya çıkarmış olduğu durumdan oldukça farklıdır. Instagram adlı uygulama da sosyal medya araçlarının özellikle görüntüye dayalı dünya düzenini kitlelere sunmasına bir örnektir.

Sosyal medya araçlarından birisi de Instagram'dır. 2010'da Kevin Systrom ve Mike Krieger 'in kurduğu uygulamada foto ve video paylaşımları yapılmaktadır. Uygulamanın kendisi postmodern dünyanın önemli bir özelliği olan görüntüye odaklıdır. Instagram uygulamasının simgesinin fotoğraf çekme ve mobil telefonların kamera uygulaması resmi olması da bunun en önemli göstergesidir. Facebook ve Twitter'dan farklı yazı yazma özelliği bulunmayan Instagramda, sadece başka insanlarla iletişim kurma amacıyla mesaj özelliği bulunmaktadır. Mesaj özelliğine DM adı verilmektedir. Bu mesaj özelliği ile bireyler, arkadaşlarına veya başka kişilere ses, video, yazı, fotoğraf gönderebilmektedir. Benzer şekilde karşı taraftan da bunları alabilmektedir. Hesap oluşturma ücretsiz olduğu bu uygulamada bireyler Facebook'da olduğu gibi istediği bilgileri vererek profillerini oluşturmaktadırlar. Hesap oluşturmak için kullanıcı ismi, parola yeterlidir. Bunlar haricinde kişisel bilgiler, eğitim bilgileri ve profil resmi de paylaşılabilir. Görünüme dayalı bir sosyal medya aracı olduğu için profil resmi önemli haldedir. Instagram hesabından bireyler sadece fotoğraf ve video paylaşabilmektedir. En önemli özelliği de zaten budur. Post adı verilen gönderiler sadece fotoğraf ve videolardan oluşmaktadır. Reels adı verilen belirli ve kısa süreli videolar, IGTV adıyla son zamanlarda ortaya çıkmış daha uzun süreli videolar ve gönderi adı verilen kişiye ait ya da paylaşmak istediği postlar yani fotoğraflardan oluşan bir sistemi bulunmaktadır. Bireyler story yani hikâye kısmı ile 24 saat dolaşımda olan fotoğraflar ve 15 saniyelik kısa videolar atabilmektedir. Takip edilen ve takipçi sayısı da bir diğer önemli veridir. Paylaşılan gönderiler takipçiler tarafından beğenilebilmekte, gönderi altına yorum yapılabilmekte ve başka kişilerle etiketli resim haline getirilebilmektedir. Instagram üzerinde her gün 80 milyon üzeri fotoğraf paylaşmakta ve milyarlarca beğeni yapılmaktadır. Facebook uygulamasında her kuşaktan insan bulunurken, Instagram kullanıcılarının genellikle 40 yaş ve altı

bireyler oluğu uygulamanın ayırıcı özelliklerinden birini oluşturmaktadır. Dünyanın geçirdiği değişim ve dönüşümü de kullanıcı profilleri üzerinden değerlendirmek mümkün olmaktadır.

Instagramının temelinde fotoğraf ve video paylaşımı bulunmaktadır. Kişiler hayatlarına dair her şeyi istedikleri şekilde burada paylaşabilmektedir. Sayfasını blog sayfası olarak kullananların varlığı da artış göstermektedir. Bookstagram gibi kitap paylaşımları ve tanıtımları yapan sayfalar ve hesaplar bulunmaktadır. Bu durum tıpkı Facebook gibi ücretsiz bir uygulama olan Instagram'ın reklamlar ve sponsorlar yoluyla gelir elde ettiğini de gözler önüne sunmaktadır. Burbn ismiyle resim ve video kaydedip paylaşma amacıyla kurulan ve zamanla Instagram adını alan uygulamayı 2012 yılında bir diğer yeni medya aracı olan Facebook satın almıştır. Bu durum dünya genelinde çeşitli tartışmaları ortaya çıkarsa da Facebook ve Instagram birbirine bağlantı imkânı veren ve bir diğerindeki görselin diğer uygulamada da paylaşılıp kullanılmasına yol açan bir sürece evrilmiştir. Aile, arkadaş gibi çeşitli sosyal çevreden insanların takip edildiği Instagramda takipçi sayısını artırmak ve beğenilme amacıyla bir toplumsal gerçeklik olan ölüm de tıpkı Facebook gibi önemli bir paylaşım unsuru olmaktadır.

Benlik sergilemenin görüntüler üzerinden yolu olan Instagram'da bazı kişilerin sahte hesaplar açarak gündem yaratacak ve etkileşim sağlayacak paylaşımlarda bulunduğu görülmektedir. Bu hesaplara trol, bot gibi farklı isimler verilmektedir. Goffman'a göre postmodern hayatta tiyatro durumu bulunmaktadır. Instagram açısından takipçi sayısı tiyatro izleyici sayısını, beğeni sayısı tiyatroyu beğenip alkışlayanların sayısını, yorumlar tiyatro hakkında düşünce ve duygularını paylaşmak isteyenleri ve eleştirisini sunanları, gönderilerse tiyatronun kendisini oluşturmaktadır. Tiyatro sahnesinde sergilenen oyun nasıl ki önemliyse Instagram'da da gönderiler önemli yer tutmaktadır. İşte Instagram'da ölüm gerçekliği de tıpkı tiyatrodaki gibi önem arz eden bir durumdur. Ölüme yönelik paylaşımlar takipçi sayısını artırmak ve beğenilme için önemli bir paylaşım olmaktadır. Ölüm ve ölen birey üzerinden bedeni tıpkı tiyatrodaki gösteriler gibi Instagram'da da kitlelere sunulmaktadır. Postmodern dünyaya da tüketime dayalı kültüre de ifşa, şeffaflık, mahremiyet, kamusal özel ayrımının zorlaştığı duruma da çok uygun bir uygulama özelliği taşımaktadır. Bu nedenle de kullanıcı sayısında da sürekli artış görülmektedir. Ölüm, nasıl ki toplumsal bir gerçeklik olarak ilk insandan beri

önemini koruyorsa günümüzde de durum böyledir ve sadece ölüme yönelik algılar, düşünceler ve ölüme, ölen bireye bakış açıları değişip dönüşmektedir (Koç, 2017).

3.2.2. Instagram’da Ölümün İşlenişi ve Covid 19 Salgını Paylaşımları

21. yüzyılın başı ile tarihte yeni bir devre doğru gidilmeye başlanmıştır. Bu yeni devre Enformasyon Çağı adı verilmektedir. Kültürleri şekillendiren ve değiştiren bir çağda yaşıyoruz. Enformasyon teknolojisi deyince aklımıza teknolojiyle bağlantılı elektrikli ürünler gelmektedir. Hayatımızın bir parçası haline gelen ve önemi her geçen gün artan mobil telefonlarda en önemli özelliklerden biri sosyal medya araçlardır. Mobil telefon kullanıcıları zamanlarının büyük kısmını sosyal medya araçlarında geçirmektedir. Casteels' e göre bu durum homojen bir teknolojik dili de ortaya çıkarmıştır. Yani teknolojik araçlar ve sosyal medya araçlarıyla tüm dünyanın ortaklaşa anlaştığı bir dil oluşmuştur. Bu durum tek tip kültürü de yaratmıştır. Fakat bu homojen durumun kendi içinden heterojen yapıları da beslediği unutulmamalıdır.

Postmodernizmin önem verdiği konulardan biri görüntüdür. Görünüme verilen önem sosyal medya araçlarının temel özelliklerini belirler haldedir. Instagram, buna bir örnektir. Görüntü paylaşımına dayalı bu sosyal medya aracı ile bireyler sanal bir dünyada yaşayarak Baudrillard'ın ifadesiyle simülasyonun içinde dolaşmaktadır. Bir simülark düzenin içinde yaşamaktadır. Hepimiz bu görüntü dünyasının içinde yaşamaktayız ve hayatlarımızı bu görüntü dünyası şekillendirmektedir. Casteels'e göre ise görüntülere dayalı bu yeni yaşam şekli dünyayı küresel bir köy hâline getirmiştir. Parçalanma sürecinin sürekli yaşanması postmodern dünyanın önemli bir özelliğidir. Postmodern dünyada da bireyin gerçeklik algısı sürekli parçalanmakta ve hayal dünyasına doğru sürüklenmektedir. İnsanlık işte bu duruma da alışmaktadır. Tüm bu olanlara rağmen Enformasyon Çağı devam etmektedir ve dünyadaki etkisi her geçen gün büyümektedir (Baudrillard, 2016).

Platon’un meşhur mağara algoritması açısından duruma bakıldığında bireyler mağaranın dışına çıkınca farklı dünyalarla karşılaşmaktadır. Halbuki mağarasında sadece gölgesiyle durmaktadır. Yeni medya araçlarının içine girildiğinde de benzer bir durum söz konusudur. Birey, bilmediği bir dünyanın içine dalarak hayata ve varlığına dair gerçeklik algısını sorgulamaya başlar. Kısa süre içinde hayattaki mahalle yaşamına benzer şekilde dijital mahallesini arkadaşları ve istedikleri kişilerle kurar. Bu

dijital mahallelere ara sıra yeni kişiler eklenmekte veya çıkarılmaktadır. Dramaturjik sosyoloji açısından bakılırsa mahallesindeki herkes gibi birey de bir tiyatro oyuncusudur. Bireyin hayat tiyatrosundaki kişiliği, hareketleri onun rolünü ve oynayacağı oyunu belirlemektedir. Gerçek hayatla sanal hayat arasında bağ aynı olabildiği gibi farklı rollere bürünülüp farklı tiyatro oyunları oynanabilmektedir. Mağarada nasıl ki ateşin kendisi bir aydınlatma aracı ise bireyin kimliği de yeni medya araçlarında öyledir. Fakat yeni medya araçlarında her bireyin kendine özgü bir kimlik taşıması nedeniyle bireysel Tanrılar yaratılma durumu da bulunmaktadır. Bu durum yeni medya araçlarındaki beğenilme, takip edilme ihtiyacından ve bireylerin bu nedenle rekabet edencesine davranışlar sergilemesinden kaynaklanmaktadır. Toplumsal bir gerçeklik olan ölümü ve ölü bedeni bir nevi kullanma ihtiyacı da bu durumdan kaynaklanmaktadır. Görüntü odaklı postmodernitede ölümün kendisi görüntü üzerinden kullanılarak hem teşhir edilmekte hem de tüketim malzemesi haline getirilmektedir. Nasıl ki güneş her zaman batıyorsa ama belirli zamanda tekrar doğuyorsa ölüm gerçeğiyle yeni medyada yüzleşmek ve karşılaşmak da benzerlik gösterir (Akalin, 2006).

Sosyolojinin önemli yaklaşımlarından biri olan sembolik etkileşimciliğe göre ölümün toplumsal bir sembol ve etkileşim aracı olmasının yanında modern dünya ile beraber önemli bir paylaşım alanı olduğunu da vurgulamaktadır. Instagram, görüntüler üzerinden ölümün paylaşıldığı önemli bir sosyal medya aracıdır. Her ne kadar ölüm Instagram üzerinden kitlelere sunulsa da ölüme dair anlamlar bireysel haldedir. Burada belirleyici olan bireyin ölüme ve ölünün bedenine dair değer anlayışı olmaktadır. Ölümü ve ölü bedeni Instagram'da paylaşma noktası da bireyin bu değer anlayışı belirlemektedir. Bireylerin Instagram üzerinden ölüme ve ölü bedene dair videolar, fotoğraflar paylaşmasında belirleyici olan husus öncelikle kendisine ait ölüm algısı ve anlayışı, daha sonra ise toplumsal ve kültürel kodlardır. Dijital mahalle anlayışına bağlı olarak Instagram, ölüm haberlerinin paylaşıldığı önemli bir yeni medya aracıdır (Akalin, 2006). Facebook'a benzer şekilde Instagram'da da ölüm haberleri paylaşan hesaplar vardır ve bu hesapların takipçi sayıları da her geçen gün artmaktadır. 2019 yılında hayatınıza dahil olan Covid 19 pandemisi neticesinde hem bu hesapların sayısı artmış hem de bu pandemiye bağlı olarak hayatını kaybedenleri paylaşan yeni hesaplar açılmaya başlamıştır. Bu hesaplar üzerinden hemen her gün hayatını kaybedenler siyah beyaz fotoğraf filtreleri kullanılarak paylaşılmakta ve gönderi altına ölen kişi hakkında

bilgiler verilip dualar edilmektedir. Bu gönderiler altında ise ölen bireyin tanıdıkları veya Instagram’da gezinti yaparken bu gönderiye rastlayan bireyler tarafından rahmet dileme ve dua içerikli yorumlar yazılmakta, gönderi beğenilmekte ve paylaşılmaktadır.

Görsel 12

17,6B
Gönderi

2.509
Takipçi

6
Takip

ASIL ÖLÜM UNUTULMAKTIR.

Her yaşantı anlatılmaya hak eden bir hikayedir. Eğer öyle görünmüyorsa, o zaman aydınlatılması gerekir.

Görsel 13

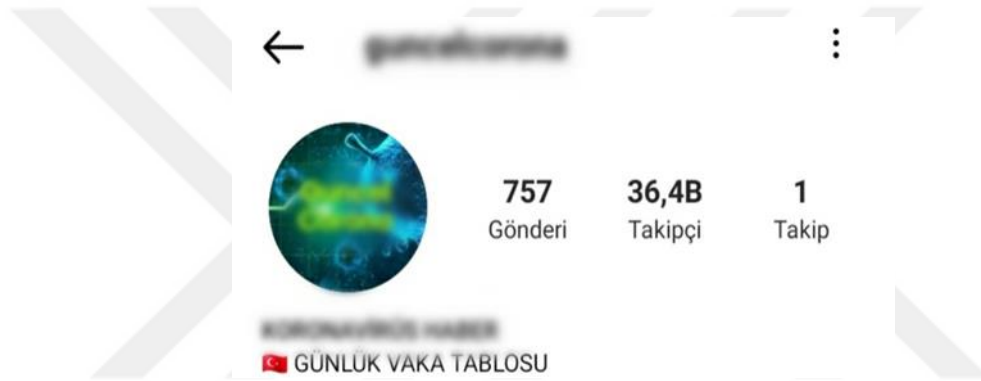
Görsel 14

insan, yaşadıklarıyla değil yaşattıklarıyla anılır. 2020 yılında hayata veda eden ama yüreğimizde ve dualarımızda hep hayat bulacak sevdiklerimizin mekanları cennet olsun 🙏

30 Aralık 2020

Yapısalcı ve işlevsel yaklaşımlara göre toplumsal gerçeklik olarak ölüme yüklenen anlamlar ve ritüeller önemlidir. Kültürlerin ölüme yüklediği anlamları ortaya çıkarır. Modern hayatla hayatımıza giren teknoloji ve sosyal medya araçları ölümün toplumsallığına yüklenen anlamı da paylaşım dayalı yeni kültüre uygun olarak ölümü de paylaşma ihtiyacını artırmaktadır. Covid 19 pandemisine bağlı gerçekleşen ölümler ile beraber bu paylaşma isteğinde artış olmuştur. Covid 19 a bağlı ölüm hesapları, Türkiye'de il il hasta ve ölüm sayısını paylaşan hesaplar, hastalığa bağlı gerçekleşen ölümlerle ilgili defin işlemlerini ve cenaze hizmetlerini paylaşan hesapların sayısı sürekli artmaktadır.

Görsel 15

Sağlık Bakanı Dr. Fahrettin Koca, Covid 19 pandemisine bağlı olarak Instagram'da takipçi sayısı en çok artan kişi olmuştur. Bakan Fahrettin Koca, Twitter'la beraber olarak her gün ülkemizdeki hasta, ölüm ve iyileşen sayısını takipçileriyle paylaşmakta ve anlık gelişmeleri kitlelere duyurmaktadır. Ayrıca pandemiye bağlı olarak vefat eden toplum nezdindeki önemli kişilere yönelik paylaşımlarda da bulunmaktadır. Sağlık Bakanı Fahrettin Koca'nın paylaşmış olduklarını her gün düzenli olarak paylaşan ve Covid 19 ile beraber ortaya çıkan hesapların sayısı da sürekli artmaktadır. Görüldüğü üzere, sosyal medya araçları ölüme dair anlamları belirleyen ve ona yön veren haldedir ve bu süreç Covid 19 ile beraber hızlanmıştır. Covid 19'a yönelik olarak hastalık görüntüleri, cenaze işlemleri, tabut satışları yapan hesaplar da bulunmaktadır. Hastalığın ilk çıktığı zamanlar gerek ülkemiz gerekse dünya genelinde tabut sıkıntısı yaşanmış ve bu durum yeni medya araçları üzerinden büyük tartışma unsuru olmuştur. Instagram gibi yeni medya araçlarında belediyelerin ve şirketlerin tabut taşıma paylaşımları uzun süre tartışma konusu olmuştur. Ölümün bu kadar çok göz önünde oluşu bireylerin hayatları ve sağlıklarına yönelik olarak sorgulamalar yapmalarına

neden olmuş aynı zamanda ölüme yönelik algılarda ve anlamlarda da değişimlere yol açmıştır. Bu süreç günümüzde devam etmektedir.

Görsel 16

Görsel 17

Görsel 18

Sosyolojinin önemli bir yaklaşımı olan çatışmacı yaklaşıma göre ölüm, sosyal eşitsizlikleri artıran ve teknoloji vasıtasıyla topluma çatışmayı, ayrışmayı sunarak onu besleyen bir noktada yer almaktadır. Ölüme dair her paylaşım bu çatışma ve ayrışma halini artırmakta ve ölüme yönelik anlamların içini boşaltmaktadır. Görüntü ve paylaşıma dayalı Instagram'da ölümün sürekli paylaşımı toplumların ölüme yönelik anlayışlarını değiştirmesi yanında onu adeta sıradanlaştırarak anlam kaybı da yaşatmaktadır (Akalin, 2006). Kaçınılmaz bir gerçeklik olarak ölümün sürekli paylaşımında olması ve bu durumun Covid 19 süreci ile artışı ölüm kavramının kendisine ve kültürlere çatışmacı yaklaşıma göre zarar vermektedir. Fakat ölümün toplumun her kesimini buluşu ve Covid 19 pandemisinin tekrar gözler önüne sunuşu da önemli bir gerçektir. Covid 19 pandemisine bağlı olarak hayatını kaybedenler her ekonomik koşuldan, her meslekten ve her ülkeden olmaya devam etmektedir. Her ne kadar ülkelerin sağlık koşullarını ekonomik şartlar belirlese de pandemiyle mücadele ortak yürütülmeye çalışılmaktadır. Toplumlardaki çatışma unsurları ve ayrıştırıcı yönler kendisini ölüme yönelik düşünceler üzerinden de belli etmektedir. Paylaşıma dayalı kültür ve sosyal medya araçlarının önemli özelliklerinden biri olan özgür hareket etme durumu kendini Instagram'da ölüm paylaşımlarının altına yapılan yorumlar üzerinde de göstermektedir. Bu durum çatışma ve ayrışmanın Instagram üzerinden sürmesine hatta artmasına da neden olmaktadır. Görüldüğü üzere ölüm, çatışma unsurları hem gösteren hem de artıran bir unsur özelliği de taşımaktadır. Covid 19 süreci bu durumu hem daha belirgin halde kitlelere sunmuş hem de yeni çatışma ve ayrışma unsurları yaratmıştır.

Enformasyon çağının en önemli özelliklerinden biri olan paylaşım kültürü şeffaflık, kamusal özel ayrımının karışması, mahremiyet kavramının değişmesine ve gözetim tartışmalarına da zemin hazırlamıştır. Bireyler kendilerini paylaşım kültürü içine dahil ederek her şeyi paylaşma ihtiyacı içinde hissetmektedir. Bu durum toplumsal normların dışına taşacak hareketlerde bulunmalarına da yol açmaktadır. Ölen bireyle anında foto paylaşmak, hikaye atmak, videolar çekmek bunlara örnektir. Bu durum da ölüme yönelik anlamların değişip dönüşmesinde ve ölünün de tartışma unsuru haline gelmesinde önemli rol oynamaktadır. Şeffaf olma adına kamusal özel ayrımı ve mahremiyete dikkat edilmeden yapılan paylaşımlar her geçen gün artmaktadır. Bu

durum da sosyoloji açısından önemli bir inceleme alanı özelliği taşımaktadır. Zira kamusal özel ayrımının ve mahremiyet algısının dönüşüme uğradığı en önemli alanlardan biri ölümdür ve bu durum Instagram gibi sosyal medya araçları ile daha da artmaktadır (Akalın, 2006).

Görsel 19

Görsel 20

3.3. TWITTER'DA ÖLÜMÜN SUNUMU

3.3.1. Twitter

Enformasyon Çağı ile hayatımızda önemli bir hale gelen ağ teknolojisi ve buna bağlı olarak ortaya çıkan ve postmodern dönemin bir temsili olan medya araçları arasında popüler olanlardan birisi de 2006'da Jack Dorsey tarafından Abd'de kurulan ve ilk başta küçük bir blog sayfası özelliği bulunan Twitter adlı sosyal medya aracıdır. Daha çok fikirleri ifade etme yeri olarak ortaya çıkan ve kullanılan Twitter; yazı yazma özelliği ile ön plandadır ve harf sınırı bulunmaktadır. Twitter 'ın simgesi ise beyaz renkli öten bir kuştur ve arka planı mavidir. Twitter'ın kelime anlamı da simgesine uygundur. Twitter'da yazı yazma hariç fotoğraf ve video paylaşma özelliği de bulunmaktadır. İlk başlarda olmayan bu özellik sonradan dahil olmuştur. Küçük bir blog sayfası olarak kurulan Twitter zaman içinde ABD dışına taşarak dünya geneline yayılmıştır. Şirketler tarafından kullanıldıktan sonra kitlelere yayılan ve günümüzde en çok kullanılan sosyal medya araçlarından biri olan Twitter 'ın temelinde tweet ismi verilen ve karakter yani harf sınırı bulunan mesaj özelliği bulunmaktadır. Bireyler istedikleri an istediği yerden anında tweet atarak bunu kitlelere sunabilmektedir. Diğer sosyal medya araçlarında olduğu gibi Twitter'da da zaman ve mekândan bağımsız hareket etme durumu vardır. Bu durum kullanıcılarına özgür ve ferah bir ortam sunmakta olup kullanıcı sayısının sürekli artmasına da neden olmaktadır. Diğer sosyal medya araçları gibi global bir araç özelliği de taşımaktadır. Zira her dilden, ülkeden insana ulaşma, tweetlerini okumak ve takip etmek mümkündür. Bu sebeple de küresel bir etkiye sahiptir. Twitter'ın küresel etkileri dünyada yaşanan Arap Baharı hareketleri ve 2019 yılında hayatımıza dahil olup etkisini sürdüren Covid 19 salgını paylaşımları üzerinden görülmektedir. Anında atılan ve kitlelere sunulan tweetler , milyonları harekete geçirebilmekte, atıştırabilmekte veya kenetleyebilmektedir. Bu durum sosyal medya araçlarının popülerliği yanında küresel çapta kitlesel etkisinin fazla olasından da kaynaklanmaktadır.

Karşılıklı haberleşme stratejisine dayanan Twitter; her ne kadar karakter sınırı özelliği taşısa da istenildiği kadar tweet atma imkanı da sunmaktadır. Bu özgür ortam

kullanımını artıran bir diğer özelliğidir. Dünya genelinde her gün yaklaşık 500 milyondan fazla tweetin paylaşıldığı Twitter'da 2011'de Türkçe dil özelliği gelmesiyle beraber ülkemizden kullanıcı sayısı artmıştır. Twitter isminin kelime anlamı kuşların ötüşmesi ve gereksiz bilgi bombardımanından gelmektedir. Bu kadar çok tweetin atılması ise çok miktarda bilgi bombardımanı yaratmakta ve gereksiz veya yanlış bilgilerin çoğalmasına da sebep olmaktadır. Twitter'da önemli bir özellik ise hashtag durumudur. Geleneksel medya araçlarından biri olan televizyonlarda ana haber bültenlerindeki belirli sayıda önemli haberlerin kitlelere sunulması gibi Twitter'da da hashtaglar ile gündeme konular ve olaylar sokularak daha çok dolaşıma girmesi ve popüler olarak ülke de dünya gündemine girmesi sağlanmaktadır. Bunun için bireyler # işaretinin yanına bitişik olarak yazılar yazmakta ve bu şekilde atılan tweet sayısı ne kadar fazla olursa o kadar çok gündemde kalmakta ve Twitter'da popüler gündemler arasında kalmaktadır. Başka bir konunun gündeme girmesi ile gündem sürekli değişmektedir ve süreç bu şekilde ilerlemeye devam etmektedir. Küresel dünyada hızla ve özlüğe dayalı yaşam tarzına uygunluğa da Twitter'ın ayırt edici özelliklerindendir. Bir tweetin başkası tarafından alıntı yapılarak başka bireyler tarafından kullanılıp paylaşılması da mümkündür. Benzer durum Facebook'da da paylaşımların paylaş tuşu ile başkaları tarafından paylaşılabilmesi olarak bulunmaktadır. Twitter'da tweetleri RT yani retweet ederek kendi hesabında gözükmelerini sağlayıp alıntı olarak kullanma özelliği de bulunmaktadır. Bu durum tweeti yaygınlaştırma amacıyla yapılmaktadır. Zira alıntılanan veya retweetlenen tweetler daha görünür olmakta ve bu durum özellikle çok takipçisi hesaplar, takipçi sayısını artırmak isteyen hesaplar ve gündemde yer alınması istenen konu ve olaylar için uygulanan bir durumdur. Gündelik hayatta bir belgenin fotokopi makinesiyle çoğaltılarak başka insanlara dağıtılmasına benzer bir durum yaşanmaktadır.

Kullanıcı adı, şifre ve e mail yoluyla hesap oluşturmanın oldukça kolay ve ücretsiz olduğu Twitter, diğer yeni medya araçlarında olduğu gibi reklam ve sponsorluklarla gelir elde etmektedir ve gelirinizi ülkelerin yıllık gelirlerinden daha fazla durumdadır. Kişisel bilgilerin de paylaşıldığı Twitter'ın Facebook ve Instagram'dan ayrılan bir özelliği de sahte hesap açmanın daha mümkün oluşu ve bu sebeple de çok sayıda kişinin kendi ismini taşımayan hatta profil resmi de olmayan hesapların bulunmasıdır. Her ne kadar bu durum Instagram'da da bulunsun da Twitter'da bu hesapların sayısı fazladır. Bu hesaplar üzerinden hashtaglar ile sahte gündemler oluşturmak da

mümkündür. Bu durum Twitter'ın güvenilirliğine de zarar veren bir durum özelliği taşımaktadır. Twitter kullanıcı profilinin de Instagram'a benzer şekilde 40 yaş ve altı olduğu da yine dikkat çeken başka bir özelliktir. Yeni dünya düzeninde hız, zaman ve mekândan bağımsız hareket edebilme, özgürlük, kendini ifade etme imkanı bulma, sanal da olsa çevreyi genişletme, popüler olma, saygınlık ve sevgi kazanma, beğenilme, alternatif alanlar yaratma gibi imkanları kullanmak isteyen belirli taş gruplarının Instagram ve Twitter'ı aktif şekilde kullanmaya çalıştığı görülmektedir. Bu durumun farkında olan devletlerin, siyasilerin ve ünlü insanların da bu mecralarda aktif olmaya çalıştıkları özellikle son zamanlarda dikkat çeken başka bir durumdur (Anbarlı, 2017).

Daha çok düşünceleri paylaşma aracı olarak ortaya çıkan ve kullanılan Twitter; çoğu zaman Facebook ve Instagram'a göre daha çok gündemde olan ve gündelik hayatta etkisi hissedilen bir yeni medya aracıdır. Gündelik hayatta her konunun değişime ve dönüşüme uğraması gibi ölüm gerçekliği de bundan nasibini almış durumdadır. Ölüme dair fikirler de Twitter üzerinden sosyoloji için önemli bir inceleme alanı oluşturmaktadır. Bireylerin ve toplumların ölüme dair fikirlerini sundukları önemli bir alan olarak yeni medya araçları ölüme dair fikirlerini değişim ve dönüşüme de uğradığı önemli alanlardır. Covid 19 ile beraber ölüme dair fikirlerin tekrardan sorgulandığı ve daha çok göz önünde olmaya başladığı bu süreçte Twitter: hem ölüm üzerinden yazıların ve yorumların paylaşıldığı hem de görüntülerin ve videoların paylaşıldığı bir araç halindedir. Toplum nezdinde belirgin kişilerin ölümlerinin hashtaglar aracılığıyla günde ne sokulması haricinde Covid 19 paylaşımları ve buna bağlı gerçekleşen ölümlerin de gündemde yer aldığı Twitter, ölüm ve Covid 19 üzerinden önemli bir inceleme alanı oluşturmaktadır (Sepetci, 2017).

3.3.2. Twitter'da Ölümün İşlenişi ve Covid 19 Salgını Paylaşımları

Yaşadığımız postmodern dönemin bir diğer adı enformasyon çağıdır. Enformasyon teknolojisinin hayatımıza kazandığı ve istediği durumlardan biri şeffaf olma halidir. Hayatın her alanında, her konuda şeffaflığı önemseyen sistem; bu durumu olumlu bir özellik olarak karşımıza sunmaktadır. Şeffaf olmaktan kasıt hesap verilebilirlik, yönlendirmeye açıklık ve kontrol altında tutmaya dair inanıştır. Küreselleşme ile zaman ve mekân artık şeffaflaşmıştır. Üstüne hayatın her alanı hatta özel alana dair olarak ölümün kendisi de ölen bireyler üzerinden şeffaf hale gelmiştir ve yeni medya

araçları bu süreçte önemli rol oynamaktadır. Teknoloji her daim gelişime açıktır ve kendini sürekli hız olarak ilerletmektedir. Teknolojinin odak noktasına göre şekillenen hayat da artık hız üzerine kurulmaktadır. Şeffaf olmanın kendisi de hızla ilişkilidir. Sosyal medya araçlarının sürekli şeffaf olmaya yönelik güncellemeler yapmaları da şeffaf dile kavuşma isteğinden kaynaklanmaktadır. Sosyal medya araçlarından birisi olan Twitter da hem görüntüler hem tweetler üzerinden şeffaf olma isteğine bir örnek teşkil etmektedir. Ölen bireylerin gönderilerinin paylaşımı, atılan tweetler ve bunlara gelen yorumlar ölümün diğer yeni medya araçları gibi Twitter'da da nasıl şeffaf hale getirildiğini gözler önüne getirmektedir. Covid 19 ile beraber bu durumun daha belirginleştiği, ölümün Twitter'daki görünümünün arttığı gözlemlenmektedir. Fakat bu kadar şeffaf halde olma durumu, ölüm üzerinden nefrete dayalı dili de artırmaktadır (Han, 2017).

Covid 19 salgını ile beraber ölümün sosyal medya araçlarında hem kolektifleştiği hem de daha bireysel hale gelerek kompleks bir yapıya büründüğü görülmektedir. Twitter üzerinden paylaşılan ölüme dair tweetlere beğeni, retweet, alıntılama yapmanın yanında nefret ve linç dair tweetler de gelmektedir. Topluların bölünme, ayrışma yönlerini gösterme alanlarından birisi de ölüme dair paylaşımlara yönelik atılan tweetler olmaktadır. Bu durum Covid 19 ile daha belirgin hale gelmiştir. Covid 19 nedeniyle hayatını kaybeden bireyler üzerinden toplumsal ayrışmalar oluşmakta, nefret ve linç gösterilmekte, şeffaf olma adı altında mahrem alanlar ihlal edilmektedir. Bu durum toplum nezdinde önemli kişilerin ölümünde daha belirgin durumdadır. Her ne kadar Twitter gibi yeni medya araçları siber zorbalık adını verdiğimiz bu duruma yönelik yasal düzenlemeler yapmaya çalışsa da başarılı olduğunu söyleyemeyiz (Baş, 2017).

Bottomore'a göre, toplumların belirli davranış örüntüleri, alışkanlıkları ve yasaları bulunmaktadır. Bu durum toplumlarda kontrol mekanizması oluşturmaktadır. Toplumca ortak olarak kabul edilen yasalar ve davranışlara “değer” ismi verilmektedir ve bireyler bu değerlere bağlı olarak yaşamaya çalışmaktadırlar. Ölüme dair olarak da her toplumun kendine özgü belirlediği değerler bulunmaktadır ve o kültürde yaşayan insanlar bu değerlere uymaya ve saygı göstermeye çalışmaktadır. Ölüm, bir kültür konusudur. Fakat küreselleşme hali bu kültürü tek tip bir kültür haline dönüştürmektedir. Sosyal medya araçları bu süreçte önemli bir rol oynamaktadır. Tek

tipleşen bu kültür, her konuda olduğu gibi ölüm konusunda da değişimlere ve dönüşümlere yol açmaktadır (Baudrillard, 2016).

Enformasyon çağının en önemli özelliklerinden birisi linç kültürünü yaratmasıdır. 19.yüzyılın sonları ile beraber özellikle ABD'de ortaya çıkan ve sonrasında küreselleşme neticesinde dünyaya yayılan linç kültürü ilk başlarda ırkçılık ve etnisite üzerinden başlamış ve günümüzde sosyal medya araçları üzerinden devam etmektedir. Lince dair en önemli konulardan birini ölüm oluşturmaktadır. Ölen birey üzerinden yapılan paylaşımlar üzerinden bireyin kendisi hakkında bir linç yürütülmekte ve ölen bireylere hakarete varan paylaşımlar yapılmaktadır. Twitter bu durumun diğer sosyal medya araçlarına göre daha çok yaşandığı sosyal medya aracıdır. Bu sosyal medya aracı diğer sosyal medya araçlarına göre daha özgür bir ortam sunduğu iddiasıyla kurulduğu ve devam ettiği için bireyler tarafından başkaları hakkında kolaylıkla linç kampanyası başlatılmakta ve ölen bireyler üzerinden bu daha belirgin hale gelmektedir. Covid 19 salgını ile beraberse hastalığı geçirme, maske takmadığı için hasta olma, mesafe kuralına dikkat etmediği için hastalığı yayma ve ölme üzerinden hastalığın ilk ortaya çıkışından beri paylaşımlar yapılmaktadır.

Görsel 21

Toplum nezdinde öneme sahip siyasetçiler, iş insanları, sanatçıların Covid 19 salgınına bağlı ölümleri üzerinden muhalif kişiler, gruplar veya sevmeyen insanlar tarafından linçler oluşturulmakta ve bu duruma siber linç adı verilmektedir. Twitter'daki

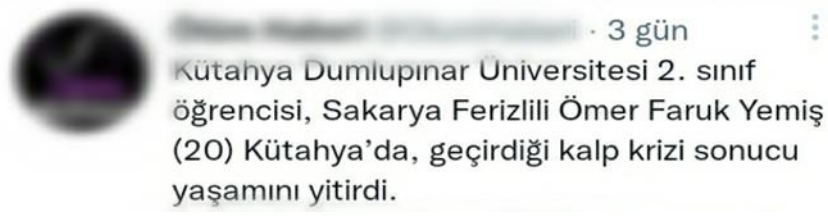
paylaşımlar üzerinden alıntı tweetler yaratılarak ölen birey hakkında tüm düşünceler ifade edilerek linç gösterilmektedir. Covid 19 salgınına bağlı olarak bu linç artmıştır. Karşı taraflarca ise linç edilen ölen kişi bir birleştirici unsur haline gelerek kutuplaşmalar yaratılmakta veya var olan ayrışmalar daha da derinleşmektedir. Hem Twitter ve yeni medya araçlarının hem de devletlerin bu durumu önlemeye yönelik çalışmalar içinde bulunduğu görülmektedir (Bottomore, 2015).

Twitter gibi sosyal medya araçlarında paylaşımda bulunma isteği altında yatan birçok neden bulunmaktadır. Bunlardan birisi toplumsal olarak bireysel kimliği ön plana çıkarma ve Bourdieu'nun da ifade ettiği gibi sosyal bir sermayesi olduğunu gösterme çabasıdır. Sosyal medya araçları ile bu durum kendini bu platformlarda göstererek bir sermaye sahibi olduğunu kanıtlama çabasına evrilmiştir. Bireyler, takipçi sayısını artırmak ve sosyal çevresini genişletmek amacıyla ölümü de bir paylaşım noktası haline getirmiştir. Özellikle toplum nezdinde önemli kişilerin ölümleri üzerinden yapılan paylaşımların önemli bir nedeni de bu olmaktadır. Bireyler Twitter'da takipçi sayısını artırmak, beğenilmek, popüler olmak düşüncesiyle ölümü önemli bir paylaşım aracı yapmaktadırlar. Twitter'da da Facebook ve Instagram'da olduğu gibi ölüm haberlerini paylaşan hesaplar bulunmaktadır. Bireyler bu paylaşımların altına yorum olarak veya alıntı tweetler atarak düşüncelerini belirtmektedir.

Görsel 22

Görsel 23

Bu tarz sayfaların sayısı Covid 19 ile beraber artış göstermiş ve sadece bu hastalığa bağlı hem haberler paylaşan hem de ölüm haberlerini kitlelere sunan hesaplar oluşmuştur. Bu hesapların takipçi sayıları da oldukça fazladır. Yine Covid 19 süreciyle takipçi sayısı büyük miktarda artan önemli bir isimse Sağlık Bakanı Dr. Fahrettin Koca olmuştur. Twitter'ı aktif bir şekilde kullanan bakan, diğer yeni medya araçlarında ise Twitter'da paylaştığı tweetlerin ve görüntülerin aynısını paylaşmaktadır. Covid 19 un ülkemiz de ortaya çıkışı ile popüler hale gelen Fahretin Koca, ilk günden beri günlük Covid 19 verilerini de ilk olarak Twitter üzerinden paylaşma yolunu tercih etmiştir. Geleneksel medya araçları olan televizyon kanalları ve radyolar bile bu tweetleri halkla paylaşarak bir nevi yeni medya araçlarını kullanmak durumunda kalmışlardır. Zaman ve mekâna bağlı kalmadan rahat hareket edebilme imkânı sunması Twitter gibi sosyal medya araçlarının önemli bir avantajıdır ve geleneksel medya araçlarına göre daha büyük kitlelere ulaşma imkanı da sunmaktadır. Covid 19 ile beraber sosyal medya araçları üzerinden hastalık ve ölüme dair paylaşımlar artış göstermiştir. (Saka, 2019).

Görsel 24

Görsel 25

Görsel 26

TÜRKİYE COVID-19 HASTA TABLOSU 15 NİSAN 2021	BUGÜN	BU HAFTA	TOPLAM
	TEST SAYISI	HASTALARDA ZATÜRRE ORANI	TEST SAYISI
	318.217	%3,3	42.828.122
	VAKA SAYISI	YATAK DOLULUK ORANI	VAKA SAYISI
	61.400	%56,7	4.086.957
	HASTA SAYISI	ERİŞKİN YÖĞÜN BAKIM DOLULUK ORANI	VEFAT SAYISI
	2.845	%68,8	35.031
	VEFAT SAYISI	VENTİLATOR DOLULUK ORANI	AĞIR HASTA SAYISI
	297	%34,9	3.080
	İYİLEŞEN SAYISI	ORTALAMA TEMASU TESPT SÜRESİ	İYİLEŞEN SAYISI
	54.894	9 SAAT	3.535.040
		FİLYASYON ORANI	
		%99,9	

Görsel 27

Covid 19 ile birlikte dünyanın dijitalleşme sürecine daha çok dahil olduğu görülmektedir. Sosyal medya araçlarından Facebook, Instagram ve Twitter'ın daha aktif olarak kullanıldığı bu süreçte, gerek Covid 19 gerekse ölüm paylaşımları bu araçlar vasıtasıyla kitlelere sunulmuştur. Bundan sonraki süreçte de başta Facebook, Instagram ve Twitter olmak üzere sosyal medya araçlarının kullanıcı ve içerik sayısında artış olacağı ve ölüme dair paylaşımların daha fazla olacağı öngörülmektedir.

SONUÇ

Dünya adını verdiğimiz gezegende ilk insan olarak kabul edilen Adem'in yaratılışından beridir insanlık her daim ölümü yakın çevresinde tatmıştır. Bir toplumsal gerçeklik olarak ölüm, antik çağlardan günümüze kadar her daim hayatımızın içinde yer almıştır. Tıbbi olarak ölümü engellemek mümkün olmadığı için her insan ölümü elbet tadacaktır. Gündelik hayatımızda her an karşı karşıya kalma durumunda olduğumuz ölüm gerçeği, her kültürde önem verilen ve neredeyse her konuda belirleyici olan bir konumda yer almaktadır. İnsanlığın ölüme dair düşüncelerini, duygularını ve ritüellerini felsefik anlamda sorgulama süreci başlatmıştır. Felsefenin çıkış yeri olarak genel kabul gören Antik Yunan medeniyeti, ölüme dair bireylerin ve toplumların kabullerini de oluşturan önemli bir noktada durmaktadır. Ölümsüzlüğün sadece Tanrıya ait bir özellik olduğu görüşünün egemen olduğu Antik Yunan medeniyetinde bireylerin ölümü onlara Tanrı tarafından günahları karşılığında verilen bir ceza olarak görülmüş ve ölen insanlar lanetli insanlar olarak kabul görmüştür. Bu düşünceye karşı çıkan başta felsefeciler olmak üzere önemli bilim insanları olsa dahi genel kabul bu şekilde olmuştur. Benzer düşünce Antik Mısır medeniyeti için de geçerlidir. Farklı olarak başta firavunlar olmak üzere toplumdaki önemli insanlar mumyalanarak ölümsüz kılınmak istenmiştir. Bu durum ölüme karşı bir duruşu gösterse de ölüm denen gerçekliğe engel olunamamıştır (Ceylan, 2019).

Orta Çağ'a gelindiğinde ise Avrupa, kiliseye ve din adamlarına bağlı bir din anlayışı ve ölüm düşüncesine teslim olmuştur. Ölüm, bir gerçeklik olması yanında tıpkı ilk medeniyetlerde olduğu gibi Tanrı tarafından insanlara verilen bir ceza olarak da görülmüştür. Bu durum özellikle hastalıklar nedeniyle doğal ölüm haricinde gerçekleşen ölümlerde daha belirgin olmuştur. Bakteri ve virüslerden kaynaklı salgın hastalıkların da tespit edilmeye başlamasıyla din adamları toplumların cezalandırıldığı söylenmiş ve Tanrının toplumdaki günahların fazlalığı nedeniyle salgın hastalıklar yayıp öldürdüğünü ifade etmişlerdir. Orta Çağ Avrupa'sında uzun süre hâkim olan bu düşünceye skolastik düşünce adı verilmiştir. Üç büyük din olarak nitelendirilen İslamiyet, Hristiyanlık ve Musevilik ölümün kaçınılmaz bir gerçeklik olduğunu belirterek her insanın bunu tadacağını ifade eder ve toplumların kültürlerini de buna göre şekillendirmesinin de önünü açmaktadır. Türk toplumunun İslamiyetle tanışması

ve toplum genelinde yayılmasında ölüm geleneklerinin benzemesi de önemli bir etkindir. Benzer şekilde neredeyse her uygarlık, tek Tanrılı dinlere ölüm düşüncesinin ve ritüellerinin benzemesi nedeniyle dahil olma yolunu seçmiştir. Ölüm, kültürler için önemli bir belirleyici olma özelliğini geçmişten günümüze sürdürmeye devam etmektedir (Ceylan, 2019).

Modern dönemin en önemli özelliklerinden biri tıp alanında yaşanan gelişmelere bağlı olarak ölüm sebeplerinin belirlenebilmesi, bireylerin hastalıklarının hastaneler başta olmak üzere sağlık kuruluşlarında tedavi edilebilmesi ve yaşam şartlarının iyileşmesine bağlı olarak ortalama yaşam süresinin giderek artmasıdır. İlk Çağ medeniyetleri ve Orta Çağ dünyasından farklı olarak bireylerin ölüm sebeplerine yeni hastalıklar eklenmiştir. Kanser, kalp hastalıklarına bağlı ölümler modern dönemle beraber keşfedilen ve bireylerin ölüm nedeni olabilen hastalıklardır. Bireyler artık evlerinde değil, hastanelerde ölmekte ve morglarda bekletilmektedir. Ölüme bakış açısını değiştiren durumlardan birisi budur. Artık bireyler tek başına hastalıkla mücadele etmekte veya doğal ölümü yaşamaktadır. Halbuki modern dönem öncesinde hasta bireyler ve belirli yaşın üstündeki kişiler yalnız bırakılmayarak ölüm sürecinde ölen bireyin yanında bulunmuşlardır. Modern dönem hayatımıza salgın hastalıklar sürecini de getirmiştir. Veba ve kolera ile başlayan süreç günümüzde Covid 19 ile devam etmektedir (Crawford, 2019).

Modern hayatın en önemli özelliklerinden biri hiç şüphesiz ulaşım imkanlarının sürekli gelişmesi ve küreselleşmeye bağlı olarak küresel hız kavramının hayatımıza dahil olmasıdır. Şehirler arası hatta ülkeler arası seyahat imkanının artması ve kolaylaşması, salgın hastalıkların da yerellikten çıkarak küresel hale gelişine ortam hazırlamıştır. Buna en belirgin örnek ise Casteels'in Enformasyon Çağı adını da verdiğimiz günümüzde Covid 19 adı verilen ve Çin'in Wuhan kentinde 2019'un Aralık ayında ortaya çıkarak çok kısa sürede dünyanın tamamına yayılan salgın hastalık olmuştur. Diğer salgın hastalıklardan farkı ise dünya geneline daha hızlı yayılmış olmasıdır. Salgın hastalıklar noktasında durumun en trajik yanını ise hiçbir sosyal statüyü, cinsiyeti, yaşı fark etmeksizin her insanı etkilemesi ve ölümle sonuçlandırabilmesi olmaktadır. Dünyada bu zamana dek yaşanan her salgın hastalıkta olduğu gibi Covid 19'da da ölümler herkesi bulabilmektedir. Salgın hastalıklar, ölüm sürecini artıran ve gündelik hayatımıza daha çok dahil ettiren önemli hadiselerin başında gelmektedir.

İşte bu sebeple toplumsal bir gerçeklik olan ölümün salgın hastalıklarla beraber ele alınışı da sosyolojik anlamda büyük bir önem taşımaktadır.

İletişim ve haberleşme olanaklarının ağ teknolojisiyle beraber gelişmesi ve hızlanmasına bağlı olarak Enformasyon Çağı adını verdiğimiz günümüzde sosyal medya araçları adını verdiğimiz bir kavram ortaya çıkmıştır. Dünya genelinde her geçen gün teknolojiye bağlı olarak sosyal medya araçlarının sayısında artış yaşanmaktadır. Fakat en fazla kullanılan ve bilinen sosyal medya araçlarından üçü Facebook, Instagram ve Twitter'dır. Sosyal medya araçları vasıtasıyla dünya, küreselleşmeyi daha hızlı yaşamaya başlamış ve tek tip kültüre doğru evrilmiştir. Paylaşımaya dayalı bu sosyal medya araçları görüntülere önem vermesi ile de önem arz etmektedir. Ölümün gündelik hayatımızda bu kadar çok yer kaplaması ise yeni medya araçlarında sık şekilde paylaşılmasından da kaynaklanmaktadır. Ölümün kendisinin bireylerin bedenleri üzerinden sosyal medya araçlarından paylaşım unsuru olduğu görülmektedir. Baudrillard 'ın simülasyon kavramının bizzat yaşandığı bu sanal dünyada, ölüm dediğimiz toplumsal gerçeklik de yer almaktadır. Bireyler gerçek hayatta ölseler dahi ruhları sanal dünyada dolaşmaya devam etmektedir. Bu paylaşımlar vasıtasıyla bireyler ölen bireyleri anmaya, yas tutmaya çalışmakta ve ölen birey tanıyanlar hatta bazen tanımayanlar tarafından dualar içinde yer almaktadır. Bireyler cenaze törenlerine katılmak yerine zaman ve mekâna bağlı kalmaksızın sosyal medya araçlarından ölen bireyi anmaktadır.

Küreselleşmenin hıza önem vermesi, zaman ve mekânı önemsizleştirmesi, özgür ve ferah bir ortam sağlaması ölüm paylaşımları üzerinden belirgin şekilde gözlemlenmektedir. Yerel ve milli kültürlere dayalı ölüm algısı, sosyal medya araçları vasıtasıyla tek tip kültüre dahil olarak paylaşılması gerekli bir konu olarak sürekli hafızalarımıza sokulmaktadır. Böylelikle ölüm gerçeği ile daha çok karşılaşma imkânı sağlamaktadır. Bu durumun ölen bireyi bir nesne haline, ölümün kendisini ise tüketim malzemesi haline soktuğu görülmektedir. Sosyal medya araçları da içerikleri ve güncellemeleri ile ölümü sürekli paylaşmaya iterek desteklemektedir. Facebook, ölen bireylere yönelik vasiyet düzenlemeleri ile buna örnektir. Üstelik hesaba dokunulmama seçeneği ile ölen bireyin hesabını daimî bir anı sayfası niteliğine getirmiştir. Instagram ve Twitter için de süreç benzerdir.

Ölüm yaşandıktan sonra bireyin gerçeklikle bağının kesilmesi sonucunda ölen bireyin arkasından yaşanan her süreç isteği haricinde gerçekleşmiş olmaktadır. Bu durum ölmüş bireye yönelik mahremiyet sınırlarının ortadan kalkmasına ve özel alanın çiğnenmesine de yol açmaktadır. Facebook, Instagram ve Twitter bu tarz paylaşımların fazlaca görüldüğü sosyal medya araçlarıdır. Bireyler sosyal medya araçlarındaki sanal dünyalarında takipçi sayısını artırmak, beğenilmek ve popüler olmak amacıyla ölümle ilgili paylaşımlara sıkça yer vermektedir. Bu durum da ölmüş bireyin bedenini paylaşmak, gerekirse nefrete hatta lince varan yorumlarda bulunmak isteğini perçinlemektedir. Siber zorbalık adını verdiğimiz bu durum, ölüm üzerinden de kendini sürekli göstermektedir. Bireyler gerçek hayatta yapmaya cesaret edemeyeceklerini sosyal medya araçlarında gerçekleştirebilmektedir. Her ne kadar yeni medya araçları ve devletler düzenlemeleri ile bu durumu engellemeye çalışsa da henüz başarılı olamamışlardır. Ölüm, sosyal medya araçları vasıtasıyla sadece önemli bir paylaşım unsuru değil aynı zamanda toplumsal ayrışmaları, kim ve nefreti de gösteren bir ayna unsuru da taşımaktadır.

Göz önünde olma süreci her geçen gün artan ölüme yönelik Facebook, Instagram ve Twitter hesaplarının sayısı da sürekli artmaktadır. Ayrıca bu amaçla açılan yerel vefat ilanı veren hesaplar da bulunmaktadır. Bu nedenle cenaze hizmeti veren kurumlar bile reklam ve sponsorluklarını yeni medya araçlarına yöneltmiş haldedir. Teknolojinin sürekli gelişmesine paralel olarak cenaze hizmetleri de dijitalleşmeye başlamıştır. Yapay zekâ teknolojisi bu noktada önemli bir yerde durmaktadır. Zira bireylerin ne zaman öleceğine yönelik tahminler yapması yanında ölmüş bireyin sesi ve hareketleriyle anısal şekilde yaşatılmasına yönelik çalışmalar bulunmaktadır ve bu çalışmaların sayısı giderek artmaktadır. Önümüzdeki dönemde yapay zeka teknolojisine bağlı olarak ölüme ve olmuş bireylere yönelik çalışmaların daha da artacağı ve önemli bir gündem konusu olacağı düşünülmektedir.

Covid 19 salgını dünyada etkili olmaya devam etmektedir. Dünya tarihinde ilk salgın olmadığı gibi son salgın olmayacağı da görünmektedir. Bu salgının diğer salgınlardan en önemli iki farkı ulaşım imkânlarının gelişmesiyle daha hızlı yayılıp küreselleşmesi ve iletişim olanaklarının gelişmesiyle sosyal medya araçlarının çıkması sonucu hızlı bir şekilde kitlelere ulaşması ve paylaşılmasıdır. Hastalığa bağlı ölümlerin paylaşımı da benzer şekilde anında paylaşılarak kitlelere duyurulmuştur. Görüntülerin önemli

olduğu günümüzde hastalığın kendisine dair Çin'den başlayarak tüm ülkelerden gelen görüntüler ve hastalığa bağlı ölen bireylerin fotoğrafları ve videoları paylaşılarak yeni medya araçlarında önemli bir konu haline gelmiştir. Covid 19 salgınına bağlı hesaplar açılmış ve bu hesaplar büyük bir kesim tarafından takip edilmiştir. Sağlık Bakanımız Dr. Fahrettin Koca ise Twitter hesabını aktif kullanarak hem günlük vaka tablosunu buradan açıklamış hem de takipçi sayısını 2020 yılında ülkemizde en çok artıran hesap olmuştur. Görüldüğü üzere devlet yetkilileri dahil hemen herkes yeni medya araçlarını aktif olarak kullanmakta ve ölüme, hastalığa dair paylaşımları buradan yapmaktadır. Bu sebeple sosyal medya araçları hem ölümün kendisinin incelenmesinde hem de Covid 19'a bağlı ölümlerin incelenmesinde çok önemli bir yerde bulunmaktadır. Sosyal medya araçları ölüme yönelik geçmişten süregelen çoğu düşünceyi, ritüeli değiştirmiş ve dönüştürmüştür. Artık ölüm haberleri sosyal medya araçlarından duyurulmakta, yas hali buradan tutulmakta, cenaze hizmetleri buradan açıklanmakta, anılarla ölen bireyler yaşatılmaya çalışılmakta, Covid 19 gibi salgın hastalıklar haber verilmekte, ülke ve dünya gündemi takip edilmektedir. Bu durum da ölüme yönelik düşüncelerin, duyguların değişimi ve dönüşümüne yol açmıştır. Toparlayacak olursak araştırma sonucunda şu sonuçlara ulaşılmıştır:

- Ölüm, her daim hayatımızda yer alan ve kaçmanın da mümkün olmadığı toplumsal bir gerçeklik olarak durmaya devam etmektedir.
- Her toplumun ölüm kültürü bulunmaktadır. Fakat ölüye duyulan saygı, ölmüş bireyin vasiyetlerini yerine getirme ve mezarlıklara verilen önem hemen hemen aynıdır. Geçmişten gelen gelenekler ve dini inanışlar ölüm inancı ve ritüellerinde belirleyici noktadadır.
- Ölüme dair anlamlar geçmişten günümüze sürekli olarak değişmekte ve dönüşmektedir. Bu sürecin yaşanmasında dönemlerin felsefe düşünceleri, din ve teknolojik gelişmeler önemli pay sahipleri olarak gözükmektedir.
- İnternet teknolojisine bağlı olarak sosyal medya araçları ortaya çıkmıştır ve yaşadığımız 21.yy'da hayatın her alanında olduğu gibi ölüm noktasında toplumların değişim ve dönüşüm sürecini yaşamalarında etkili olmuşlardır.
- 21.yüzyılda iletişim ve haberleşme olanaklarının sürekli gelişmesi ve hız kavramının önemli hale gelmesine bağlı olarak bireyler ve toplumlar zamana, mekâna bağlı kalmaksızın yaşamaya başlamıştır. Bu durum üzerinde sosyal

medya araçlarının internetin olduğu her yerde her an kullanılabilmesi etkili olmuştur.

- Sosyal medya araçlarının kullanımı sürekli artmaktadır. Bu durum üzerinde hızlı olması, özgür ve ferah bir ortam sunması, çoğu aracın ücretsiz oluşu, görüntülere önem veren bir çağda bulunmamız, ölüm dahil her konunun paylaşılabilmesi ve tüketim nesnesi haline getirebilmesi, şeffaf olmaya verilen önem etkili olmaktadır.
- Bireyler sosyal medya araçları vasıtasıyla her konuda olduğu gibi ölüm konusunu da bir paylaşım nesnesi haline getirmektedirler.
- Sosyal medya araçlarında ölümün paylaşılması toplumları küresel bir ölüm kültürü anlayışına doğru getirmekte ve bu noktada kültürler değişime uğramaktadır. Ölüm, kültürel değişimde önemli bir noktada durmaktadır.
- Sosyal medya araçlarında ölüm paylaşımları ile bireyler, ölüme ve ölen bireye karşı vazifesini yerine getirdiklerini düşünerek vicdanı bir rahatlama yaşamaktadırlar.
- Sosyal medya araçlarında ölüme yönelik paylaşımlar kullanıma bağlı olarak sürekli artmaktadır. Bu durum ölümün daha çok görünür olmasına neden olmaktadır. Sosyal medya araçları ölümün görünürlük seviyesini artırmıştır.
- Sosyal medya araçlarının beğenilme, takip edilme ve popüler olma özellikleri taşınması sebebiyle bireyler tarafından ölen kişilerin resimleri ve ölüm törenleri de paylaşılmakta ve bu durum ölümün kendisini tüketim nesnesi haline getirmektedir.
- Ölmüş bireyin görüntülerini paylaşmak özel alanı ihlali, mahremiyet unsurlarını da tartışma noktası haline getirmektedir. Kamusal ve özel alanın birbirine karışması sosyal medya araçları ile artmıştır ve ölüm bu noktada önemli bir yerde durmaktadır. Bu sebeple her daim ölüme ve ölen bireyin bedenine ait görüntülerin yer aldığı paylaşımlar tartışma alanı haline gelmektedir.
- Sosyal medya araçlarının özgür ve ferah bir ortam sunuşu bireylerin ölmüş bireylere karşı sevgisini de nefretini de yansıtmaya neden olmaktadır. Nefrete dayalı yorum ve paylaşımlar ölüm üzerinden belirgin haldedir. Nefret, linç noktasına da verebilmektedir. Toplumsal ayrışmaların, ölüm paylaşımları ve yorumları üzerinden sıklıkla görülmesi de önemli bir sonuçtur.

- Salgın hastalıklar, toplumsal hayatta ölümün daha da görünür olmasına neden olmaktadır.
- Covid 19, iletişim ve haberleşme olanaklarının arttığı küresel bir döneme denk gelen bir salgın hastalık özelliği taşımaktadır. Bu nedenle, tarihteki diğer salgın hastalıklardan ayrılan önemli bir yönü vardır.
- Covid 19, küreselleşme etkisiyle dünyaya hızlı bir şekilde yayılmıştır. Yeni medya araçları, Covid 19 paylaşımlarının yapıldığı önemli araçlardır ve tüm dünya hastalık ile ilgili bilgilere bu araçlar sayesinde anında ulaşabilmektedir. Sosyal medya araçlarının kullanımının artışı Covid 19 ve dünyanın dijital bir sürece doğru gidişi de etkili olmuştur.
- Covid 19 paylaşımları yapan hesaplar açılmaktadır ve bunlar arasında vaka tabloları, ölüm haberleri paylaşan hesaplar da bulunmaktadır. Bu hesapların takipçi sayıları sürekli artmaktadır. Tüm bu nedenlere bağlı olarak Covid 19 sebebiyle ölüm, sosyal medya araçlarında daha belirgin hale gelmeye başlamış ve sürekli dünya gündeminde olmaya başlamıştır.
- Bundan sonraki süreçte ölüm, sosyal medya araçlarının sürekli artan kullanımı ile hayatımızda daha çok yer almaya başlayacaktır. Dünyada Covid 19 gibi salgın hastalıkların insanlık olduğu sürece her daim yaşanacağı düşünüldüğünde ölüm gerçeği ile daha da sık karşılaşacak olduğumuz ve hayatımızın önemli bir parçası olacağı görülmektedir.

Kaynakça

- https://mobiletwitter.com/dr/fahrettinkoca?ref_src=twsrc%5Egoogle%7Ctwcamp%5Eserp%7Ctwgr%5Eauthor. (2021, 11 21).
- <https://www.sariyertimes.com/genel/iste-turkiyede-corona-virusunden-kurtulan-kisi-sayisi/>. (2021, 11 22). [www.sariyertimes.com:](http://www.sariyertimes.com/genel/iste-turkiyede-corona-virusunden-kurtulan-kisi-sayisi/)
<http://www.sariyertimes.com/genel/iste-turkiyede-corona-virusunden-kurtulan-kisi-sayisi/> adresinden alınmıştır
- Akalın, A. E. (2006). Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi. *Ölümün ve Ölmenin Sosyolojisi Üzerine Kuramsal Bir Çalışma*. Ankara, Türkiye: Hacettepe Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü.
- Anbarlı, Z. Ö. (2017). Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi. *Dijital Uzamda Yaşamak : Twitterda Gündelik Hayat*. Eskişehir: Eskişehir Anadolu Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü .
- Baş, F. C. (2017). Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi. *Sosyal Medya Davranışının Oluşumu: Çevrimiçi Ortamlarda Güven, Sosyal Sermaye ve Saygınlık İlişkisi*. Konya: Selçuk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü.
- Baudrillard, J. (2016). Ekonomi,Toplum ve Ölüm. J. Baudrillard içinde, *Simgesel Değiş Tokuş ve Ölüm* (O. Adanır, Çev., s. 217-227). İstanbul: Boğaziçi Üniversitesi Yayınları.
- Bottomore, T. (2015). *Toplumbilim*. (Ü. Oksay, Çev.) İstanbul: İnkılap Kitabevi.
- Ceylan, A. (2019). Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi. *Hristiyanlıkta Ölüm ve Ölüm Ötesi*. İzmir, Türkiye: Dokuz Eylül Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü.
- Crawford, D. (2019). *Ölümcül Yakınlıklar*. (G. Koca, Çev.) İstanbul: Metis Bilim Yayınları.
- Creswell, J. (2016). *Nitel Araştırma Yöntemleri*. (S. B. Mesut Bütün, Çev.) Ankara: Siyasal Kitabevi.
- Çambay, S. O. (2015). Bir Toplumsallaşma Aracı Olarak Yeni Medya: Kuramsal Bir Değerlendirme. *KBÜ SBE DERGİSİ*, 238-239.
- Dijk, J. V. (2016). *Ağ Toplumu*. (Ö. Sakin, Çev.) İstanbul: Kafka Yayınları.
- Han, B. C. (2017). *Şeffaflık Toplumu*. (H. Barışcan, Çev.) İstanbul: Metis Yayınları.
- Huisman, D. (2000). *Sokrates İnternette: Bir Medya Felsefesi İçin*. (K.Eksen, Çev.) İstanbul: Güncel Yayınları.

- Illich, I. (2011). *Sağlığın Gasplı*. (S. Sertabiboğlu, Çev.) İstanbul: Ayrıntı Yayınları.
- Karadon, D. (2019). Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi. *Dijital Dünyada Anmalar ve Yas Tutma: Bağlantılar ve Etkileşimler İçin Alternatif Bir Alan Olarak Facebook*. İstanbul: Mimar Sinan Güzel Sanatlar Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü .
- Kellehear, A. (2015). Ölme Üzerine Bir İnceleme. A. Kellehear içinde, *Ölme Üzerine Bir İnceleme* (B. Zeren, Çev., s. 18-30). İstanbul: Boğaziçi Üniversitesi Yayınevi.
- Koç, H. İ. (2017, Ocak). Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi. *Sosyal Medya ve Narsizm Kültürü*. Sakarya: Sakarya Üniveritei Sosyal Bilimler Enstitüsü.
- Öncel, G. (2013). Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi. *Modern Dünyada Ölüme Bakış ve Yas*, 3-9. Erzurum, Türkiye: Erzurum Atatürk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü .
- Özdemir, G. (2018). Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi. *Ölümün Kutsallaştırılmasının Sosyolojik Temelleri*, 50-52. İstanbul, Türkiye: Yıldız Teknik Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü.
- Porter, R. (2016). *Kan Revan İçinde : Tıbbın Kısa Tarihi*. (G. Koca, Çev.) İstanbul: Metis Yayınları.
- Rizanaç, F. H. (2020). Gelenekel Medya ve Yeni Medya Kavramlarının Terimsel ve Kuramsal Ardalanı. F. H. Rizanaç içinde, *Yeni Medyada Gözetim ve Mahremiyetin Dönüşümü* (S. Yağlı, Çev., s. 5-22). Ankara: Gece Kitaplığı Yayınları.
- Sağır, A. (2013). Modern Dünya ve Ölüm : Batılının Ölüm Karşısında Tavrıları. *Karabük Üniversitesi Tarih , Kültür ve Sanat Araştırmaları Dergisi* , s. 213.
- Sağır, A. (2014). *Ölüm Sosyolojisi*. Ankara: Phoenix Kitabevi.
- Saka, D. (2019). Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi. *İfşanın Sosyal Medyada İntikam ve Cealandırma Aracı Olarak Kullanımı: Facebook, Twitter ve Instagram Örneği*. İstanbul: İstanbul Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü .
- Sepetci, N. (2017). Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi. *Sosyal Medyada Mahremiyet Algısının Çöküşü: Instagram Örneği*. İstanbul, Türkiye: Marmara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü.
- Yiğiter, Ö. F. (2016). Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi. *Türklerde ve Japonlarda Ölüm*. Ankara, Türkiye: Hacettepe Üniversitesi Türkiyat Araştırmaları Enstitüsü .

TABLÖLAR LİSTESİ

- Görsel 1:** Facebook'da Cenaze Namazı Canlı Yayını
- Görsel 2:** Facebook Hesap Ayarları
- Görsel 3:** Facebook Hesap Varisi Ayarları
- Görsel 4:** Ölen Kişilerin Hesabına Facebook'dan Bir Örnek
- Görsel 5:** Facebook'da Vefat Gruplarına Bir Örnek
- Görsel 6:** Facebook'da Ölüme Dair Paylaşılan Yazı Örneği 1
- Görsel 7:** Facebook'da Ölüme Dair Paylaşılan Yazı Örneği 2
- Görsel 8:** Facebook'da Ölüme Dair Paylaşılan Yazı Örneği 3
- Görsel 9:** Çin'den Covid 19'a Dair Bir Görüntü
- Görsel 10:** İtalya'da Cenaze Krizi Adlı Facebook Paylaşımı
- Görsel 11:** Facebook'da Kişisel Hesaplardan Ölüm Paylaşımı Örneği
- Görsel 12:** Instagram'da Ölüm Paylaşımı Hesabına Bir Örnek
- Görsel 13:** Instagram'da Ünlü Ölümünün Paylaşımına Bir Örnek
- Görsel 14:** Instagram'da Kişisel Hesaplardan Ölüm Paylaşımı Örneği
- Görsel 15:** Instagram'da Covid 19 Hesabı Örneği
- Görsel 16:** Covid 19 Cenazesi
- Görsel 17:** Covid 19 Defin
- Görsel 18:** Covid 19 Cenaze Namazı
- Görsel 19:** Instagram Story Ölüm Paylaşımı Örneği
- Görsel 20:** Covid 19 Paylaşımı
- Görsel 21:** Twitter'da Cenaze Töreni Paylaşımı
- Görsel 22:** Twitter'da Ölüm Paylaşımı Hesabı Örneği
- Görsel 23:** Twitter'da Vefat İlanı Paylaşımı
- Görsel 24:** Twitter'da Covid 19 Paylaşımları Yapan Bir Hesap
- Görsel 25:** Covid 19 Vaka Tablosu 1
- Görsel 26:** Covid 19 Vaka Tablosu 2

Görsel 27: Sağlık Bakanı Dr. Fahrettin Koca'nın Covid 19 Basın Toplantısı

ÖZGEÇMİŞ

İlkokul, ortaokul ve liseyi Safranbolu'da okudu. Karabük Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Sosyoloji Bölümü'nden 22.06.2016 tarihinde bölüm birincisi, fakülte ikincisi olarak mezun olmuştur. 23.03.2017 tarihinde Prof. Dr. Adem Sağır ile birlikte *Sanayileşmenin Toplumsal Yansımaları: Safranbolu'da Toplumsal Değişme Üzerine Nitel Bir Araştırma* adıyla makalesi yayınlanmıştır. 28.05.2018 tarihinde Anadolu Üniversitesi Açıköğretim Fakültesi Sosyal Hizmet ve Danışmanlık Bölümü Sosyal Hizmetler ön lisans programından mezun olmuştur. Pedagojik formasyon sertifikasına sahiptir. Safranbolu Belediyesi'nde eğitmen, Karabük Kardemir Kız Anadolu İmam Hatip Lisesi'nde Felsefe Grubu Öğretmeni olarak çalışmıştır.